

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
ECONOMICS
POLITICS
HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

Volume: 07
Issue: 3

Summer 2024

e-ISSN: 2636-8137



www.ijephss.com

Sayfa
(Page)

İçindekiler (Table of Contents)

ii-iii	Dergi Hakkında (About Journal)
iv	Editör Ekibi (Editorial Team)
v	Alan Editörleri (Subject Editorial Board)
vi	Yayın Kurulu (Editorial Board)
vii	Bilim ve Danışma Kurulu (Science and Advisory Board)

Araştırma Makaleleri / Research Articles

141-152	Bankaların Takipteki Kredilerini Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri ile Analizi <i>Analysis of Factors Affecting Banks' Non-Performing Loans With Panel Data Models</i> Burhan ERDOĞAN
153-174	Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadele Stratejisine İlişkin Bir Değerlendirme <i>An Evaluation of Türkiye's Strategy to Fight Against Irregular Migration</i> İsmail ÇATAKLI
175-192	Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmelerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarının İçerik Analizi <i>Content Analysis of Mission and Vision Statements of Automotive Enterprises Producing in Türkiye</i> Filiz POYRAZ
193-212	Darbeler, Bürokrasi ve Siyasi Elitler <i>Coups, Bureaucracy and Political Elites</i> Mehmet KOCA, Selim ÇAPAR
213-226	Evaluation of the Effect of Oil Price Volatility on Exchange Rates: The Case of Türkiye Çağatay TUNÇSİPER
227-237	Islamic Economics and the Environment: A Study on Entropy Yunus KUTVAL
238-254	Migration, Remittances, and Economic Growth: Evidence From Central Asian Countries İbrahim Halil SUGÖZÜ, Nuraiym TALANTBEKOVA



International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences

IJEPHSS

ISSN: 2636-8137



Dergi Hakkında

Dergi Adı	: International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences (IJEPHSS)
E-ISSN	: 2636-8137
Yayın Aralığı	: Yılda 4 Sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)
Dergi Web Sitesi	: www.ijephss.com https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijephss
Yayına Başlangıç	: 15.04.2018
Baş Editör	: Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN
İmtiyaz Sahibi	: Doç. Dr. Onur OĞUZ
Yayımlandığı Ülke	: Türkiye
Yayın Modeli	: Açık Erişim
Yayın İçeriği	: Web of Science Core Collection tarafından yapılan sınıflandırma kapsamındaki Sosyal Bilimler, Sanat ve İnsani Bilimler alanındaki seçilmiş bilim dallarında akademik yaklaşımla üretilmiş özgün çalışmalar
Okur Kitlesi	: Akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşlar.
Yayın Dili	: Türkçe ve İngilizce
Hakkında	: IJEPHSS (e-ISSN: 2636-8137), yılda dört defa yayımlanan, uluslararası, çift taraflı kör hakemlik sistemini benimsemiş, açık erişimli, bilimsel ve akademik bir dergidir. IJEPHSS, araştırma ve yayın etiğini önemsemektedir ve etik kurallara uygun şekilde çalışmalara yer vermektedir. IJEPHSS açık erişimin etkili bir şekilde çalışması için lisanslama yoluyla kullanıcı haklarının ve telif hakkı sahipliğinin açık olması gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle yayımlanan makaleler, Creative Commons Atıf-Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır. IJEPHSS’de yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir. Yayınlanan tüm makalelere, kalıcı makale tanımlayıcısı olarak DOI atanır. IJEPHSS’e gönderilen makaleler iThenticate programı kullanılarak benzerlik taramasından geçirilmektedir. Tüm çalışmalarda benzerlik oranının %20’den az olması şartı aranmaktadır.
Ücret Politikası	: IJEPHSS, ücretli bir dergidir. Yükseköğretim Kurulu’nun 07.03.2019 tarihli Genel Kurulunda alınan karar gereği, makalelerin kabul ya da red durumuna bakılmaksızın ücret alınmaktadır. Bu ücret ön değerlendirme, editörlük inceleme, dil kontrolü hizmeti, sekreterlik, yazım imla, mizanpaj, kontrol, yayınlama vb nedenlerden dolayı talep edilmektedir. Hakemlik ücrete tabi değildir. IJEPHSS, yazarlara, hakemlere, editörlere ve yayın kuruluna herhangi bir ücret ödememektedir. Bununla birlikte IJEPHSS’de yayımlanan makalelerin okunması ve indirilmesi ücretsizdir. Ücret politikasına yönelik güncel bilgiler dergimizin internet sitesinde yer almaktadır.
Arşiv Politikası	: IJEPHSS Baş-Editörü, yayımlanan materyalin güvenli bir şekilde arşivlenmesini sağlar. IJEPHSS yayınladığı makaleleri açık erişim esasına göre yazar(lar)ın herhangi bir işlem yapmasına gerek olmaksızın elektronik arşivlere gönderir ve tam erişime açık hale getirir. Arşivleme ve veri dağıtım politikası ile ilgili detaylı bilgiler dergi web sitesinde yer almaktadır.
Hakemlik Türü	: Çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır.
İnceleme Süresi	: Ortalama 8 hafta
İntihal Kontrolü	: iThenticate programı aracılığıyla yapılmaktadır. Benzerlik oranının %20’nin altında olması beklenmektedir.



International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences

IJEPHSS

ISSN: 2636-8137



About Journal

Journal's Title	: International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences (IJEPHSS)
E-ISSN	: 2636-8137
Publishing Period	: Quarterly (January, April, July, October)
Journal's Web Sites	: www.ijephss.com https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijephss
First Publishing Date	: 15.04.2018
Editor-in-Chief	: Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN
Concession Holder	: Assoc. Prof. Dr. Onur OĞUZ
Country	: Türkiye
Publishing Model	: Open Access
Subjects	: Original studies produced with an academic approach in selected subjects in the field of Social Sciences, Arts and Humanities within the scope of the classification made by the Web of Science Core Collection
Readership	: Academics, researchers, professionals, students and the relevant institutes and organizations
Publishing Languages	: Turkish and English
About	: IJEPHSS (e-ISSN: 2636-8137), is a double anonymous peer reviewed, open access e-journal which is published quarterly (January-April-July-October) IJEPHSS cares about research and publication ethics rules and accepts the studies in accordance with ethical rules. IJEPHSS has embraced open access, and non-commercial scientific publishing. Because of that the articles in the journal are licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license. The copyrights of the works published in the IJEPHSS belong to their authors. All published articles are assigned DOI as the permanent article identifier. IJEPHSS checks for plagiarism in studies submitted for review: Pre-checked articles are scanned for plagiarism using iThenticate software. High similarity rates can cause an article to be rejected before or even after it is accepted. This rate is expected to be less than 20%.
Price Policy	: IJEPHSS is a paid journal. According to Higher Education Council decisions, charges are taken before submission of article. IJEPHSS charges a fee for pre-evaluation, language control service, secretariat, spelling, layout, control, publishing etc. Referee evaluation is free of charge. IJEPHSS does not pay a fee to reviewers, authors, editors or the editorial boards. No fee is charged for downloading and reading. Journal's updated price policy information is announced on the official web site.
Archive Policy	: Editor-in-Chief of IJEPHSS ensures secure archiving of published material. IJEPHSS sends the articles it publishes to electronic archives on an open access basis, without requiring any action from the author(s), and makes them available for full access. Journal's updated archive policy information is announced on the official web site.
Reviewing Type	: Double-Blind Peer-Reviewing
Evaluation Period	: 8 weeks (average)
Plagiarism Checking	: iThenticate. Similarity rate must be under 20%.

EDİTÖR EKİBİ (THE EDITORIAL TEAM)

Baş Editör (Editor-in-Chief)	: Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics hiaydin12@gmail.com ORCID: 0000-0001-6783-4905
Yardımcı Editör (Associate Editor)	: Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics onur@ijephss.com ORCID: 0000-0001-5492-0038
Editör Yardımcıları (Assistant Editors)	: Doç. Dr. Merve Tuncay (Assoc. Prof.) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking mtuncay@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-2379-1314 Doç. Dr. Özgür Kanbir (Assoc. Prof.) Giresun University, Dereli Vocational High School, Department of Office Services and Secretariat ozgur.kanbir@giresun.edu.tr ORCID: 0000-0001-5696-4077
Dil Editörleri (Language Editors)	: Dr. Öğr. Üyesi Berivan Can (Assist. Prof.) Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature bcan@atu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9336-7455 Dr. Öğr. Üyesi Emrah Işık (Assist. Prof.) Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Western Languages and Literatures emrah.isik@batman.edu.tr ORCID: 0000-0003-4417-4304
İstatistik Editörü (Statistical Editor)	: Doç. Dr. Mücahit Çayın (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics mucahit.cayin@batman.edu.tr ORCID: 0000-0002-6470-5531
Hukuk Editörü (Law Editor)	: Dr. Öğr. Üyesi Sadullah Özel (Assist. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations sadullah.ozel@batman.edu.tr ORCID: 0000-0003-4053-873X
Web Editörü (Web Editor)	: Dr. Öğr. Üyesi Aytaç Uğur Yerden (Assist. Prof.) İstanbul Gedik University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering aytac.yerden@gedik.edu.tr ORCID: 0000-0002-3886-802X
Ön Kontrol Editörü (Precheck Editor)	: Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics hiaydin12@gmail.com ORCID: 0000-0001-6783-4905 Ömer Duman (Doktorant, PhD Candidate) Bursa Uludağ University, Institute of Graduate Studies omerduman6054@gmail.com ORCID: 0000-0001-9570-4171
Sosyal Medya Editörü (Social Media Editor)	: Ömer Duman (Doktorant, PhD Candidate) Bursa Uludağ University, Institute of Graduate Studies omerduman6054@gmail.com ORCID: 0000-0001-9570-4171
Etik Editörü (Ethical Editor)	: Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.) Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics onur@ijephss.com ORCID: 0000-0001-5492-0038
İndeks Editörü (Indexing Editor)	: Havva Özgün Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık info@yazimdestegi.com
Sekreteryaya (Secretaria)	: Ömer Duman (Doktorant, PhD Candidate) Büşra Doğan (Doktorant, PhD Candidate) İmat Şerif (Doktorant, PhD Candidate)

ALAN EDİTORLERİ (SUBJECT EDITORS)

Prof. Dr. Ahmet İlyas

Harran Universtiy, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
ahmetilyas@harran.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9578-9160

Prof. Dr. Aniela Balacescu

“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu, Faculty of Economics, Department of Finance and Accounting, Romania
aniela@utgjiu.ro
ORCID: 0000-0002-2937-4917

Prof. Dr. Ömer Yalçinkaya

Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
oyalcinkaya@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1210-2405

Doç. Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
mehtap.nasiroglu@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4411-0784

Doç. Dr. Mücahit Çayın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
mücahit.cayin@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6470-5531

Doç. Dr. Şerife Merve KOŞAROĞLU (Assoc. Prof.)

Sivas Cumhuriyet University, Vocational Highschool of Social Sciences, Türkiye
mkosaroglu@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2563-5753

Dr. Öğr. Üyesi Berivan Can (Assist. Prof.)

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Türkiye
bcan@atu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9336-7455

Dr. Öğr. Üyesi Ece Zeybek Yılmaz (Assist. Prof.)

İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Business Administration, Türkiye
ezeybek@gelisim.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6708-9017

Dr. Öğr. Üyesi Esra İşbilen Duru (Assist. Prof.)

Istanbul Gedik University, Gedik Vocational High School, Department of Banking and Finance, Türkiye
esra.isbilen@gedik.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2936-6957

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Gemicioğlu (Assist. Prof.)

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
s.gemicioglu@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7952-5456

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Prof. Dr. Halil İbrahim Aydın

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
hiaydin12@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6783-4905

Prof. Dr. Ömer Yalçınkaya

Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
oyalcinkaya@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1210-2405

Prof. Dr. Türker Şimşek

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
turker.simsek@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7581-7590

Doç. Dr. Abdullah Kutalmış Yalçın (Assoc. Prof.)

Düzce University, Faculty of Business Administration, Department of International Trade and Financing, Türkiye
kutalmisyalcin@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3176-6749

Doç. Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye
mehtap.nasiroglu@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4411-0784

Doç. Dr. Mücahit Çayın (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
mucahit.cayin@batman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6470-5531

Doç. Dr. Nevin Karabıyık Yerden (Assoc. Prof.)

Marmara University, Social Sciences Vocational High School, Department of Marketing and Advertisement, Türkiye
nkarabiyik@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1114-2672

Doç. Dr. Onur Oğuz (Assoc. Prof.)

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Türkiye
onur@ijephss.com
ORCID: 0000-0001-5492-0038

Doç. Dr. Özgür Kanbir (Assoc. Prof.)

Giresun University, Dereli Vocational High School, Department of Office Services and Secretariat, Türkiye
ozgur.kanbir@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5696-4077

BİLİM VE DANIŞMA KURULU (SCIENCE AND ADVISORY BOARD)

Prof. Dr. Ana-Gabriela Babucea	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Arshi Khan	Aligarh Muslim University	Hindistan / India
Prof. Dr. Avtandil Silagadze	Tbilisi State University	Gürcistan / Georgia
Prof. Dr. Diana Mihaela Țircă	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Gerald Friedman	University of Massachusetts at Amherst	ABD / USA
Prof. Dr. Isabel Novo Corti	University of Coruna	İspanya / Spain
Prof. Dr. Jean Vasile Andrei	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Kosta Sotiroski	Prilep, University “St Kliment Ohridski”	Makedonya / Macedonia
Prof. Dr. Marian Zaharia	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Min Wei	Chinese Academy of Social Sciences (CASS) IWAAS	Çin / China
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara University	Türkiye / Türkiye
Prof. Dr. Sandrina Francisca Teixeira	Polytechnic of Porto	Portekiz / Portugal
Doç. Dr. Anukrati Sharma	University of Kota	Hindistan / India
Doç. Dr. Christian Ruggiero	Sapienza University of Rome	İtalya / Italy
Doç. Dr. Daria Vystavkina	Odessa I.I. Mechnikov National University	Ukrayna / Ukraine
Doç. Dr. Manuel Vicente Nieto Mengotti	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Doç. Dr. Nazenin Huseynova	Judicial Academy of the Ministry of Justice of Azerbaijan	Azerbaycan / Azerbaijan
Dr. Carmen Gago-Cortés	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Dr. Filip Fidanoski	Universite Cote d’Azur	Fransa / France
Dr. Loredana Ciurlau	"Constantin Brâncuși" University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Dr. Marwa Ben Ghoul	Independent Researcher	Belçika / Belgium
Dr. Marzieh Khakifirooz	Tecnologio de Monterrey	Meksika / Mexico
Dr. Raluca Iorgulescu	Romanian Academy	Romanya / Romania
Dr. Salomeh Tabari	Cardiff University	İngiltere / England
Dr. Seval Özbalcı	University of the People	ABD / USA

Bankaların Takipteki Kredilerini Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri İle Analizi**Analysis of Factors Affecting Banks' Non-Performing Loans With Panel Data Models**Burhan Erdoğan¹DOI: [10.59445/ijephss.1460608](https://doi.org/10.59445/ijephss.1460608)

Atf / Cite: Erdoğan, B. (2024). Bankaların takipteki kredilerini etkileyen faktörlerin panel veri modelleri ile analizi, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 141-152, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1460608>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 29.03.2024**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 21.05.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Ekonomilerin sürdürülebilir bir büyüme sergileyebilmesi ancak faaliyetlerinin verimli bir şekilde yerine getirilebilmesi ile sağlanabilir. Tüm dünya ülkelerinde ekonomilerin en önemli aktörü durumunda olan bankalar bu sürdürülebilirliğin sağlanmasında çok önemli faaliyetleri yerine getirmektedir. Bankaların gerçekleştirdiği faaliyetlerin kalitesini ve maliyetini etkileyen önemli kavramlardan birisi ise takipteki kredilerin seviyesidir. Bu çalışmada BİST (Borsa İstanbul)'da işlem gören ticari bankaların takipteki kredilerini etkileyen unsurların analizi amaçlanmıştır. Bu amaçla borsada işlem gören ticari bankalardan Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., İş Bankası A.Ş., Şekerbank T.A.Ş. Akbank T.A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.'nin 2002-2023 dönemindeki yıllık verileri panel veri analizleri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada donuk alacaklar bağımlı değişken ve faiz dışı gelirler/toplam varlıklar, kredi karşılıkları/toplam varlıklar, sermaye yeterlilik oranı, TL krediler/toplam krediler, toplam aktifler, toplam mevduat ve toplam krediler/toplam mevduat bağımsız değişkenler olmak üzere dokuz banka düzeyi değişken kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre bankaların takipteki kredileri ile kredi karşılıkları/toplam varlıklar ve sermaye yeterlilik oranı arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerin bankaların takipteki kredileri üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Takipteki Krediler, Performans, Panel Veri Analizi.

Abstract

Sustainable growth of economies can be only provided with the efficient fulfillment of their activities. Banks, the most important actors of economies in all countries of the world, fulfill very important activities in ensuring this sustainability. One of the important concepts affecting the quality and cost of the activities performed by banks is the level of non-performing loans. This study aims to analyze the factors affecting the non-performing loans of commercial banks traded on BIST (Borsa İstanbul). For this purpose, the annual data of Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O., İş Bankası A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Akbank T.A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. and Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., which are among the commercial banks traded on the stock exchange, for the period 2002-2023 are analyzed using panel data analysis. In the study, non-performing loans were used as the dependent variable and non-interest income/total assets, loan loss provisions/total assets, capital adequacy ratio, TL loans/total loans, total assets, total deposits and total loans/total deposits as independent variables. According to the results of the study, there is a positive and significant relationship between banks' non-performing loans, loan loss provisions/total assets and capital adequacy ratio. Other variables are found to have no effect on banks' non-performing loans.

Keywords: Banking, Non-Performing Loan, Performance, Panel Data Analysis

¹ Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü / Sivas Cumhuriyet University, Yıldızeli Vocational College, Department of Health Institutions Management, burhanerdogan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-0554>.

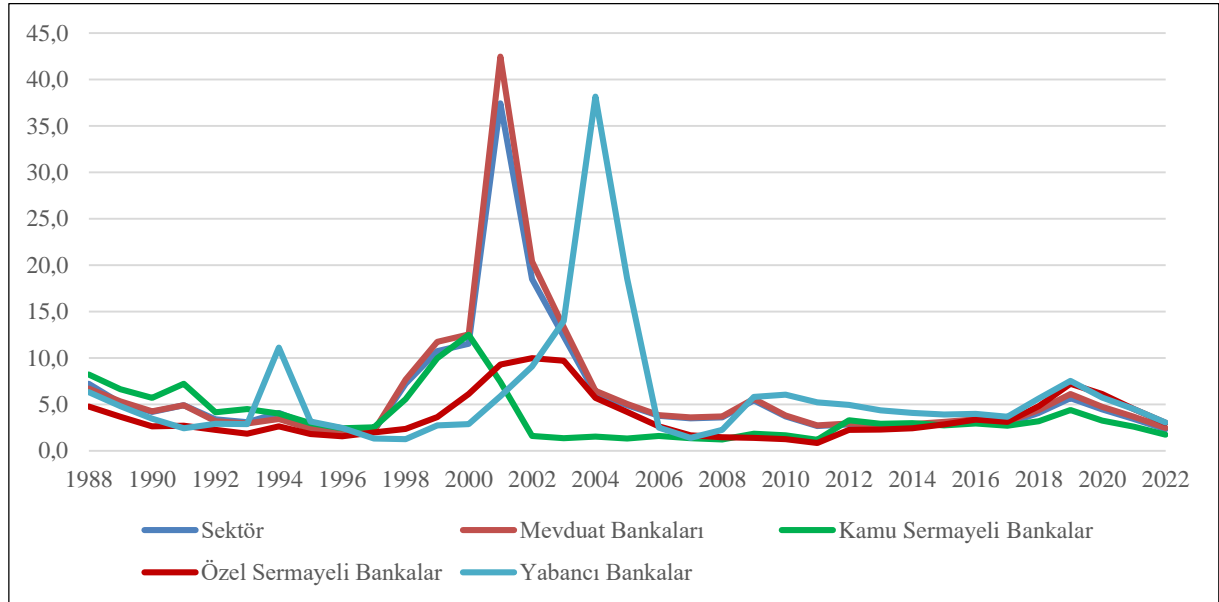
1. Giriş

Finansal yaşamın temelini oluşturan bankacılık sektörünün etkin ve verimli bir görünüm sergilemesi ülke ekonomisinin kalkınması adına oldukça önemlidir (Ferreira, 2017:203-204). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan, tasarrufların istenen seviyede olmadığı ve kaynak problemi yaşanan ülkelerde bankalar hayati bir rol üstlenmektedir. Bankalar ülke ekonomisinin sürdürülebilirliğinin sağlanması adına gerçekleştirdiği aracılık rolünün yanı sıra bugünün ticari ve sosyal yaşamında önemli bir danışman rolünü de üstlenmektedir (Manikyam, 2014:52; Tongurai ve Vithessonthi, 2018:193).

Bankaların faaliyetleri ülkedeki tasarrufların toplamı ve kredi talebi ile doğru orantılı olmakla birlikte ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, politik ve jeopolitik koşullardan da etkilenmektedir. 2000'li yılların hemen başında yaşanan ekonomik kriz, 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ve pandemi krizi ülke ekonomilerini derinden etkilemiş ve banka faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Ghosh, 2016:71). Yaşanan bu kriz süreçleri sonrası dönemlerde krizin etkileri çoğunlukla devam etmiş ve bankaların müşterilerden olan alacaklarının tahsilatlarında problem yaşanmasına sebep olmuştur (Ferreira, 2008:512; Jokipii ve Monnin, 2013:1).

Grafik 1'de Türk bankacılık sektörünün donuk alacaklarının yıllar itibariyle değişimi sunulmuştur. Grafikte verilen bilgilere göre 2000 yılı ile birlikte bankaların alacaklarında büyük problemler yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte sektörün ortalaması %37,40 seviyelerinde iken mevduat bankalarının %42,45 seviyelerinde olduğu görülmektedir. 2004 yılında ise yabancı sermayeli bankaların donuk alacaklarının %38,2 seviyelerine yükseldiği görülmektedir bu durum yabancı sermayeli bankaların kredi kullandırım sürecinde daha dikkatsiz davrandığını göstermektedir. Ayrıca kamu sermayeli bankalar ile özel sermayeli bankaların genel olarak diğer bankalara göre daha olumlu bir kredi politikası sergilediği ve alacakların yönetiminde daha başarılı oldukları görülmektedir.

Grafik 1. Bankaların Takipteki Krediler Oranı



Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören ticaret bankalarının takipteki kredilerini etkileyen faktörlerin analizi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen bir bağımlı ve banka düzeyi yedi bağımsız değişkenin 2002-2023 yılları arasında elde edilen yıllık verileri üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma gelişen ve değişen Türk ekonomisinin en önemli yapıtaşlarından olan bankacılık sektörünün analiz edilerek olası sorunların görülmesi açısından önemlidir. Çalışma kapsamında ham veriler panel veri modelleri ile analiz edilerek değişkenler arasındaki en doğru sonuç tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma literatürde yer alan önceki çalışmalardan farklı olarak pandemi dönemi gibi Türk ekonomisini ve finans sektörünü derinden etkileyen bir süreci içermesi bakımından ayrılmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçların finans sektöründe yer alan şirket yöneticileri, tasarruf sahipleri ve yatırımcılara fikir sunması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra politika üreten kesimin pandemi gibi risk süreçlerinin oluşturduğu problemleri yakından görmesine olanak sağlaması beklenmektedir.

2. Literatür

Çalışma konusunda yerli ve yabancı literatür incelendiğinde çalışmalarda genellikle makro ekonomik değişkenlerin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Aşağıda Tablo 1’de bu alanda yapılmış yerli ve yabancı çalışmalardan bazılarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Çalışma Dönem(ler)i	Bağımlı Değişken(ler)	Bağımsız Değişken(ler)	Sonuç(lar)
Berger ve DeYoung (1997)	1985-1994	Takipteki krediler	Sermaye yeterlilik oranı, kredi kalitesi ve maliyet etkinliği	Analiz sonuçlarına göre takipteki kredilerle sermaye yeterliliği arasında anlamlı ilişki tespit edildiği ifade edilmiştir.
Salas ve Saurina (2002)	1985-1997	Takipteki krediler	Gayrisafi milli hasıla (GSMH), büyüme oranı ve sermaye yeterlilik oranı	Çalışma sonuçlarına göre sermaye yeterliliği ve takipteki krediler arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu ifade edilmektedir.
Boudriga vd., (2009)	2002-2006	Sorunlu krediler	Sermaye yeterlilik oranı ve ihtiyatlı karşılık politikası	Çalışma sonuçları bankaların sorunlu kredileri ile sermaye arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur.
Macit ve Keçeli (2012)	2005-2011	Takipteki krediler	Özkaynaklar/toplam aktifler, kredi/aktif, Enflasyon	Çalışma firmanın aktif büyüklüğünün takipteki kredilerle anlamlı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.
Gezu (2014)	2002-2013	Takipteki krediler	Banka karlılığı ve sermaye yeterlilik oranı	Çalışma sonuçları firmaların takipteki kredileri ile firma sermayesi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur.
Makri vd., (2014)	2000-2008	Takipteki krediler	İşsizlik, GSYİH, büyüme oranı, kredi mevduat oranı, aktif karlılığı, sermaye yeterlilik oranı	Çalışma sonuçları sermaye yeterliliği ile takipteki krediler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ifade etmektedir.
Abdioğlu ve Aytekin (2016)	2002-2014	Takipteki krediler	Net faiz marjı, Kredi/Mevduat, sermaye yeterlilik	Çalışma sonuçları takipteki krediler ile sermaye yeterliliği arasında anlamlı ilişki olduğunu ifade etmektedir.

			oranı, Özsermaye karlılığı ve Karşılıklar	
Dimitrios vd., (2016)	1990-2015 (çeyreklik veri)	Sorunlu krediler	Kredi/Mevduat oranı, özsermaye karlılığı, aktif karlılığı	Elde edilen çalışma sonuçları sorunlu krediler ile kredi/mevduat arasında anlamlı ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.
Göçmen Yağcılar ve Demir (2016)	2002-2013 (çeyreklik veri)	Takipteki krediler	Sermaye yeterlilik oranı, aktif karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı, kredi/mevduat oranı, likidite, büyüme, Enflasyon ve Faiz	Sonuçlar sorunlu kredilerle sermaye yeterliliği arasında anlamlı ilişki olduğunu ifade etmektedir.
Yüksel (2016)	1988-2014	Takipteki krediler	Sermaye yeterlilik oranı, aktif karlılığı, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz giderleri, sermaye karlılığı	Bankaların donuk alacakları ile faiz gelirleri arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Kabataş ve Karamustafa (2019)	2005-2016	Sorunlu krediler	Büyüme, işsizlik, özkaynaklar/toplam aktifler, enflasyon, faiz oranı, aktif karlılığı, toplam kredi/toplam mevduat	Sorunlu krediler ile makro seviyedeki büyüme rakamları ve işsizlik arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Torun ve Altay (2019)	2008-2015	Sorunlu krediler	Sermaye yeterlilik oranı, aktif karlılık oranı, özkaynak karlılık oranı, kredi/mevduat oranı	Çalışma sonucunda sermaye yeterlilik oranının, mevduatın krediye dönüşüm oranının sorunlu krediler üzerinde anlamlı etkileri olduğu ifade edilmiştir.
Ayaydın vd., (2021)	2004-2017	Takipteki krediler	Kapitalizasyon, özkaynak karlılığı, faiz oranı ve işsizlik	Bankaların donuk alacakları ile kapitalizasyon arasında anlamlı ilişki olduğu ifade edilmektedir.
Sevinç (2021)	2005-2019 (çeyreklik veri)	Takipteki krediler	Ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik ve döviz kuru	Çalışma sonuçları göre işsizlik ve döviz kuru ile bankaların takipteki kredileri arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

3. Veriseti ve Yöntem

3.1. Çalışmanın Veriseti

Bu çalışmada BİST'te faaliyet gösteren mevduat bankalarının takipteki kredilerini etkileyen unsurların analiz edilmesi amacıyla 2002-2023² dönem aralığındaki yıllık veriler TBB (Türkiye Bankalar Birliği) resmi istatistiklerinden temin edilmiştir. Çalışmada bir bağımlı ve banka düzeyinde yedi bağımsız değişken (donuk alacaklar, faiz dışı gelirler/toplam varlıklar, kredi karşılıkları/toplam varlıklar, sermaye yeterlilik oranı, TL krediler/toplam krediler, toplam aktifler, toplam mevduat ve

² En son yayımlanan 2023/3. Çeyrek verileri çalışmaya dâhil edilmiştir.

toplam krediler/toplam mevduat) kullanılmıştır. Çalışmada analizi gerçekleştirilen bankalara ait temel bilgiler Tablo 2’de ve değişkenlere ait bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. Analize Dahil Edilen Bankalar³

Bankalar	Borsa Kodu	Mevduat Bankaları İçindeki Aktif Payı	Mevduat Bankaları İçindeki Mevduat Payı	Mevduat Bankaları İçindeki Krediler Payı
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB	11,3	12,6	12,2
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN	13,7	13,4	13,8
İş Bankası	ISBTR	11,5	11,0	11,3
Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK	0,5	0,6	0,5
Akbank T.A.Ş.	AKBNK	8,7	8,1	8,1
ICBC BANKA	ICBCT	0,5	0,3	0,4
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	GARAN	9,4	9,4	9,7
QNB Finansbank A.Ş.	QNBFB	4,9	5,2	4,7
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YKBNK	9,0	8,0	8,8

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltmalar	Beklenen Etki	Analiz Amacı	Kaynak
Takipteki Krediler	TK			
Sermaye Yeterlilik Oranı	SYO	+	Sermaye yeterliliği ile takipteki krediler arasındaki ilişkinin analizi	
Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Varlıklar	FDGTV	-	Gelir çeşitlendirmesi ile takipteki krediler arasındaki ilişkinin analizi	
Kredi Karşılıkları/Toplam Varlıklar	KK/TV	+	Bankaların ayırdığı kredi karşılıkları ile takipteki kredilerin analizi	
TP Krediler/Toplam Krediler	TPK/TK	-	Sektörde kullanılan kredilerin büyük bölümünün TL bazlı olmasının takipteki krediler üzerindeki etkisi	TBB
Toplam Aktifler	TA	+	Banka büyüklüğünün takipteki kredilere etkisi	
Toplam Mevduat	TM	+	Mevduat büyüklüğünün takipteki kredilere etkisi	
Toplam Krediler/Toplam Mevduat	TAH	+	Toplanan mevduata oranla kullanılan kredilerin takipteki kredilere etkisi	

Kaynak: (Fukuyama ve Matousek, 2011; Göçmen Yağcılar ve Demir, 2015; Yüksel, 2016; Ayaydın vd., 2021)

³ Çalışmada analizi gerçekleştirilen bankalar aktifler yönüyle tüm mevduat bankalarının %69,5’ini, toplam mevduat yönüyle %67,9’unu ve krediler yönüyle %70,2’sini oluşturmaktadır.

3.2. Çalışma Yöntemi

Çalışmada bankaların donuk alacaklarını etkileyen unsurların analiz edilmesi amacıyla panel veri modelleri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında özet istatistikler, bitim kök testleri, uygun model seçim testleri, varsayımdan sapma testleri ve belirlenen model kapsamında uygun tahminler kullanılmıştır. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin analizi aşağıda yer alan denklem 1’de gösterildiği gibi gerçekleştirilmiştir. Denklem 1’e göre:

$$DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 DA_{it} + \beta_2 FDGTV_{it} + \beta_3 KKTV_{it} + \beta_4 SYO_{it} + \beta_5 TPKTK_{it} + \beta_6 TA_{it} + \beta_7 TM_{it} + \beta_8 TKTM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

1 numaralı denklemde yer alan DA değişkeni çalışmanın bağımlı değişkeni olan bankaların donuk alacaklarını ifade ederken $FDGTV$ değişkeni ise faiz dışı gelirler/toplam varlıklar, $KKTV$ kredi karşılıkları/toplam varlıklar, SYO sermaye yeterlilik oranı, $TPKTK$ TL krediler/toplam krediler, TA toplam aktifler, TM toplam mevduat ve $TKTM$ toplam kredi/toplam mevduat olmak üzere bağımlı değişken üzerinde etkisi test edilen yedi bağımsız ifade etmektedir. β_0 modelin sabit parametresini, ε ise stokastik hata terimini ifade etmektedir. i alt indisi 1,2,3,...,9 şeklinde BİST’te işlem gören mevduat bankalarını, t alt indisi 2002 2023 şeklinde verinin zaman aralığını ifade etmektedir.

4. Bulgular

Çalışmada analize dahil edilen değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 4’te sunulmuştur. Elde edilen özet istatistiklere göre;

Donuk alacaklar değişkeninin genel ortalaması 5.74 iken en yüksek seviyesinin 94.6 olduğu görülmektedir⁴ bu sonuç sektörde yer alan bazı bankaların alacaklarını yönetme noktasında sorun yaşadığına işaret etmektedir.

Sermaye yeterlilik oranı açısından bakıldığında Türk bankacılık sektörünün genel olarak iyi bir görünüm sergilediği ifade edilebilir. Ortalama sermaye yeterlilik oranı 18,48 ile Basel kriterlerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Kredilerin para cinsi bazındaki dağılımı incelendiğinde ortalama %67,25 ile TL (Türk Lirası) kullanıldığı görülmektedir. TL türünde en fazla kredi veren banka %92,14 ile Halk Bankası olurken en düşük TL bazlı kredi veren banka %10,92 ile ICBC Bankası olmuştur.

Toplanan mevduat bazında verilen krediler kalemi incelendiğinde bankalar arasında oldukça farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bankaların toplanan mevduatların ortalama %90,93’ünü kredi olarak verdiği, toplanan mevduata göre en düşük kullandırım yapan bankanın %10,52 ile Halk Bankası olurken (2002 yılında) en yüksek kullandırım yapan bankanın ise %227,16 ile ICBC Bankası olduğu (2017 yılında) tespit edilmiştir.

⁴ 2000’li yılların başında yaşanan kriz sürecinde bankaların tamamında donuk alacakların hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. İlgili 94.6 Halk bankasının 2002 yılındaki donuk alacaklarının görünümünü vermektedir.

Tablo 4. Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	St. Hata	En Düşük	En Büyük
DA	189	5.747309	8.184417	.1554411	94.62025
FDGTV	189	2.031451	1.411085	-.2408933	7.923837
KKTV	189	1.322041	.8677596	.1898104	6.618535
SYO	189	18.48177	10.45978	7.239254	101.9846
TPKTK	189	67.25059	14.08243	10.92908	92.14448
TA	189	7.277088	4.392629	.1936183	16.04969
TM	189	7.47542	4.424435	.1804443	14.83202
TKTM	189	90.93638	27.64833	10.52065	227.1639

Panel veri analizlerinde kullanılacak modelin seçimi amacıyla bazı testlerin yapılması gerekmektedir. Bu testlerden F testi HEKK (Hareketli En Küçük Kareler) ile SE (Sabit Etkiler) modeli arasında seçim yapılmasına, Breusch-Pagan LM (1980) testi; HEKK ile TE (Tesadüfi Etkiler) modeli arasında seçim yapılmasına ve Hausman (1978) testi ise SE modeli ile TE arasında bir seçim yapılmasına imkân vermektedir (Tatoğlu 2020: 176). Tablo 5'te sunulan analiz sonuçlarına göre 1. modelde sabit etkiler modelinin uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Uygun Model Seçim Testleri

Test	Sonuçlar	Etki/Sonuç
Birim Etkisi (F Testi)	3,98 (0.0002)	Var
Zaman Etkisi (Breusch ve Pagan LM Testi)	4,16 (0.000)	Var
Hausman Testi	19,86 (0.0059)	Sabit Etkiler

Sabit etkiler modelinin çalışma için en uygun model olduğunun belirlenmesinden sonra veriler için otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı problemlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla otokorelasyonun tespiti için Durbin Watson (1982) testi ve Baltagi-Whu LBI (1999) test sonuçları kullanılmıştır. Tablo 6'da yer alan test sonuçları 2 ile karşılaştırılmakta ve 2'den küçük olması durumunda modelde otokorelasyon olduğu ifade edilmektedir.

Modified Wald testi (Greene, 2003:323) verilerde değişen varyans probleminin olup olmadığını analiz etmektedir. Tablo 6'da yer alan sonuçlar incelendiğinde H_0 hipotezinin reddedilerek değişen varyans sorununun olduğu gözlemlenmektedir.

Bankalar arasındaki yatak kesit bağımlılığının analizi amacıyla da Friedman'ın (1937) testi ve Pesaran testi (2004) kullanılmıştır. Tablo 6'da yer alan test sonuçları birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 6. Varsayımdan Sapma Test Sonuçları

Test Türleri	Olasılık	Sorunlar
Modified Wald	0.0000	Var
Bhargava etc. DW	1.0879401	Var
Baltagi-Whu LBI	1.6728691	Var
Pesaran	0.0000	Var
Friedman's	0.0000	Var

Çalışmanın son aşamasında belirlenen model ve varsayımdan sapma testleri sonucunda uygun bir tahmincinin belirlenerek verilerin analizi yapılmaktadır. Bu noktada panel veri analizlerinde Tablo 6'da yer alan sorunların bulunması durumunda dirençli bir tahminci olan Driscoll-Kraay (1998) analizi kullanılmıştır (Tatoğlu, 2020:335). Elde edilen sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Analiz Sonuçları

DA	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
FDGTV	-.076676	.2090497	-0.37	0.718
KKTV	1.949648	.5306414	3.67	0.002
SYO	.533493	.0717807	7.43	0.000
TPKTK	.0233322	.0297924	0.78	0.443
TA	.8906808	1.373775	0.65	0.524
TM	-1.718379	1.859605	-0.92	0.366
TKTM	-.0327976	.0288995	-1.13	0.270
R ²	0,6967			
F İstatistiği	61,20***			
Gözlem Sayısı	189			

Driscoll-Kraay (1998) sabit etkiler tahmincisi kullanılarak elde edilen sonuçlar incelendiğinde takipteki krediler ile kredi karşılıkları/toplam varlıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuç kullandığı kredilerin tahsilatlarında problem yaşayan bankaların daha fazla karşılık ayırmak durumunda kaldıklarını ve bu bankaların faaliyetlerini yerine getirmekte sorun yaşayabileceğini göstermektedir.

Takipteki krediler ile sermaye yeterlilik oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç sermaye yeterliliği yüksek olan bankalarda kredi tahsilatlarının daha zor olduğunu göstermektedir. Bu durumun sebebi olarak özellikle sermayesi yüksek bankaların daha fazla kredi kullandırımı yaptığı ve kontrol mekanizmalarının nispeten daha zayıf olduğu için kredi dönüşlerinde problem yaşadığı şeklinde ifade edilebilir.

Diğer taraftan analiz sonuçlarında takipteki krediler ile toplam krediler/toplam mevduat değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Kredi büyümesi yaşayan bankaların kredi koşullarında esnemeler yaptığı ve faiz oranlarını düşürdüğü görülmektedir. Bu durumun neticesinde ise takipteki kredilerin artması yani pozitif yönlü bir ilişkinin olması beklenmektedir. İncelenen bankaların sektörün önde gelen bankaları olması ve borsada işlem görüyor olması kredi politikalarında daha katı davrandığı bu sebeple de takipteki kredilerini etkilemediği şeklinde ifade edilebilir.

Faiz dışı gelirler/toplam varlıklar değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar (Ghosh, 2015) bankaların diğer gelirlerinde meydana gelen artışın kredi kalitesini artırdığını ve kredi riskini azaltacağını ifade etmektedir. Bu durum değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunmasını gerektirmektedir. Fakat Türk bankacılık sektöründe yapılan çalışmalarda (Abdioğlu ve AYTEKİN, 2016) iki değişken arasında pozitif ilişkilerin tespit edildiği görülmektedir. Bu durum Türk bankacılık sektöründe takipteki kredilerin faiz dışı gelirlerden teorik olarak beklenen şekilde etkilenmediğini göstermektedir.

Elde edilen bu sonuçlar literatürde yer alan Salas ve Saurina (2002); Makri vd., (2014) ve Göçmen Yağcılar ve Demir (2016) tarafından gerçekleştirilen takipteki kredilerle sermaye yeterliliği arasında tespit edilen pozitif ve anlamlı sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan uluslararası literatürde yer alan çalışmalardan Berger ve DeYoung (1997); Boudriga vd., (2009) ve Gezu (2014) çalışmasında tespit edilen takipteki kredilerle sermaye yeterliliği arasındaki negatif ilişki ile farklı sonuçlar ortaya koymuştur.

5. Sonuç

Bankalar ekonomik kalkınmanın sağlanmasında hayati birçok faaliyeti yerine getiren kuruluşlar olarak görülmektedir. Bugünün ekonomik yaşamında kaynak ihtiyacı duyan kesimin desteklenmesinin yanında bireylerin, işletmelerin ve devletlerin en önemli destek sağlayıcılarından birisi görevini üstlenmektedir. Bankaların etkili ve verimli bir şekilde faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için kaynaklarının korunması oldukça önemlidir.

Türk bankacılık sektörü tasarrufların eksik olması ülke ekonomisinin pandemi sonrası dönemde yüksek enflasyon ve kur hareketleri ile zarar görmesi sebebiyle yüksek kaynak ihtiyacı duymaktadır. Bu açıdan sektörün kullandığı kredilerin geri dönmesi ülke refahı açısından oldukça önemlidir. Sağlıklı bir ekonomi ancak yatırımların desteklenmesi ile mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve BİST’te işlem gören mevduat bankalarının takipteki kredi oranını etkileyen unsurların analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde kredi karşılıkları/toplam varlıklar oranı ve sermaye yeterlilik oranı ile takipteki krediler arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma 2000’li yılların başında meydana gelen kriz sonrasında yapısal birçok düzenlemenin, küresel finansal krizin ve pandemi krizinin yer aldığı 2002-2023 dönemi için gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda çalışmadan elde edilen sonuçlar kriz dönemlerinde bankaların gösterdiği tepkileri ortaya koymaktadır.

Çalışma sonuçları genel olarak incelendiğinde sermaye yeterlilik oranı değişkeninin önceki çalışmalarda da takipteki kredi oranını etkileyen bir unsur olduğu görülmektedir. Bu yönü ile sermaye yeterliliği yüksek bankaların verdiği kredilerin takibinin zorlaştığı veya daha fazla hacme ulaşan bankaların müşteri seçiminde daha özensiz davrandıkları şeklinde ifade edilebilir. Sektörde yer alan bankaların ve bankacılık otoritelerinin bu konuda gerekli düzenlemeleri yapması hem sektör hem ülke ekonomisi için oldukça önemlidir.

Çalışma dönemi içerisinde yer alan küresel finansal kriz ve pandemi süreci elde edilen sonuçların farklılaşmasına sebep olacak kapasitede önemli durumlardır. Ayrıca BİST’te işlem gören firma sayısının sınırlı olması sonuçların sektöre genellenebilir olmasını mümkün kılmamaktadır. Bu yönü ile gelecek çalışmaların daha farklı dönemler ve daha farklı şirketler üzerine gerçekleştirilmesi ile farklı sonuçlar elde edilebilir.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declare that he has no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacıların Katkı Oranı (Authors' Contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Abdioğlu, N. ve AYTEKİN, S. (2016). Takipteki kredi oranını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Mevduat bankaları üzerinde bir dinamik panel veri uygulaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 538-555.

Ayaydın, H., Pilatin, A., ve Barut, A. (2021). Takipteki kredilerin bankaya özgü, finansal ve makroekonomik belirleyicileri: Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (33), 169-186. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1013685>

Baltagi B. H. ve Wu P. (1999). Unequally spaced panel data regression with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.

Berger, A. N. ve DeYoung, R. (1997). Problem loans and cost efficiency in commercial banks. *Journal of Banking & Finance*, 21(6), 849-870.

Bhargava, A., Franzini, L. ve Narendranathan, W. (1982). Serial Correlation and the fixed effects model. *The review of economic studies*, 49(4), 533-549.

Boudriga, A., Boulila, N. ve Jellouli, S. (2009) Does bank supervision impact nonperforming loans: Cross-Country determinants using aggregate data?. *MPRA*, 18068: 1-27.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.

Dimitrios, A., Helen, L. ve Mike, T. (2016) Determinants of non-performing loans: evidence from Euro-Area Countries. *Finance Research Letters*, 1-4.

Driscoll J. ve Kraay, A., C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent data. *Rev Econ Stat.* 80, s. 549-560. doi: 10.1162/003465398557825

Ferreira, C. (2017). Relevance of the EU banking sector to economic growth. *International Advances in Economic Research*, 23, 203-215.

Ferreira, C. (2008). The banking sector, economic growth and European integration. *Journal of Economic Studies*, 35(6), 512-527.

Friedman, M. (1937). The use of ranks to avoid the assumption of normality implicit in the analysis of variance. *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.

Fukuyama, H. ve Matousek, R. (2011). Efficiency of Turkish banking: Two-stage network system. variable returns to scale model. *J. Int. Financ. Mark. Inst. Money* 21(1), 75-91.

Gezu, G. (2014). Determinants of nonperforming loans: empirical study in case of commercial banks in Ethiopia. University thesis, *JIMMA University*, Ethiopia, 11-57.

Ghosh, A., (2015). Banking-industry specific and regional economic determinants of non-performing loans: Evidence from US States. *Journal of Financial Stability*, Vol.20, 93-104.

Ghosh, A. (2016). How does banking sector globalization affect banking crisis?. *Journal of Financial Stability*, 25, 70-82.

Göçmen Yağcılar, G. ve Demir, S. (2016). Türk bankacılık sektöründe takipteki kredi oranları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1).

Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Upper Saddle River. Nj: Prentice-Hall.

Hausman, J. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46, no. 6, ss. 1251-1271.

Jokipii, T. ve Monnin, P. (2013). The impact of banking sector stability on the real economy. *Journal of International Money and Finance*, 32, 1-16.

Kabataş, Y. ve Karamustafa, C. (2019). Tüketici kredilerinde takipteki kredi oranlarının makroekonomik ve bankalara özgü belirleyicileri: Türkiye örneği. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*(15).

Macit, F. ve Keçeli, B. (2012). Takipteki kredi oranını etkileyen faktörler: türkiye’de katılım bankaları örneği (The determinants of non-performing loans ratio: empirical evidence from participation banks in Turkey). *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, I/2 (2012), 193-207.

Makri, V., Tsagkanos, A. ve Bellas, A. (2014). Determinants of non-performing loans: the case of eurozone. *Panaeconomicus*, 61(2), 193-206.

Manikyam, K. R. (2014). Indian banking sector–challenges and opportunities. *IOSR Journal of Business and Management*, 16(2), 52-61.

Pesaran, H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, s. 435.

Salas, S. Vicente ve Saurina, J. (2002) Credit risk in two institutional regimes: Spanish commercial and saving banks. *Journal of Financial Services Research*, 22 (3): 203-224.

Sevinç, D. (2021). Türkiye’de takipteki banka kredileri ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 609-629. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.691534>

Tatoğlu Yerdelen, Ferda (2020). *Panel veri ekonometrisi*. Beta Yayınları.

Türkiye Bankalar Birliği, (2024). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, (Erişim Tarihi:20.03.2024)

Tongurai, J. ve Vithessonthi, C. (2018). The impact of the banking sector on economic structure and growth. *International Review of Financial Analysis*, 56, 193-207.

Torun, M. ve Altay, E. (2019). Ticari bankacılık sektöründe sorunlu kredileri etkileyen faktörlerin analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 17(1), 179-200. <https://doi.org/10.11611/yead.524106>

Yüksel, S. (2016). Bankaların takipteki krediler oranını belirleyen faktörler: Türkiye için bir model önerisi. *Bankacılar Dergisi*, 98, 41-56.

Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadele Stratejisine İlişkin Bir Değerlendirme**An Evaluation of Türkiye's Strategy to Struggle Against Irregular Migration**İsmail Çataklı¹DOI: [10.59445/ijephss.1464018](https://doi.org/10.59445/ijephss.1464018)

Atf / Cite: Çataklı, İ. (2024). Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele stratejisine ilişkin bir değerlendirme, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 153-174, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1464018>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 02.04.2024**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 13.07.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele amacıyla geliştirdiği strateji ve uygulama sonuçları değerlendirilmiştir. Bu çerçevede; Türkiye'de düzensiz göçle mücadele bakımından bütüncül bir strateji geliştirilip etkili şekilde uygulamaya geçirilip geçirilemediği, stratejisinin özgünlüğü, uygulanabilirliği, zayıflıkları, güçlü yönleri ve zorluklarının uygulama sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi, düzensiz göçle mücadelede diğer ülkelerden ayrılan örnek nitelikte özgün yönlerin bulunup bulunmadığının araştırılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele amacıyla, kaynağında başlayan ve yine kaynağında biten; düzensiz göçün kaynağında önlenmesi, etkili sınır güvenlik tedbirleri alınması, ülke içinde düzensiz göçle etkili mücadele yürütülmesi ve yakalanan düzensiz göçmenlerin insan haklarına uygun olarak geri gönderilmelerinin sağlanması şeklinde dört ayaklı bir mücadele stratejisini benimsediği anlaşılmaktadır. Geliştirilen stratejinin bütünlük ve kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu nitelikler, kaynak ülkeye odaklanması ve bu kapsamda dünya ölçeğinde mukayese durumunda bile öne çıkacak oranda kaynak ayırması, sınırlarında yasa dışı girişleri engellemeye dönük yoğun fiziki ve teknik kapasite geliştirmesi ve faaliyet yürütmesine rağmen uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerinin gereği olarak korumaya muhtaç olanların başvuru yollarını açık tutması, idari gözetime alternatif yükümlülükler geliştirmek yoluyla teknik kapasite yetersizliğinin önüne geçecek çözüm üretmiş olması ve gönüllü geri dönüş mekanizmasının hayata geçirilmesi yoluyla sınır dışına daha insani alternatifler üretmesinin özgün nitelikte olduğu görülmektedir. Öte yandan; Ülke içinde düzensiz göç ile mücadelenin önemli bir ayağını oluşturan ve çekim etkisini kırmak için önem taşıyan kaçak çalışma konusunda istenilen mesafenin alınmadığı, içerde yakalanan düzensiz göçmenler arasında, ülkeye yasal yollardan gelip daha sonra düzensiz göçmen durumuna düşenlerin oranının artmakta olduğundan vize rejiminin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere güncel tedbirler alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Düzensiz Göç, Göçmen Kaçaklığı, Sınır Dışı, Gönüllü Geri Dönüş.

Abstract

In this study, the strategies developed by Turkey to struggle against irregular migration and the outcomes of their implementation have been evaluated. In this framework, it is aimed to investigate whether Turkey has developed a holistic strategy to struggle against irregular migration and implemented it effectively, to evaluate the uniqueness, applicability, weaknesses, strengths and difficulties of the strategy together with the implementation results, and to investigate whether there are exemplary unique aspects that distinguish Turkey from other countries in the fight against irregular migration. Turkey's strategy to cope with irregular migration is fourfold as such: preventing irregular migration at its source, implementing effective border security measures, coping with irregular migration within the country, and ensuring the humane return of apprehended irregular migrants. The strategy is integrated and inclusive, focusing on source countries and allocating substantial resources, developing extensive capacities to prevent illegal border entries, and keeping application channels open for those needing protection. It addresses technical capacity limitations with alternative obligations to administrative detention and implements a voluntary return mechanism for humane deportation alternatives. On the other hand, it is assessed that the desired distance has not been achieved on illegal working, which constitutes an important pillar of the fight against irregular migration within the country and is important to break the gravitational pull effect, and since the rate of irregular migrants who come to the

¹ Dr. / PhD, İçişleri Bakanlığı / Ministry of Interior, ismailcatakli@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5859-2967.



İsmail ÇATAKLI
Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadele Stratejisine İlişkin Bir Değerlendirme

Vol: 7 Issue: 3
Summer 2024

country legally and then become irregular migrants is increasing among the irregular migrants caught inside the country, it is evaluated that current measures should be taken, including the evaluation of the visa regime.

Keywords: Irregular Migration, Migrant Smuggling, Deportation, Voluntary Return.

1. Giriş

Göç 21. yüzyılda, tüm kıtalarda yaşayan insanları etkileyen dinamik bir olgu olarak uluslararası kuruluşların gündeminde yer almakta ve özellikle seçimler başta olmak üzere siyasi partilerin ve hükümetlerin önemli bir konusu haline gelmektedir.. Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan yoğun tartışmaların odağında olmakla birlikte coğrafi konumu, tarihi, sosyal ve kültürel sebepler, gelişmişlik gibi faktörler nedeniyle hedef / geçiş ülkesi olan Türkiye de göç gerçeği ile yüzleşmektedir.

Milletler tarih boyunca savaş, kıtlık, kuraklık gibi çeşitli sebeplerle göç etmişlerdir (Mcneill, 1984:3-4). En eski kaynaklarda göç olgusunun varlığı görülebilmekte, inanç sistemlerinde de keskin izlerine rastlanmaktadır. Tarihsel olarak göçler, bazen zorunlu bazen gönüllü olarak gerçekleşmiş, milletlerin yeryüzüne dağılımı, siyasi yapıların ortaya çıkışı ve şekillenmesi, ekonomik ve sosyal yapılar ve ilişkilerin doğuşu ve gelişimine büyük etki etmiştir. Medeniyetlerin doğuşu ve gelişimi göçler sayesinde olmuştur (Karpat, 2015:11).

Günümüzde de göç gerçeği yalnızca Türkiye ve bölgesinde değil, yerkürenin birçok köşesinde etkilerini göstermektedir. 1980'li yıllardan sonra gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması, ekonomik krizler, savaşlar, iç karışıklıklar ve günden güne etkisini daha da derinden hissettiren iklim değişikliği iletişim ve seyahat özgürlüğünün de etkisiyle göç hareketliliği ciddi şekilde artmıştır.

Esas bulunulan yerden, varılmak istenen yere hareket (Karpat, 2013:71) şeklinde tanımlanabilen göçün, etki oluşturacak kadar anlamlı bir mesafesinin ve sürekliliğinin olması (Erder, 2006:65), en az altı aylık bir kalıcılık süresinin bulunması gerekmektedir (İçduygu, vd., 1998:91). Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'a göre göç, bir bireyin veya bir grubun ulusal sınır içinde veya ülke sınırlarını geçerek nedeni ve yapısına bakılmaksızın yer değiştirmesiyle oluşan nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2022:35-36).

Ekonomik, sosyal, siyasal sebep ve sonuçları itibariyle kaynak, geçiş ve hedef ülkelerdeki derin etkileri nedeniyle bir çok disiplinin ilgilendiği göç olgusu çok farklı şekillerde de sınıflandırılmaktadır.

Türkiye'de göç ile ilgili temel yasal metin olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK)'un 3. maddesinde göç, nüfus hareketinin yasal usullere uyularak yapılar yapılmadığını esas alan bir yaklaşımla tanımlanmış, düzenli ve düzensiz göç olarak ikiye ayrılmıştır. (YUKK, 2013) Bu sebeple tanımlar aynı zamanda göçmenlik statülerini ve göçmenlerin haklarını belirlemektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinin BM (UNHCR, IOM vd.) AB (Frontex, vd.) ve Türkiye'den Göç İdaresi Başkanlığı başta olmak üzere ilgili kurumların ve yetkililerin açıkladığı veriler ve literatürden yararlanılmak suretiyle Türkiye'ye yönelen düzensiz göçün kaynağı, rotası ve hedeflerinin irdelenmesi, Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele bakımından yürüttüğü stratejisi ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede;

- Türkiye'de düzensiz göçle mücadele bakımından bütüncül bir strateji geliştirilip etkili şekilde uygulamaya geçirilip geçirilemediği,
- Düzensiz göçle mücadelede diğer ülkelerden ayrılan örnek nitelikte özgün yönlerin bulunup bulunmadığının araştırılması,
- Türkiye'nin düzensiz göç ile mücadele stratejisinin özgünlüğü, uygulanabilirliği, zayıflıkları, güçlü yönleri ve zorluklarının uygulama sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi, bu çerçevede elde edilecek neticelerle bundan sonra yapılacak çalışmalara fayda sağlanması hedeflenmiştir.

Türkiye'de 07.12.2023 tarihi itibariyle 1.111.108 düzenli göçmen ve 3.232.706 geçici koruma altındaki Suriyeli, 2022 yılı sonu itibariyle 33.246 uluslararası koruma başvurusu sahibi yabancı bulunmaktadır. Söz konusu sayılar Türkiye'nin dünyada büyük göç baskısı altında olan ülkelerden biri

olduğunu göstermektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamı düzensiz göç ile sınırlı tutulmuş olup Türkiye'de YUKK kapsamında ikamet izni ile kalanlar ile uluslararası koruma kapsamındakiler, geçici koruma altındaki Suriyeliler dahil, sayısal olarak büyük boyutlarda olmaları ve farklı yönleriyle de incelenmesi zarureti dikkate alındığında bu çalışmanın boyutunda değerlendirilmesinin mümkün olamayacağı gerçeği karşısında bu çalışmanın kapsamı dışında tutulması gerekmiştir.

2. Türkiye'de Düzensiz Göç

Türkiye, üç kıtayı birleştirmesinin yanı sıra, gelişmişlik farklarının belirgin olduğu ve güven ortamı bakımından büyük uçurumların bulunduğu coğrafyaların arasında yer almaktadır. Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan da özellikle doğu ve güney hattından ayrıştığı gerçeği de eklendiğinde göç için hem geçiş hem de hedef ülke durumu anlaşılabilir olmakta ve bu sebeplerle Türkiye'ye yönelik göç baskısı son yıllarda artış göstermektedir.

Türkiye'de 2005-2023 (19.04.2023 itibariyle) 2.339.466 düzensiz göçmen yakalanmış (GİB, 2023a), 2016 yılından 21 Mayıs 2023 tarihine kadar 2.836.775 düzensiz göçmenin Türkiye'ye girişi engellenmiştir (GİB, 2023b). Bu sayılar Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı yoğun düzensiz göç baskısını göstermektedir.

2022 yılında Türkiye'de yakalanan 285.027 düzensiz göçmenin 115.775'i Afganistan, 45.909'u Suriye, 15.367'si Pakistan, 14.270'i Filistin, 13.083'ü Türkmenistan, 7.679'u Bangladeş, 7.553'ü Özbekistan, 7.523'ü Fas, 6.628'i Irak ve 5.849'u İran uyrukludur (GİB, 2023c). Bu veriler Türkiye'ye yönelen göç rotalarını ortaya koymakta olup, istikrarsızlığın devam ettiği Ortadoğu, Asya ve Afrika kökenliler ağırlığı oluşturmaktadır.

Göçmenlerin bir kısmı yasa dışı yollardan gelirken, bir kısmı ise yasal yollardan ülkeye geldikten sonra yasal kalış süresi sonunda ülkeden ayrılmamakta ve kaçak göçmen durumuna düşmektedir. Düzensiz Göçle Mücadele Genel Müdürü Ramazan Seçilmiş'in yaptığı açıklamaya göre 2016 – 2023 yılları arasında yakalanan 1.696.069 düzensiz göçmenin 900.098'inin (%53) yasadışı olarak Türkiye'ye geldiği, 795.791'inin (%47) yasal yollardan Türkiye'ye gelip kaçak göçmen durumuna düştüğü, 2023 yılında ise yakalan 57.861 düzensiz göçmenin 18.587'sinin (%35) yasadışı olarak Türkiye'ye geldiği, 34.274'ünün (%65) yasal yollardan Türkiye'ye gelip kaçak duruma düştüğü görülmektedir (Seçilmiş, 2023).

Geçmişte göçte transit ülke ve kaynak ülke durumunda olan Türkiye, aynı zamanda son yıllarda hedef ülke haline de gelmektedir. Küresel Göç Rotalarından özellikle Doğu Akdeniz ve Batı Balkan Rotaları Türkiye'yi etkilemektedir. Küreselleşen dünyada düzensiz göç de küresel nitelik taşımakta, ülkelerin tek başına sorunları çözmesi güçleşmekte ve uluslararası işbirliği zorunlu hale gelmektedir.

3. Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadele Stratejisi

3.1. Hukuki Altyapının ve İdari Yapılanmanın Güçlendirilmesi

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Yunanistan ile mübadele döneminde kurulan ve kısa süre sonra kaldırılan "Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti" hariç olmak üzere, 2013 yılına kadar Türkiye'nin idari yapılanmasında münhasıran göçten sorumlu bir birim bulunmamaktadır.

Türkiye'de 2013 öncesinde göç hareketlerine ilişkin çok sayıda kanun ve yönetmelikte düzenlemeler yer almış, farklı birçok kuruluşa yabancılar ile ilgili görevler verilmiş, ancak temelde Valilikler ve Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Şubesi bu alandaki asıl muhatap resmi birimler olarak görev yürütmüştür.

AB ile müzakere sürecinin hızlanmasının da etkisiyle 2002 yılında Dışişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Gümrük Müsteşarlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve

Sahil Güvenlik Komutanlığı temsilcilerin oluşan İltica, Göç ve Dış Sınırların Korunması Görev Gücünün kurulması ile göç alanında hareketlenme başlamıştır.

2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı YUKK Türkiye'de göç yönetimi alanında dönüm noktası niteliğindedir. Kanunla yabancılar ile ilgili yasal zemin oluşturulmuş, temelde düzenli göç, düzensiz göç ve uluslararası koruma alanında tüm iş ve işlemleri yerine getirmekle yetkili ve görevli asli kurum olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Resmi Gazete'de 29/10/2021 tarihinde yayımlanan 31643 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Müdürlük Başkanlığa dönüştürülmüş, yapısı güçlendirilmiş ve güncel ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılmıştır. Başkanlığın teşkilatlanmasında özellikle bu çalışmanın konusunu teşkil etmesi bakımından genel hatlarıyla; sınır dışı işlemleri, gönüllü geri dönüş programları, giriş yasakları, yabancı terörist savaşçılara ilişkin iş ve işlemler, geri gönderme merkezlerinin yönetimi, idari gözetime alternatif yükümlülükler, geri kabul iş ve işlemleri ve düzensiz göçle mücadelede kurumlar arası koordinasyon alanlarındaki iş ve işlemleri yürütmekle görevli olan Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğünün bulunması önemlidir.

YUKK ile sağlam bir yasal zeminde etkin bir şekilde iltica ve göç yönetimi oluşturulmuş, göçmenlerin ve uluslararası koruma arayanların hakları teminat altına alınmış, uluslararası standartlara uygun şekilde göçmen ve mülteci hakları yasal çerçeveye getirilmiştir.

YUKK, bir taraftan yabancıların hukuki durumuna ilişkin olarak dağınık ve güncelliğini yitirmiş mevzuat hükümlerinin yerine güncel ve sistematik bir düzenleme getirmeyi; diğer taraftan, günümüze kadar yönetmeliklerle düzenlenmiş olan konuları yasal düzenlemeye erişirmeyi hedeflemiştir (Dardağan Kibar, 2012). Anılan Kanun ile getirilen düzenlemeler Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) müzakere sürecinde 24. Fasıl olarak bilinen "Adalet, Özgürlük ve Güvenlik" Faslı çerçevesinde AB müktesebatıyla uyumlu bir mevzuat oluşturulması bakımından da önem taşımaktadır.

Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele alanındaki iş ve işlemlerinin dayanağını YUKK'nın 52 ile 60'uncu maddeleri arasındaki düzenlemeler oluşturmaktadır. 52'nci maddesinde, yabancıların üçüncü bir ülkeye, transit bir ülkeye ya da menşe ülkesine sınır dışı edilebileceği, 53. maddede ise sınır dışı etme kararını almaya yetkili makam ve bu karara karşı yargı yoluna başvuru usulü belirlenmiş, yabancıların sınır dışı etme kararına karşı yargı yoluna başvurusu halinde yargılama sonuç ulaşıncaya kadar sınır dışı edilemeyecekler hüküm altına alınmıştır. 2016 yılında 676 sayılı KHK ile bu hususa istisnalar getirilmiş olsa da, 2019 yılında 7196 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeyle yeniden "otomatik durdurucu etki" hüküm altına alınmıştır.

54'üncü maddesinde sınır dışı etme kararının kimler hakkında alınacağı, 55'inci maddesinde sınır dışı etme kararını 54'üncü madde kapsamında olsalar dahi, alınmayacak yabancılar hüküm altına alınmıştır. Bu madde, göç alanındaki uluslararası mevzuatla da uyumlu şekilde 6458 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinde düzenlenen "geri gönderme yasağı"nın bir tezahürüdür. 56'ıncı maddede terke davet uygulaması, 57'nci maddede ise idari gözetime ilişkin tüm usul ve esaslar hüküm altına alınmıştır.

2019 yılında Kanuna giren 57/A maddesiyle Türkiye'de ilk kez "idari gözetime alternatifler" kanuni dayanak kazanmış, 58'inci madde hakkında idari gözetim ve sınır dışı etme kararı alınan düzensiz göçmenlerin barındırıldıkları geri gönderme merkezleri ve 59'uncu maddede ise bu merkezlerde sağlanacak hizmetler düzenlenmiştir. 60'uncu madde yabancıların fiilen ne şekilde sınır dışı edileceklerini ve sınır dışı işlemlerindeki masraflara ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Son olarak yine 2019 yılında Kanuna eklenen 60/A maddesiyle menşe ülkesine gönüllü olarak geri dönmek isteyen ve hakkında sınır dışı etme kararı alınmış düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerinin nakdi veya aynı destek verilerek sağlanabileceği hüküm altına alınmıştır.

İkincil düzenlemelerden, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, Geçici Koruma Yönetmeliği, İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik ve İdari Gözetime Alternatif Yükümlülüklerle İlişkin Yönetmelik en önemli düzenlemelerdendir.

Ayrıca, özellikle bu çalışmanın konusunu teşkil eden düzensiz göç alanında; düzensiz göçmen olarak Türkiye’de bulunan yabancıların iş ve yaptıkları işlemlerinde yer alan bütün kurumların görev, yetki ve sorumluluklarını belirleyen "Düzensiz Göçmenlerin İş ve İşlemlerinin Yerine Getirilmesinde Çalışma ve İşbirliği Esaslarını Düzenleyen Uygulama Talimatı" (Bakanlık Genelge No:2019/5) yayınlanmıştır. Yine, 2020/17 sayılı Tahdit İş ve İşlemlerine ilişkin Genelge ile yabancıların haklarında düzenlenen Türkiye’ye giriş yasaklarına ilişkin çeşitli düzenlemeler ve güncellemeler yapılmıştır.

2013 yılı sonrasında yapılan yukarıda özetlenen düzenlemeler ile göç alanındaki hukuki ve idari altyapı güçlendirilmiştir. Geçmişte ve günümüzde olduğu gibi gelecekte de göç hareketlerinden etkilenme ihtimalinin yüksekliği karşısında daha hazır olma bakımından önemli mesafe alındığı anlaşılmaktadır.

3.2. Stratejik Planlama

Türkiye’de düzensiz göçle mücadele alanında ilk olarak, 2015 - 2018 yıllarını kapsayan Düzensiz Göçle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı onaylanmış, Türkiye’nin düzensiz göçle mücadele alanındaki stratejik hedefler belirlenmiştir. Sonrasında ise, 2021-2025 yıllarını kapsayan Düzensiz Göçle Mücadele Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu eylem planı ile düzensiz göçle mücadele alanında;

- Düzensiz göçü kaynağında önleyebilme amaçlı ulusal ve uluslararası işbirliği ve mekanizmaların güçlendirilmesi,
- Düzensiz göçle mücadeleye dönük tedbirler geliştirilmesi, bu çerçevede sınır güvenliğinin artırılması,
- Etkin ve kapsamlı politikalarla yabancı iş gücü göçünün yönetilmesi,
- Türkiye içinde düzensiz göçmenlerle ilgili işlemlerin insan hakları merkezli olarak yürütülmesi, düzensiz göçmenlerden hassas durumda olanların korunması amaçlı çalışmaların artırılması ve kanıtı dayalı düzensiz göçle mücadelede politikaları üretilmesi,
- Geri gönderme sisteminin insan hakları standartlarına göre güçlendirilmesi ve düzensiz göçmenlerin yeniden uyumlarının sağlanması, temel öncelikler olarak belirlenmiştir (GİB, 2023d).

Bu önceliklere göre Türkiye’de düzensiz göçün “kaynağında başlayan ve yine kaynağında son bulan” bir mücadele stratejisinin benimsendiği (GİB, 2022) görülmektedir.

Bu bilgiler ışığında, Türkiye’de hukuki altyapının ve idari yapının güçlendirilmesi ile birlikte düzensiz göç ile mücadeleye yönelik stratejiler belirlenmiştir. Bu çerçevede, Türkiye’nin düzensiz göçmenlerin yoğun olarak yöneldiği kaynak ülkelerde sorunların çözümü için çalışmalar yürütmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, Türkiye sınırlarında etkili sınır güvenlik tedbirleri alınması ve ülke içinde kayıt dışı istihdama yönelmelerinin engellenmesi amaçlanmaktadır. Buna ek olarak, bu kişilerin yakalanmaları için gerekli tedbirlerin alınması ve yakalanan düzensiz göçmenlerin insan hakları temelinde geri gönderilmeleri için gerekli çalışmaların yürütülmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan AB’nin Kale Avrupası yaklaşımıyla göç politikasını güvenikleştirme, dışsallaştırma ve son dönemlerde de koruma sorumluluğunu dışsallaştırma üzerine bina ettiği

görülmektedir. Bu durum düzensiz göçü yavaşlatsa bile, belki geciktirebilecek ama ortadan kaldıramayacaktır. Daha riskli rotalarda çok sayıda düzensiz göçmenin hayatını kaybetmesine de yol açmaya devam edecektir. Bu sığınma politikası zamanı kurtarmadan öte bir anlam taşımayacağı gibi sorunların çözümüne de katkı sunmayacaktır. AB'nin bu sığınma politikası yanında Türkiye'nin hem hukuki ve insani, hem de çözüm odaklı ve gerçekçi şekilde göçün kaynağından başlayan bir yaklaşım benimsediği ve her aşamayı dikkate alan bütünlüklü bir stratejik planlamayla hareket ettiği görülmektedir.

4. Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadele Kapsamında Yürüttüğü Faaliyetler

4.1. Göçü Kaynağında Önlemeye Dönük Faaliyetler

Tıpkı hastalıklarda olduğu gibi tüm meselelere sağlıklı çözümler üretebilmek için muhakkaktır ki öncelikle sorunun kaynağının doğru tespit edilmesi kritik önemdedir. Aksi durumda teşhiste isabetsizlik nedeniyle reçetenin kaçınılmaz olarak işe yaramayacağı ve tedaviye cevap alınmayacağı gibi sorunlara da çözüm üretilemeyecektir. Bu bakımdan düzensiz göçle mücadele bakımından da sorunun kaynağına odaklanmak ilk düğmeyi doğru iliklemek anlamına gelecek, ekonomik, hukuki ve insani olduğu kadar çözüme daha fazla katkı verecek bir yaklaşım olacaktır. Bu sebeple Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele stratejisinin başlangıç noktasının kaynak ülke olarak belirlenmiş olmasında isabet görülmektedir.

Göç kaynaklık eden ülkelerin büyük oranda savaş ve iç karışıklıklar nedeniyle istikrarsız yada yoksulluk içinde oldukları görüldüklerinden hareketle Türkiye'nin sorunların kaynağında çözümü bakımından uluslararası hukuk ve insani değerler ışığında diplomatik çabalar, insani yardımlar ve kalkınma yardımlarından oluşan üç ayaklı bir stratejiyle hareket ettiği görülmektedir. Bu yaklaşım çatışmaların sona erdirilerek can kayıplarının önlenmesi yanında düzensiz göçmenlerin kaçak göç yollarında yaşamlarının riske edilmesinin de önüne geçilebilmesi bakımından kıymetli olarak değerlendirilmelidir.

4.1.1. Diplomatik Çabalar

İnsan ticareti ve düzensiz göç ile mücadelede işbirliği amacıyla Uluslararası Göç Örgütüne 30 Kasım 2004 tarihinde üye olan Türkiye, BM "Sınır aşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi (Palermo Sözleşmesi)" ve "İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına ilişkin ek Protokol"e 25 Mart 2003 tarihinde üye olmuştur. Ayrıca Avrupa Konseyi İnsan Ticaretiyle Mücadele Sözleşmesi (GRETA) 30 Ocak 2016'da TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

50'den fazla ülke ve 10 uluslararası kuruluşun yer aldığı, aralarında düzensiz göçle mücadele başta olmak üzere göçe ilişkin pek çok konuda bilgi ve tecrübe paylaşımının yapıldığı Budapeşte Süreci'nin başkanlığını 2006 yılından beri Türkiye yürütmektedir. Ayrıca, göç ve kalkınma ilişkisini tartışabilmek, yine bu alanda iş birliğini desteklemek ve gündemi belirlemek amacıyla kurulan Küresel Göç ve Kalkınma Forumu (GFMD)'nin 2014-2015 Dönem Başkanlığını Türkiye yürütmüştür (www.mfa.gov.tr, 2023a).

Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat (Global Compact on Safe, Orderly and Regular Migration - GCM) 2018 yılında 152 devletten destek görerek BM tarafından kabul edilmiştir. 17-18 Aralık 2019 İsviçre'de, mutabakat kapsamındaki konuların hayata geçirilmesini takip etmek amacıyla eş başkanlığını Türkiye, Almanya, Kosta Rika, Pakistan ve Etiyopya'nın yürüttüğü I. Küresel Mülteci Forumu gerçekleştirilmiştir (AA, 2023). Küresel Mülteci Mutabakatı'nın ana hedefleri arasında kaynak ülkelerdeki koşulların iyileştirilmesi de bulunmaktadır (UNHCR, 2023).

2012 yılında FRONTEX ile Mutabakat Zaptı imzalanmış ve kurumsal işbirliği sağlanmıştır (www.mfa.gov.tr, 2023b).

Düzensiz göçle mücadelenin diplomatik çabalar kapsamında önemli yöntemlerinden biri de işbirliği yapılan ülkelerle geri kabul anlaşmaları ve mutabakat metinleri imzalanmasıdır. Bu sayede düzensiz göçmen konumundaki yabancılar güvenli bir şekilde en son transit geçiş yaptıkları ülkeye veya kaynak ülkeye yapılan anlaşmada belirlenen kurallar ve şartlar çerçevesinde geri gönderilebilmektedir. 2001 yılından bu yana Türkiye 15 ülke ile birlikte Geri Kabul Anlaşması imzalamıştır. Ayrıca çok sayıda ülke ile mutabakat metinleri imzalayan Türkiye Avrupa Birliği ile 18 Mart 2016 tarihinde hayata geçirilen bir Mutabakat da imzalamıştır. Avrupa Birliği ile birlikte Vize Muafiyeti Yol Haritası ve Geri Kabul Anlaşması aynı tarihte, 16 Aralık 2013'de, imzalanmış olup TBMM tarafından 25 Haziran 2014 tarihinde onaylanmıştır (GİB, 2023d).

Ayrıca Türkiye'nin Ukrayna, Suriye, Filistin, Yemen, Libya, Afganistan başta olmak üzere savaş ve krizler ile boğuşmakta olan ülkelerde sorunlara çözüm bulmak için yoğun diplomatik çabalar da yürüttüğü görülmektedir.

Yukarıda yer verilen bilgilerden Türkiye'nin hem bulunduğu coğrafi bölgede hem de küresel arenada gerek ikili işbirlikleri gerekse ortak diplomatik çabalara katılarak sorunların kaynağında çözüme dönük yoğun faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Kuşkusuz bu çabalar sorunların kaynağında çözümü sonucunda düzensiz göç baskısının azaltılması bakımından dikkate alınması gerekir niteliktedir.

4.1.2. Uluslararası İnsani Yardım Faaliyetleri

Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Ofisi (OCHA)'nin verilerine göre insani ihtiyaç duyan insan sayısı 2022 yılı Eylül ayı itibariyle 324 milyona ulaşmıştır. Özellikle 6 ülkede (Suriye, Yemen, Güney Sudan, Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Afganistan) yardıma ihtiyaç duyan insan sayısı 110 milyondur (OCHA, 2023a).

2018, 2019, 2020 Küresel İnsani Yardım Raporları incelendiğinde ihtiyaç sahibi ülkelerin yardım talep ve çağrılarını karşılayan, gayri safi yurtiçi hasılası nispetinde ilk sırada olduğu görülen Türkiye; 2022 yılı Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre de milli gelirinin % 0,86'sını insani yardım için ayırarak yine dünyanın gönüllü en çok yardım eden ülkesi olmaya devam etmiştir (OCHA, 2022b).

Türkiye'nin yürüttüğü insani yardım faaliyetlerinin temelde iki kurum üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Türkiye adına Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) koordinasyonunda hem kamu kurumları hem de sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde afetler ve krizler nedeniyle göçe kaynaklık eden ülkeler başta olmak üzere uluslararası insani yardım faaliyeti yürütülmektedir. 5 kıtada 66 ülkede insani yardım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (AFAD, 2023).

Türk Kızılayı son 10 yılda afet ve acil durumlarda 138 ülkede insani yardım faaliyeti yürütmüş, kuruluşundan buyana insani yardım ulaştırdığı ülke sayısı ise 147'ye ulaşmıştır. Bu ülkeler arasında göç bakımından kritik Suriye, Filistin, Afganistan, Pakistan, Sudan ve Somali de bulunmaktadır (Kızılay, 2023a). Türk Kızılay'ının 2022 yılında yurt dışında insani yardım ulaştırdığı kişi sayısı 10.957.525 kişidir (Kızılay, 2023b).

4.1.3. Kalkınma Yardımları

2022 yılı verilerine göre, Türkiye'nin kalkınma yardımı faaliyetlerinin koordinatörü ve ana icracısı görevini üstlenen Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) 61 ülkedeki 63 Program Koordinasyon Ofisiyle, 170'ten fazla ülkede, 30.000 civarında proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir (TİKA, 2022).

Kalkınma yardımı yapılan ülkeler arasında göçe kaynaklık eden ülkelerin de bulunuyor olması, göçe kaynağında çözüm üretilmesi stratejisi bakımından önemlidir.

4.2. Sınır Yönetimi Alanında Yürütülen Faaliyetler

Sınır güvenliğini tehdit eden düzensiz göç akınları Türkiye'nin kara sınırlarından gerçekleşmektedir. Özellikle doğu ve güney sınırları bu bakımdan oldukça hassastır. Türkiye'nin 911 km Suriye, 384 km Irak, 560 km İran, 13 km Azerbaycan, 328 km Ermenistan, 276 km de Gürcistan ile kara sınırı bulunmaktadır. Türkiye yıllar boyu bu hatta kaçakçılığı men ve takip etmek üzerine bir sınır yönetimi geliştirmiştir. Doğal olarak da güvenlik tedbirleri kaçakçılığı önleme anlayışına uygun olarak alınmış, özellikle karakollar geçişe uygun alanlar dikkate alınarak çoğunlukla düşük kodlarda, dere yataklarında konuşlandırılmıştır. Terör olaylarının başlaması üzerine güvenlik noktalarının mahkûmda kalması risk oluşturunca konuşlanma hakim noktalara kaydırılmıştır. Düzensiz göç akınları başladığında ise yeni konuşlanma biçimi etkisiz kalmış yeniden konuşlanma yerlerinin değiştirilmesi ve ilave beşeri ve fiziki tedbirler alınması zaruri hale gelmiştir.

İlaveten; düzensiz göçün yoğunlaştığı Suriye ve Irak sınırlarında Türkiye tek taraflı olarak sınır geçişlerini önleme durumunda kalmaktadır. Suriye ve Irak sınırlarımızın diğer tarafında bir devlet otoritesi bulunmamaktadır. Bu durum ise Türkiye'yi tek yanlı olarak düzensiz göçle mücadele etme güclüğü ile baş başa bırakmaktadır.

Türkiye'de sınır güvenliğinin sağlanması birçok bakanlık, kurum ve kuruluşun görev ve sorumluluğu bulunmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar temelde; İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Başkanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar), Milli Savunma Bakanlığı (Kara Kuvvetleri Komutanlığı), Ticaret Bakanlığı (Gümrük Muhafaza Genel Müdürlüğü), Sağlık Bakanlığı (Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü) ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığıdır. 2016 yılında "*Sınır Yönetimi Alanında Kurumlar arası İşbirliği ve Koordinasyon Hakkında Yönetmelik*" yürürlüğe girmiş ve İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'ne koordinasyonu sağlama görevi verilmiştir. Son olarak 2023 yılında Göç İdaresi Başkanlığına bağlı olarak Sınır Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurulmuş ve koordinasyon görevini üstlenmiştir.

Etkili sınır yönetimi çerçevesinde; Türkiye hem bahsi geçen Bakanlıklar ve ilgili kurumların entegre edilmesi hem de ulusal ve uluslararası projeler ile insan kaynaklarının güçlendirilmesi kapsamında çalışmalar gerçekleştirmiştir. 2000'li yılların başından itibaren düzensiz göç ile mücadelede sınırlarda etkinliğini artırabilmek amacıyla; İltica, Göç ve Dış Sınırların Korunması Görev Gücünün kurulması (2002), Dış Sınırların Korunmasına Yönelik Strateji Belgesinin yayımlanması (2003), Strateji Belgesinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planının kabulü (2006), Sınır Yönetimi Bürosunun kurulması (2008), Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulunun oluşturulması (2010), Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (FRONTEX) ile Mutabakat Zaptının imzalanması (2012), FRONTEX ve Türkiye arasında veri paylaşımının başlaması (2013), Sınır Yönetimi Daire Başkanlığının kurulması (2015), Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezinin (UKORAM) kurulması (2016), Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki Polis ve Gümrük İş Birliği Ortak Temas Merkezi Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Anlaşmanın imzalanması ve Merkezin faaliyete geçmesi (2016), sınır yönetimi alanında yerel düzeyde koordinasyonun daha etkin sağlanması için Hudut Mülki İdare Amiri kadrolarının ihdas edilmesi (2021), Göç İdaresi Başkanlığına bağlı olarak Sınır Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması (2023) şeklinde önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Türkiye'de 2.949 km kara ve 8.484 km deniz sınır güvenliğinin etkili şekilde sağlanmasında amacıyla fiziki engel sistemleri, teknolojik güvenlik sistemleri ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik projeler gerçekleştirilmektedir.

Bu kapsamda;

- Türkiye'nin 911 km'lik Suriye sınırının duvar yapımına uygun olan 837 km'lik kısmın tamamında, 560 km'lik İran sınırının Ağrı, Hakkâri, Iğdır ve Van illerini kapsayan bölümünde 250 km

kısımında güvenlik duvarı ve güvenlik yolu yapılmıştır.

- Kara sınırlarının 988 km'lik bölümünde aydınlatma sistemleri kurulmuştur.
- Suriye sınırında 70 km, İran sınırında 79 km, Ermenistan sınırında 140 km (algılayıcı sistemler), Gürcistan sınırında 14 km olmak üzere toplam 303 km'lik sınır hattında kamera ve algılayıcı sistemler kurulmuştur.
- Batı sınırlarında kullanılmak üzere 57 ve doğu sınırlarında kullanılmak üzere 82 adet zırhlı keşif gözetleme aracı tedarik edilerek ilgili hudut birliklerine teslim edilmiştir.
- İnşa işlemleri tamamlanan doğu sınırlarındaki 141 gözetleme kulesi ile 109 haberleşme kulesi, batı sınırlarındaki 70 gözetleme kulesi ile 21 haberleşme kulesinin aktif olarak kullanılmasıyla birlikte 1.182 km'lik doğu sınırının 740 km'lik, 472 km'lik batı sınırlarının ise 350 km'lik kısmında gerçekleştirilecek kesintisiz ve etkin gözetleme imkânı sayesinde yasadışı geçiş, terör, kaçakçılık gibi sınır aşan suçların önüne geçilmesinin sağlanması amaçlanmıştır, ilave olarak tedarik edilen 284 adet termal kamera sistemleri sayesinde Suriye sınırında görev yapan hudut birliklerinin gözetleme kapasitesi artırılmıştır (www.icisleri.gov.tr , 2023a).

Yürütülen faaliyetler ve alınan tedbirler sonucunda, 2016 yılından 21 Mayıs 2023 tarihine kadar 2.836.775 düzensiz göçmenin Türkiye'ye girişinin engellendiği, 1 Ocak-21 Mayıs 2023 tarihleri arasında girişi engellenen yabancı sayısının 93.148 olduğu kayıtlara geçmiştir (GİB, 2023e). Ayrıca Eski İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, düzensiz göçe ilişkin açıklamalara göre Türkiye – İran sınırının İran tarafında Türkiye'ye geçme niyetinde olan ancak alınan tedbirler üzerine geçişini gerçekleştiremeyen ve beklemede kalan Afganistan kökenli yaklaşık iki milyon düzensiz göçmenin bulunduğu dair bilgiler de bulunmaktadır (Soylu, 2023).

Sınır yönetimi konusunda göçmenler ve sığınmacılar bakımından devletlerin evrensel hukuk kurallarına göre insan haklarına uygun muamelelerde bulunması gereklidir. AB direktiflerinde de sınırlarda, karasularında ve uluslararası sularda göçmenlere yönelik olarak insan hakları hukukuna uygun davranmaları vurgulanmaktadır. Ne var ki son yıllarda gerek bazı AB ülkeleri, gerekse AB'nin ilgili birimi FRONTEX insan hakları ihlali iddialarının odağında bulunmaktadır. Avrupa Birliği ne pahasına olursa olsun Kale Avrupası yaklaşımını sürdürmektedir.

Türkiye ise 07.12.2023 tarihi itibarıyla 3.232.706 Suriyeliye geçici koruma statüsü vermiştir (GİB, 2023f). 2022 yılı sonu itibarıyla Uluslararası koruma başvurusu bulunan 33.246 kişinin işlemleri devam etmektedir (GİB, 2023g). Bu yönüyle bütüncül stratejinin ikinci ayağının insan hakları hukukuna uygun yürütülmekte olduğunu belirlemek gerekir.

4.3. Ülke İçinde Düzensiz Göç ile Mücadeleye Yönelik Faaliyetler

Türkiye içerisinde düzensiz göçle mücadeleyi desteklemek amacıyla ilave yasal ve idare düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda;

Göçmen kaçakçılığı suçu Türk Ceza Kanunu'nun 79 uncu maddesinde ve insan ticareti suçu ise yine aynı Kanununun 80 inci maddesinde düzenlenmiştir. 22.07.2010 tarihinde suçun teşebbüs halinde kalması halinde dahi tamamlanmış gibi cezaya hükmolünmesine dair kanun değişikliği yapılmıştır.

24.12.2019 tarihinde 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda yapılan değişiklik ile “göçmen kaçakçılığı” ve “insan ticareti” suçları katalog suçlar kapsamına alınmıştır. Göçmen kaçakçılığı suçunun alt sınırı 28/3/2023 tarihinde 3 yıldan 5 yıla yükseltilmiştir.

6458 sayılı Kanununun idari para cezalarını düzenlediği 102'nci maddesinde Türkiye'ye yasal olmayan düzensiz yollarla giriş, Türkiye'den yasal olmayan düzensiz yollardan çıkış, kendisine tanınan sürede Türkiye'den ayrılmama, idari gözetim altındayken firar etme idari para cezasına tabi kılınmıştır.

Taşıyıcıların yükümlülüklerini düzenleyen 98 inci maddeye aykırı fiillerde bulunan taşıyıcılara idari para cezası kesilmesi mümkün hale gelmiştir. Düzensiz göçmenlerin seyahat etmesini sağlayan ve düzensiz göçmenlere ev kiralatanlara her bir yabancı için ayrı ayrı olacak şekilde idari para cezası kesilmesi hüküm altına alınmıştır.

Resmi Gazete'de 29.04.2017 tarihinde yayımlanan 690 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 6'ncı maddesi kapsamında 6458 sayılı Kanuna eklenen Ek Madde 1 ile birlikte göçmen kaçakçılığı suçunda kullanılan araca el koyma düzenlemesi getirilmiştir.

28/3/2023 tarihinde 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunun Ek 12 inci maddesine sıralı suçlara göçmen kaçakçılığı eklenerek göçmen kaçakçılığında kullanılan araçların Türk Silahlı Kuvvetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı veya Sahil Güvenlik Komutanlığına tahsis edilmesi mümkün hale getirilmiştir.

2016 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde, Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele Daire Başkanlığı kurularak fiilen faaliyete geçmiştir (Küçükbaşol ve Pekdoğan, 2019:897).

Emniyet Genel Müdürlüğü uhdesinde 05/09/2019 tarihli Bakanlık Makamı Onayı ile Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele Daire Başkanlığı kurulmuştur. Akabinde; anılan başkanlık "Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ve Hudut Kapıları Daire Başkanlığı" adı altında yeniden yapılandırılmıştır (www.egm.gov.tr, 2019).

2692 Sayılı Kuruluş Kanunu ile Sahil Güvenlik Komutanlığının kendisine devredilen görevleri Van Gölü'nde de yerine getirebilmesi amacıyla 30.07.2021 tarihli Bakanlık Makamı Oluru ile birlikte 2 adet Sahil Güvenlik Botu konuşlandırılarak teşkilatlanma ve konuşlanma çalışmaları tamamlanmıştır. Komutanlık düzensiz göçle mücadelede etkinliğin artırılmasını teminen 2021 Eylül ayından itibaren Van Gölü'nde konuşlanmıştır (SGK, 2021).

2022 Haziran ayında muteber bir belgesi olmayan düzensiz göçmenleri başka ile taşıyan taksi şoförlerine idari para cezası düzenlenmesi yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte; yine düzensiz göçle mücadele kapsamında tır parklarına kamera zorunluluğu getirilmiştir (Haber7, 2022).

Ülke içerisinde düzensiz göç hareketliliğinin asgari seviyeye indirilebilmesi için çekici faktörlerin ortadan kaldırılması amacıyla düzensiz göçmenlerin yakalamasına yönelik koordineli ve planlı çalışma yapılması, uluslararası bir suç olan göçmen kaçakçılarının tespit ve deşifresine yönelik faaliyetlerin artırılması, düzensiz göçmenlerin mobilitelerinin önüne geçilmesi ve izinsiz çalışmalarının engellenmesi ancak tüm kamu kurum ve kuruluşlarının eş güdüm içerisinde çalışmasıyla mümkün olabilecektir. Bu kapsamda Türkiye'de atılan adımları incelediğimizde;

29 Ekim 2021 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesini 23 üncü maddesinin c fıkrasının ikinci bendi Göç İdaresi Başkanlığı Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğüne "düzensiz göçle mücadele edilebilmesi amacıyla kolluk birimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak, tedbirler geliştirmek, alınan tedbirlerin uygulanmasını takip etmek" görevini vermiştir.

İçişleri Bakanlığınca düzensiz göçle mücadelede tüm kolluk birimleri arasında koordinasyonun sağlanması maksadıyla "koordinatör vali" uygulaması başlatılmış, ilk olarak 11 Kasım 2016 tarihinde İzmir Valisi Koordinatör Vali olarak görevlendirilmiş, denize kıyısı olan illerde Sahil Güvenlik, Jandarma ve Emniyet birimleri tarafından müşterek icra edilen operasyonlar düzenlenmiştir. Uygulamadan elde edilen olumlu sonuçlar neticesinde ülke genelinde koordinatör valilik sayısı 12'ye çıkarılmış, uygulama alanı tüm illeri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (www.icisleri.gov.tr, 2023a).

Göç İdaresi Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı arasında yabancıların biyometrik verilerinin tek bir havuzda toplandığı "Düzensiz Göç Ortak Veri Tabanı"

01.01.2019 tarihi itibarıyla kullanıma açıldığı açıklanmıştır (www.icisleri.gov.tr, 2023a). Türkiye'de Göç İdaresinin ve kolluk birimlerinin aynı bakanlık bünyesinde bulunması koordinasyonu kolaylaştırmaktadır.

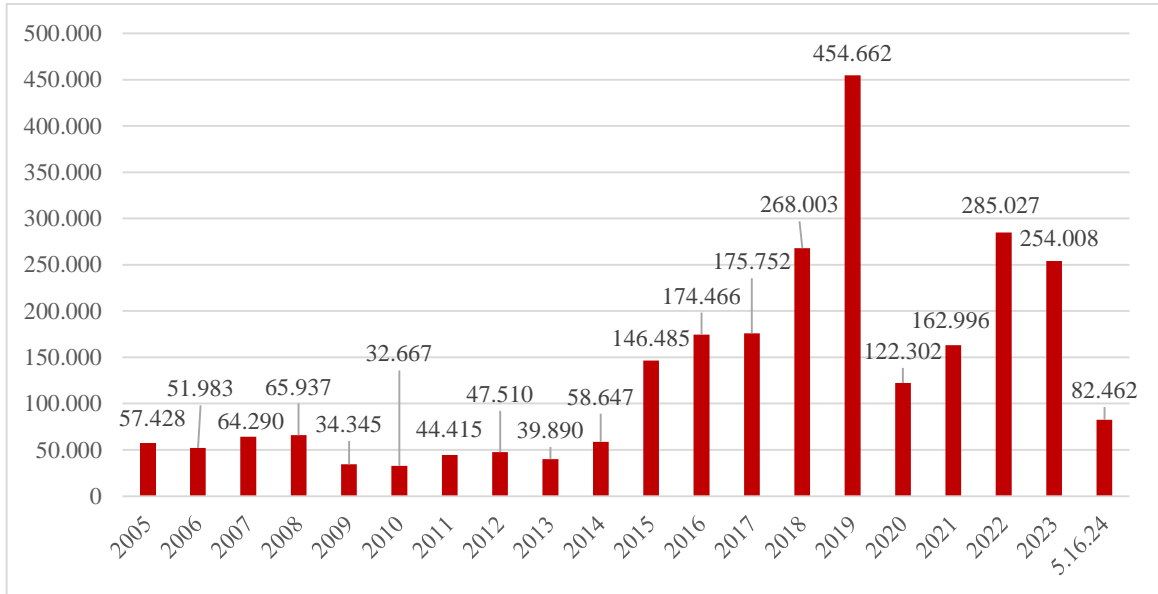
Milli Parmak İzi Sistemi kurulmuş, ikamet başvurusu alınan her yabancı için biyometrik veri alınmaktadır. Dışişleri Bakanlığınca 78 misyonda vize başvurusunda alınan parmak izi kayıtlarının biyometrik verisinin alınması sağlanmış, alınan parmak izi kayıtları Göç İdaresi Başkanlığı ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla paylaşılmaya başlanmış, ülkeye giren yabancıların fotoğrafları çekilmeye ve eşleştirmesi yapılmaya başlanmıştır (www.icisleri.gov.tr, 2022a).

Ülkede yasal olarak kalan yabancıların, yasal kalış durumunun sona ermesi ve ülkeden çıkış yapmaması durumunda takibinin yapılabilmesi amacıyla Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile anlık olarak veri paylaşımı yapılabilen *Yabancı Takip Bilgi Sistemi* geliştirilerek 07.10.2022 tarihinde devreye alınmıştır. Türkiye'de yasal kalış hakkı olmayan/sonlanan yabancıların günlük kontrol edilmesi, hudut bilgisinin sorgulanması, ilgili kurumlara verilerin aktarılması amaçlanmaktadır. Böylece yabancı, kolluk kuvvetlerince yakalanmakta, yakalanan yabancıların bilgileri *Düzensiz Göç Ortak Veri Tabanına* kaydedilmekte, yakalanan yabancılar İl Göç İdaresi Müdürlüklerine teslim edilmekte ve İl Göç İdaresi Müdürlüklerine teslim edilen yabancılar için sınır dışı işlemleri başlatılmaktadır (www.icisleri.gov.tr, 2023a).

Türkiye'nin bütün illerinde (81 ilde) periyodik olarak *Düzensiz Göçle Mücadeleye Yönelik Huzur Operasyonları* yapılmakta ve kontroller neticesinde düzensiz göçmen durumundaki yabancılar tespit edilmekte olup 2022 yılında toplam 18.768 düzensiz göçmen bu kapsamda yakalanmıştır (www.asayis.pol.tr, 2023).

Yakalanan düzensiz göçmen sayısı ve göçmen kaçakçısı sayılarından yapılan düzenlemeler ve yürütülen faaliyetlerin etkililiği ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele alanındaki yoğunluğu anlaşılabilir.

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye'de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı



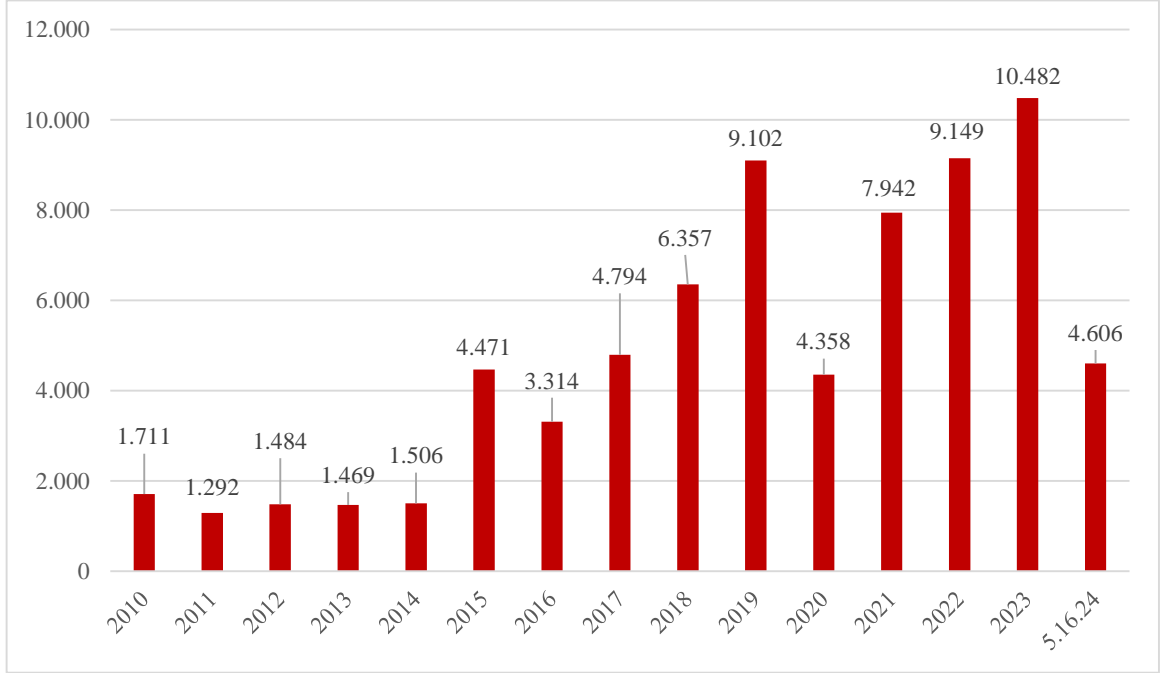
Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığının verileri esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır. (GİB, 2024h)

Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2013-2019 yılları arasında sürekli artış göstermiş ve 2019 yılında 454.662 ile en yüksek seviyeye ulaşmış, Covid-19 pandemisine bağlı olarak 2020'de 2019'a göre %73 azalarak 122.302 olarak kayıtlara geçmiştir ise de pandemi sonrasında seyahat

kısıtlamalarının kaldırılmasıyla yeniden artmaya başlamış ve 2021'de 2020'ye göre %33 artışla 162.996'ya, 2022'de ise 2021'e göre %75, 2020'ye göre %33 artarak 285.027'ye ulaşmıştır. Son olarak 2023 yılı, 2022 yılına göre %12 azalma göstermiştir.

Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinde ulusal ve uluslararası göç organizatörlerinin tespit ve deşifresi ile yargılanmaları için yakalanmaları da önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil 2. Yıllara Göre Yakalanan Göçmen Kaçakçıları



Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığının verileri esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (GİB, 2024h)

2022 yılında yakalanan göçmen kaçakçısı sayısı Türkiye tarihinin en üst seviyesine çıkmış olup yakalanan düzensiz göçmen sayısının en çok olduğu 2019 yılını geride bırakmıştır. Yakalanan düzensiz göçmen sayısı ile yakalanan göçmen kaçakçısı arasında pozitif bir ilişki beklense de 2022 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2019 yılına göre %37.3 azalırken 2022 yılında yakalanan göçmen kaçakçısı binde 5 artış göstermiştir. Başka bir deyişle; 454.662 düzensiz göçmenin yakalandığı 2019 yılında 9.102 organizatör yakalanmışken, 285.027 düzensiz göçmenin yakalandığı, 2022 yılında 9.149, son olarak 2023 yılında 10.482 organizatör yakalanmıştır. Bunun önemli bir başarı olduğunun altını çizmekte yarar görülmektedir.

Bu verilerden düzensiz göç baskısının devam ettiği, Türkiye içinde mücadelenin de bütüncül bir stratejinin parçası olarak caydırıcılığı artıracak şekilde idari ve hukuki düzenlemelerle de desteklenmek suretiyle sürdürüldüğünü görülmektedir.

Öte yandan; stratejik önceliklerden biri olan etkin ve kapsamlı politikalarla yabancı iş gücü göçünün yönetilmesi amacıyla Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğünün koordinesinde ihtiyaçlar belirlenerek düzenli şekilde bir araya gelmek üzere çalışma grubu da oluşturulmuştur (ÇSGB, 2021). Türkiye'de çalışma izni verilen yabancı sayısı 2022 yılı sonu itibariyle 212.682 kişidir (ÇSGB, 2022). Türkiye'deki toplam yabancı sayısına oranla, düzensiz göçte çekim etkisini kırabilmek açısından kaçak çalışmanın önemi de dikkate alındığında bu alanda önemli mesafe alınması gerektiği görülmektedir.

4.4. Türkiye'nin Geri Gönderme Mekanizması ve Yürüttüğü Faaliyetler

4.4.1. Türkiye'nin Geri Gönderme Faaliyetleri Alanında Uluslararası İşbirlikleri

Düzensiz göç, ulaştığı boyut itibarıyla ülkelerin kendi başlarına baş edebilecekleri bir sorun olmaktan çıkmış, uluslararası işbirliği zorunlu hale gelmiştir. Türkiye de başta IOM, BMMYK ve ICMPD olmak üzere birçok uluslararası kurum ve sivil toplum kuruluşları işe işbirliği geliştirmiştir.

Düzensiz göçü önlemek, bu amaçla sürdürülebilir politikalar ve kalıcı çözümler üretmeyi amaçlayan ve 53 ülkenin katılımcı, 4 ülkenin gözlemci olduğu ve Uluslararası 13 kuruluşun da katıldığı Budapeşte Süreci'nin üyesi olan Türkiye Ocak 2016'da başkanlığı devralmıştır. Süreç kapsamında, hedef, transit ve kaynak ülkeleri buluşturmaya imkân sağlamak amacıyla İpekyolu Çalışma Grubu'nun kuruluşuna öncülük etmiştir.

Türkiye ile FRONTEX arasında Mayıs 2012 tarihinde düzensiz göç ile mücadele amaçlı Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Bununla birlikte Türkiye ICMPD Yürütme Kurulu Dönem Başkanlığı 2023 yılında üstlenmiştir. Göçün kaynağına dikkat çekmek amacıyla misyonunu "Kalıcı Çözümler İçin Kaynak Ülkelere Odaklanmak" olarak belirlemiştir.

Düzensiz göç ile mücadelede uluslararası işbirliğinin en temel ve etkili ayağını "Geri Kabul Anlaşmaları" oluşturur. İnsan haklarını korumak ve uluslararası işleyişe de uymak suretiyle düzensiz göçmenlerin gerek kaynak, gerekse transit ülkeye gönderilebilmelerini sağlama amaçlı bu anlaşmalar imzalanmaktadır.

Bu çerçevede Geri Kabul Anlaşması, Türkiye ile Bosna-Hersek, Belarus, Suriye, Yunanistan, Karadağ, Kosova, Kırgızistan, Norveç Nijerya, Pakistan, Romanya, Rusya, Ukrayna, Yemen, Moldova ve Avrupa Birliği arasında imzalanmıştır. AB ile 01.10.2014'de imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın üçüncü ülke vatandaşları ile ilgili hükümleri yürürlüğe girmemiştir.

Ayrıca Türkiye ile AB arasında Ege'de yaşanan olağanüstü düzensiz göç hareketliliği ile ilgili 18 Mart Mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakata göre Türkiye'den Ege'deki Yunan adalarına geçen düzensiz göçmenler mutabakatta belirlenen şartları taşımaları durumunda Türkiye'ye alınacaklardır. Mutabakat Türkiye'ye yapılacak mali yardımlara ilişkin hükümler de içermektedir. Ayrıca Mutabakat ile Bire-Bir Formülü geliştirilmiş, Türkiye'nin kabul ettiği her Suriyelinin yerine AB'nin bir Suriyeliyi alması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda 12.05.2023 tarihi itibarıyla 37.560 Suriyeli AB ülkelerine yerleştirilmiştir (GİB, 2023i).

Düzensiz göçle mücadele alanında ikili iş birliği ve külfet paylaşımının önemine binaen, Göç İdaresi Başkanlığında çeşitli uygulayıcı ortaklar aracılığıyla, Avrupa Birliğinin Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) fonundan da destek verilen projeler uygulamaktadır. Geri gönderme merkezlerinin desteklenmesi, idari gözetime alternatifler, gönüllü geri dönüşler, kaynak ülkelerle işbirliği gibi alanlarda Göç İdaresi Başkanlığının ihtiyaçlarına göre teknik veya fiziki kapasitenin geliştirilmesine yönelik destekler sağlanmaktadır. Özellikle gönüllü geri dönüş programlarının önemine binaen, söz konusu projelerden dördü bu alana ilişkindir (GİB, 2023j).

4.4.2. Türkiye'de Geri Göndermenin Hukuki Altyapısı ve Geri Gönderme Merkezleri

Düzensiz göçle mücadele alanında en etkili yöntemlerden biri etkili bir geri gönderme mekanizması oluşturulması, hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancıların insan haklarına uygun ve hızlı bir süreçle ülkeden çıkışlarının sağlanmasıdır. Bu kapsamda Türkiye'de geri gönderme işlemlerinin hukuki altyapısının güçlendirilmesi amaçlı adımlar atılmıştır.

6458 sayılı Kanununun 52'nci maddesine göre; yabancılar, sınır dışı etme kararıyla, menşe ülkesine veya transit gideceği ülkeye ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilebilmekte, 54'üncü

maddesine göre de hangi yabancılar hakkında sınır dışı etme kararı alınacağı hüküm altına alınmaktadır.

Kanunun 55'inci maddesi ise, 54'üncü madde kapsamında sınır dışı etme kararı alınacak yabancılardan olsalar dahi;

- Ciddi sağlık sorunları, hamilelik durumu ve yaş sebebiyle seyahat etmesi tehlikeli görülenler,
- Sınır dışı edileceği ülkede ölüm cezasına, işkenceye, onur kırıcı ya da insanlık dışı muamele veya cezaya maruz kalacağı konusunda ciddi belirti bulunanlar,
- Mağdur destek sürecinden yararlanmakta olan insan ticareti mağdurları
- Hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınır dışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanlar
- Fiziksel, psikolojik veya cinsel şiddet mağdurları hakkında tedavileri tamamlanıncaya kadar sınır dışı etme kararı alınmayacağını düzenlemektedir.

Yabancılar, haklarında alınan sınır dışı etme kararlarına karşı 7 (yedi) gün içerisinde idare mahkemesine başvurabilmektedir. Yabancıların bu karara karşı yargı yoluna başvurusu durumunda yargılama sonuçlanıncaya kadar sınır dışı edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu düzenlemeler insan hakları bakımından dikkat çekicidir.

Hakkında sınır dışı etme kararı alınan yabancılar hakkında idari gözetim kararı da alınabilmektedir. İdari gözetim kararına karşı da yargı yolu düzenlenmiş ve yabancıların bu karara karşı sulh ceza hakimine başvurabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Kanuna göre idari gözetimin süresi altı ayı geçmemekle birlikte, bu süre yabancı idareyle işbirliği yapmazsa veyahut ülkesiyle ilgili doğru bilgi ya da belgeleri vermezse altı ay daha uzatılabilmektedir. Bu durumda, her hâlükârda bir yabancı geri gönderme merkezinde 12 aydan daha fazla barındırılmamaktadır.

Türkiye'de ilk kez Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte *Geri gönderme merkezi kavramı* dayanağa kavuşmuştur. Geri gönderme merkezleri Göç İdaresi Başkanlığının teklifi üzerine İçişleri Bakanlığının onayı ile kurulmaktadır. 6458 sayılı Kanunun 58'inci maddesine göre; geri gönderme merkezleri İçişleri Bakanlığı tarafından işletilmektedir ve İçişleri Bakanlığı bu merkezleri; kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışmakta olan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla birlikte protokol yaparak yürütebilmektedir. Türkiye'de ikisi geçici olmak üzere toplam 30 adet geri gönderme merkezi bulunmaktadır.

2014 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından toplam 1.740 kişi kapasiteli geri gönderme merkezleri devralınmıştır. Türkiye'de bulunan otuz geri gönderme merkezlerinin toplam kapasitesi 20.540'tır. Ancak Türkiye'de 06 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem dolayısıyla Hatay ve Malatya Geçici Geri Gönderme Merkezi kullanılamaz hale geldiğinden, hâlihazırda toplam geri gönderme merkezi kapasitesi 18.220'dir (Seçilmiş, 2023). Bu kapasite AB ülkelerinin toplam kapasitesinin üzerindedir (www.icisleri.gov.tr , 2023b).

4.4.3. İdari Gözetime Alternatif Yükümlülükler

Türkiye son on yılda geri gönderme merkezi kapasitesinde on katından fazla bir artış sağlamış ve AB ülkelerinin toplamı kadar bir kapasiteye ulaşmış olmasına rağmen karşı karşıya kaldığı düzensiz göç baskısı karşısında yakalanan düzensiz göçmenlerin her birini idari gözetim altına alınarak sınırdışı edilene kadar geri gönderme merkezlerinde barındırması fiilen imkansızdır. Artık birçok ülkede idari gözetime alternatif yükümlülükler başat sistem olarak uygulanmaktadır. Türkiye'de de 6458 sayılı

Kanunun 57/A maddesinde 2019 yılında yapılan değişiklikle uygulama başlatılmış ve düzensiz göç ile mücadele bakımından kritik bir adım atılmıştır.

Öte yandan yabancılar açısından idari gözetime alternatif yükümlülükler idari gözetime kıyasla, temel hak ve özgürlükler bakımından daha az kısıtlama getiren tedbirler ve yükümlülükler olarak görülmektedir. (İneli Ciğer, 2020:804).

İdari gözetime alternatif yükümlülükleri ile ilgili emredici nitelikte uluslararası bir sözleşme/mevzuat bulunmamasıyla birlikte, tavsiye niteliğinde çok sayıda belge bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarında da özellikle hassas durumdakiler için sıklıkla yer bulmuştur.

Türkiye’de uygulanabilecek idari gözetime alternatif yükümlülükler 6458 sayılı Kanunun 57/A maddesinde; bildirimde bulunma, belirli bir adreste ikamet etme, geri dönüş danışmanlığı, aile temelli geri dönüş, gönüllülük esasıyla kamu yararına hizmetlerde görev alma, elektronik izleme ve teminat şeklinde yedi farklı alternatif olarak belirlenmiştir.

Konuyla ilgili olarak Kanunun 57/A maddesinin sekizinci fıkrasına dayanılarak hazırlanan ve 14 Eylül 2022 tarihinde yayımlanan 31953 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İdari Gözetime Alternatif Yükümlülükler İlişkin Yönetmelik”te öne çıkan en önemli hususlardan biri olarak, idari gözetime alternatif yükümlülükler getirilerek geri gönderme merkezi dışından sınır dışı süreçlerinin tamamlanması gereken düzensiz göçmenler için izleme ve takip mekanizması oluşturulması amacıyla usul ve esaslar belirlenmiştir. Buna göre; Yönetmeliğin 19’uncu maddesinde, düzensiz göçmenlerin takibinden sorumlu birimler kurulması öngörülmüş ve bu birimlerin görev, yetki ve sorumlulukları detaylı olarak madde metninde yer almıştır. Söz konusu birimler, idari gözetime alternatif yükümlülükler tabi tutulan düzensiz göçmenlerin, Türkiye’den çıkışları sağlanıncaya kadarki süreçte yer alan tüm iş ve işlemlerini yerine getirmekle sorumludurlar.

Göç İdaresi Başkanlığına 01.01.2022 – 12.12.2022 tarihleri arasında izleme ve takip mekanizmaları ile geri gönderme merkezi dışından 5.824 yabancıların sınır dışı edildiği açıklanmıştır (GİB, 2023k). Bu bilgi sistemin çalışmaya başladığını teyit etmektedir.

İdari gözetime alternatif yükümlülükler insan hakları bakımından daha tavsiye edilebilir nitelikte olmasının yanında, Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı düzensiz göç baskısının büyüklüğü nedeniyle geri gönderme merkezlerinde tutmanın fiilen imkansızlaştığı durumlarda düzensiz göç ile mücadelenin inkıtaya uğramaması bakımından da yol açıcı niteliktedir. Ayrıca kamu bütçesinin üzerinden yük alması da dikkate alındığında önemi daha da artmaktadır.

4.4.4. Gönüllü Geri Dönüş

Düzensiz göçle mücadele bakımından gerek geri dönüşlerin teşviki gerekse sınır dışı edilen düzensiz göçmenlerin tekrar geri gelme teşebbüsünde bulunmalarının engellenmesi açısından gönüllü geri dönüş mekanizması etkili bir araçtır. Düzensiz göçmenlerin menşe ülkelerindeki durumlarının iyileştirilmesi, uluslararası standartlara uygun, insan onuruna yakışır şekilde ve gönüllülük temeline esas olarak ülkelere dönüşleri hedeflenmektedir.

Türkiye’de 24.12.2019 tarihinde 6458 sayılı YUKK’da ek düzenleme ile Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması yasal zemine oturtulmuş, Göç İdaresi Başkanlığı tarafından, uluslararası koruma başvuru sürecindeki yabancılar, insan ticareti mağdurlarına ve üçüncü ülkeye/ülkesine gönüllü olarak çıkış yapmak isteyen düzensiz göçmenlere, nakdi veya aynî destekler sağlanabilmesinin yolu açılmıştır. Mekanizma ile geri gönderme merkezlerinde kalış süresinin azalması, yabancı ile idare arasındaki idari davaların ortadan kalkması ve idarenin işlem yükünün azalması hedeflenmektedir.

Gönüllülük esasıyla yabancıların dönüşünün teşviki esas olup dönüş için gerekli belge ve

dokümanların hazırlanmasında ve rezervasyonlarda destek olunmakta, ulaşım masrafları karşılanmakta, geri düşün sonrasında da eğitim ve kariyer planlamalarında danışmanlık sağlanmaktadır.

Türkiye'de gönüllü geri dönüş kavramı iki farklı şekilde kullanılmaktadır. Birincisi Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Güvenli, Gönüllü ve Onurlu Geri Dönüşlerini ifade eder ki, dönüş yapan sayısı 22.05.2023 tarihi itibarıyla 554.107'ye ulaşmıştır (TRT, 2023). Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizması kapsamında ise diğer uyruklar ile ilgili faaliyetler yürütülmektedir.

4.4.5. Sınır Dışı Faaliyet Sonuçları

Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenlerin öncelikle kolluk birimlerince yasal kalışlarına ilişkin incelemede düzensiz göçmen olduğu tespit edilenlerin biyometrik verileri de dahil gerekli tüm bilgileri kolluk birimleri ve GİB'nin müşterek kullandığı Düzensiz Göç Ortak Veri Tabanına işlenmektedir. Devamında sınır dışı süreci başlatılmakta, uyruk tespitini yapılması, seyahat belgelerinin teminin ardından seyahat planlaması yapılmak suretiyle sınır dışı işlemi gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'den 2016 yılından 18.05.2023 tarihine kadar 486.131 kişi sınır dışı edilmiştir. 2022 yılında yalnızca Afganistan'a 235 charter (özel uçuş) seferi düzenlenmiş ve ayrıca Pakistan'a da 2 charter seferi düzenlenmiştir. 2023 yılında ise (18.05.2023 tarihi itibarıyla) toplam 24 charter seferi düzenlenmiştir. 2023 yılında, (18.05.2023 tarihi itibarıyla) mükerrerden arındırıldığında yaklaşık 40.000 civarında düzensiz göçmen yakalanmış olup bunların 37.785'i ülkelere sınır dışı edilmiştir. 2023 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerin geri gönderilme oranı %93'tür (Seçilmiş, 2023).

İncelenen verilerden Türkiye'de sınır dışı etme kapasitesinin gelişmiş olduğu, alternatif ulaşım vasıtaları da kullanılmak suretiyle yakalanan düzensiz göçmenlerin ülkeden çıkışlarının sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Söz konusu sınır dışı sayı ve oranları AB ülkelerinin faaliyetleri ile kıyaslandığı ortaya büyük fark çıkmaktadır.

5. Sonuç

Tarihin her döneminde izlerine rastlanan göç gerçeği günümüzde de küresel ölçekte etkisini sürdürmektedir. Temelde AB ve ABD'yi hedef almakta ise de, görece daha gelişmiş ve daha güvenli ülkeler de göçmenlerin istikametleri arasında bulunmaktadır. Türkiye'de coğrafi konumu, tarihi bağları ve son dönemdeki ekonomik gelişmeler sebebiyle transit ülke yanında hedef ülke konumuna gelmiştir.

Özellikle Asya, Ortadoğu ve Afrika kökenli düzensiz göçün hedefi olan Türkiye'nin, karşı karşıya kaldığı düzensiz göç baskısı karşısında geliştirdiği stratejiler ve yürüttüğü faaliyetler hem mücadelenin etkinlik ve verimliliği açısından hem de örneklik oluşturma potansiyeli bakımından incelenmeye değerdir.

Bu çalışmada BM, (UNHCR, İOM vd.) AB (FRONTEX vd.) ve Türkiye'den Göç İdaresi Başkanlığı başta olmak üzere ilgili kurumların ve yetkililerin açıkladığı veriler esas alınmıştır. İncelenen verilerden Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele amacıyla, kaynağında başlayan ve yine kaynağında biten bir mücadele stratejisini benimsediği anlaşılmaktadır. Söz konusu stratejinin, düzensiz göçün kaynağında önlenmesi, etkili sınır güvenlik tedbirleri alınması, ülke içinde düzensiz göçle etkili mücadele yürütülmesi ve yakalanan düzensiz göçmenlerin insan haklarına uygun olarak geri gönderilmelerinin sağlanması şeklinde dört ayağı bulunmaktadır.

Dört ayaklı stratejinin ilk ayağını oluşturan göçü kaynağında önleyebilmek, sebeplerinin yerinde çözümüne katkıda bulunabilmek için diplomatik girişimlerde bulunulmakta, ikili, bölgesel ve uluslararası işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Soruna kaynaklık eden ülkelere insani yardım ve kalkınma yardımlarında bulunulmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 2018, 2019, 2020 ve 2022 yıllarında ülkelerin insani yardım ve çağrılarını cömertçe karşılayan, gayri safi yurt içi hasılası nispetinde ilk sırada

yer alan bir ülke konumundadır.

Stratejinin ikinci ayağı kapsamında, sınırlarda gerekli fiziki güvenlik sistemlerinin oluşturulması ve teknik kapasitenin geliştirilmesi amacıyla AB'den proje desteği de sağlanmak suretiyle kapsamlı çalışmalar yürütülmekte ve milli bütçeden önemli kaynaklar ayrılmaktadır. Yürütülen faaliyetlerin etkili engelleme sayılarına da yansımakta gerek İran tarafında gerekse Suriye tarafında yoğun bir düzensiz göçmen potansiyelinin stabil kalmasının sağlandığı ifade edilmektedir.

Üçüncü ayağında düzensiz göçle ülke içinde mücadele amacıyla hukuki ve idari yapının güçlendirilmesi, kolluk birimleri arasında koordinasyonun güçlendirilmesi yoluyla yürütülen faaliyetlerde yüksek yakalama oranlarına ulaşılmıştır.

Yakalanan düzensiz göçmenlerin insan haklarına ve teamüllere uygun olarak geri gönderilebilmelerinin sağlanması amacıyla ülkelerle geri kabul anlaşmaları ve mutabakat metinleri imzalanmış, geri gönderme merkezlerinin kapasitesi artırılmış, teknik altyapı güçlendirilmiş, idari gözetime alternatif yükümlülükler geliştirilmek suretiyle fiili imkânsızlıkların önüne geçilmiş, gönüllü geri dönüş mekanizması ihdas edilmek suretiyle teşvik edici enstrümanlardan da yararlanılması yoluna gidilmiş ve böylelikle geri gönderme/geri dönüşte sayısal artışlar sağlanmıştır.

Bu bilgilerden Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele bakımından bütünlük ve kapsayıcı bir mücadele stratejisi belirlediği ve uygulamaya koyduğu ve sonuç aldığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi strateji ve uygulamalarından;

- Kaynak ülkeye odaklanması ve bu kapsamda dünya ölçeğinde mukayese durumunda bile öne çıkacak oranda kaynak ayırması,
- Sınırlarında yasa dışı girişleri engellemeye dönük yoğun fiziki ve teknik kapasite geliştirilmesi ve faaliyet yürütmesine rağmen uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerinin gereği olarak korumaya muhtaç olanların başvuru yollarını açık tutması,
- İdari gözetime alternatif yükümlülükler geliştirmek yoluyla teknik kapasite yetersizliğinin önüne geçecek çözüm üretmiş olması,
- Gönüllü geri dönüş mekanizmasının hayata geçirilmesi yoluyla sınır dışına daha insani alternatifler üretmesinin, özgün nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sorunun boyutlarını dikkate alacak şekilde gerekli fiziki ve teknik kapasiteyi geliştirebilmek için kaynak tahsisi için milli bütçesi yanında uluslararası kaynaklardan da yararlanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Yürütülen çalışmaların fiziki gerçekleşme oranları makul süre içerisinde yeterli düzeye ulaşılabilceğine işaret etmektedir.

Öte yandan; Ülke içinde düzensiz göç ile mücadelenin önemli bir ayağını oluşturan ve çekim etkisini kırmak için önem taşıyan kaçak çalışma konusunda istenilen mesafenin alınmadığı anlaşılmaktadır. Ve yine içerde yakalanan düzensiz göçmenler arasında, ülkeye yasal yollardan gelip daha sonra düzensiz göçmen durumuna düşenlerin oranının artmakta olduğu görülmekte olup başta vize rejimi olmak üzere gerekli değerlendirmelerin yapılması suretiyle tedbir alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that he has no competing interests.



Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author's Contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

KAYNAKÇA / REFERENCES

AA (2023). “Küresel Mülteci Forumu Şimdilik Umut Vadediyor”, AA Haber, (2020, 03 Ocak), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuresel-multeci-forumu-simdilik-umut-vadediyor/1675747> adresinden 19 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

AFAD (2023). “2023 Yılı Performans Programı”, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kurumsal-Raporlar/2023-Program-Butce-Performans-Programi-20221114_kapakli.pdf adresinden 19 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Asayiş (2023). Asayiş Daire Başkanlığı, Gündem, <http://www.asayis.pol.tr/uygulamalar> adresinden 19.Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

ÇSGB (2021). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Haberler, https://www.csgb.gov.tr/ui/gm/haberler/uluslararası_igucunun_kayitli_istihdaminin_tesviki_icin_kurumlararası_calisma_grubu_ilk_toplantisi_gercekleştirildi/, adresinden 19 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

ÇSGB (2022). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İstatistikler, <https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-izin-istatistikleri/> adresinden 19.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Dışişleri (2023a). Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’de Düzensiz Göç, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-duzensiz-goc.tr.mfa adresinden 19 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Dışişleri (2023b) Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’de Düzensiz Göç, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-duzensiz-goc.tr.mfa, adresinden 19 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Erder S. (2006). Refah Toplumunda Getto. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

EGM (2019). Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuruluş, <https://www.egm.gov.tr/gocmenhudut/kurulus>, adresinden 19 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

GİB (2022). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/turkiyede-ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasinin-desteklenmesi-projesi-acis-toplantisi-gercekleştirildi> adresinden 29.03.2022 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023a). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> adresinden 19 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023b). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/basin-aciklamasi-20052023> adresinden 21 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023c). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr> adresinden 21 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023d). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi> adresinden 18 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023e). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/basin-aciklamasi-20052023> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023f). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023g). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/uluslararası-koruma-istatistikler> adresinden 17 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

GİB (2024h). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> adresinden 11 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023i). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden 12 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023j). Göç İdaresi Başkanlığı, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/Goc-Projeleri/GIGM-Devam-Eden-Projeler.pdf> adresinden 12 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

GİB (2023m). Göç İdaresi Başkanlığı, Gündem, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-gocmen-serbest-birakildigi-iddiasi> adresinden 19 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

Haber7 (2022). Haber7, Güncel, <https://www.haber7.com/guncel/haber/3230699-bakan-soyly-taksiler-ildisina-tasidiklari-yabancilarin-belgelerini-kontrol-edecek> adresinden 19 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998). Türkiye’de İç Göç. Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6–8 Haziran 1997, Bolu.

İçişleri (2022). İçişleri Bakanlığı, Gündem, <https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-suleyman-soyly-1-temmuz-itibariyla-mahallelerde-ikamet-edecek-yabanci-orani-yuzde-20ye-dusurulecek> adresinden 19 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

İçişleri (2023a). İçişleri Bakanlığı, 2023 Bütçe Sunumu, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/Butce/2023_Butce_GenelKurul_K.pdf adresinden 20 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

İçişleri (2023b). İçişleri Bakanlığı, Gündem, <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-geri-gonderme-merkezleri-kapasitesi-20-bine-cikacak> adresinden 19 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

İneli Çiğner, M. (2020). “Uluslararası Hukuk ve Karşılaştırmalı Hukukta İdari Gözetime Alternatif Tedbirler”, Public and Private International Law Bulletin, 40 (2).799-829.

IOM (2022). World Migration Report 2022. <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>, adresinden 13 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Karpat, K. (2013). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler. Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2015). Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kızılay (2023a). Türk Kızılay, Uluslararası Yardımlar <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/uluslararasi-yardimlar> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Kızılay (2023b). TÜRK KIZILAY, <https://www.kizilay.org.tr/Haber/KurumsalHaberDetay/7159#:~:text=Kerem%20K%C4%B1n%C4%B1k%2C%20%E2%80%9C2022%20y%C4%B1%C4%B1nda%20K%C4%B1z%C4%B1lay,yard%C4%B1mlar%C4%B1m%C4%B1z%20kan%20hizmetleri%20konusundaki%20yard%C4%B1mlar%C4%B1m%C4%B1z> adresinden 20 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

McNeill, W. H. (1984). Human Migration in Historical Perspective. Population and Development Review, 10(1), 1-18.

OCHA (2022a). OCHA, Past Annual Reports, <https://annualreport.unocha.org/> adresinden 19 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

OCHA (2022b). OCHA, Global Humanitarian Assistance Report 2022, https://devinit.org/documents/1193/GHA20+22_Digital_v8_DknWCsU.pdf adresinden 01 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

OCHA (2023). OCHA, Global Humanitarian Overview 2023, <https://reliefweb.int/report/world/global-humanitarian-overview-2023-enaesfr> adresinden 01.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Küçükbaşol, Y. Ve Pekdoğan, H. (2019), Türkiye'nin Göç Yönetim Süreci ve Jandarmanın Dönüşümü, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18 Sayı: 2, 887 - 903, <https://doi.org/10.21547/jss.434611>

SGK (2021). Sahil Güvenlik Komutanlığı, Gündem, <https://sg.gov.tr/sahil-guvenlik-komutanligi-van-golunde-konusladi> adresinden 19.03.2014 tarihinde alınmıştır.



Seçilmiş, R. (2023, May 19). Haber Programı. [Güne Bakış]. TV 100., <https://www.tv100.com/duzensiz-gocle-mucadele-genel-muduru-ramazan-secilmis-tv100un-sorularini-yanitladi-gocle-mucadele-icin-nasil-bir-onlem-aliniyor-haber-671031> adresinden 20.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Soylu, S. (2023, Mart 18). Haber Programı [Seçim 2023]. TV 100 Haber. https://www.youtube.com/watch?v=x_NhBjYjPAw adresinden 18.03.2024 tarihinde alınmıştır.

TİKA (2022). Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, TİKA 2022 Yılı Faaliyet Raporu, <https://tika.gov.tr/publication/2022-yili-performans-programi-2022/> adresinden 19 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

TRT (2023). TRT, Haber, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/554-bin-107-suriyeli-ulkesine-gonullu-olarak-dondu-769201.html> adresinden 19 Mart 2024 tarihinde alınmıştır.

UNHCR (2023). UNHCR Türkiye, Genel Bakış <https://www.unhcr.org/tr/genel-bakis-2> adresinden 19 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) *Resmî Gazete* 28615 (4 Nisan 2013), Kanun No. 6458. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> adresinden 10 Ocak 2024 tarihinde alınmıştır

Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmelerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarının İçerik Analizi

Content Analysis of Mission and Vision Statements of Automotive Enterprises Producing in Türkiye

Filiz Poyraz¹

DOI: [10.59445/ijephss.1465397](https://doi.org/10.59445/ijephss.1465397)

Atf / Cite: Poyraz, F. (2024). Türkiye'de üretim yapan otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanlarının içerik analizi, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 175-192, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1465397>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 05.04.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 05.06.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Örgütler, varoluş nedeni, amacı ve geleceğe yönelik hedefleri doğrultusunda stratejilerini oluşturabilmek için misyon ve vizyon tanımlamalarını yaparlar. Bu tanımlamalar örgütler için yol gösterici bir rehber niteliğindedir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de taşıt üretimi yapan otomotiv işletmelerini tespit ederek misyon ve vizyon beyanlarında yer alan öncelikli kavramların belirlenmesidir. Bu alanda yapılan bir çalışmaya rastlanılmadığından araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada, Türkiye'de taşıt üretimi yapan 24 otomotiv işletmesi olduğu tespit edilmiştir. Araştırma verileri, 15-30 Ocak 2024 tarihleri arasında otomotiv işletmelerinin web siteleri ve internet ortamında erişilebilen dokümanlardan elde edilmiştir. Bu işletmelerden 4'ünün misyon ve vizyon beyanlarına erişilememiştir. Örneklerde 17 misyon ve 20 vizyon beyanı yer almıştır. Toplanan veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Yöntem olarak nitel araştırma deseni olan olgu bilimi kullanılmıştır. Misyon ve vizyon beyanlarında öne çıkan kavramlar belirlenerek benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bulgulara göre misyon ve vizyon beyanları sektörel bazlıdır. Misyon beyanlarında en sık kullanılan kavramların "ürünler", "teknoloji", "kalite" ve "üretim" olduğu, vizyon beyanlarında ise "şirket", "müşteri", "sürdürülebilir" ve "çözüm" olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bazı örgütlerin misyon ve vizyon beyanlarını web siteleri dışında yayınladıkları ve bu durumun paydaşların beyanlara erişiminde sorun oluşturabileceği göz önünde bulundurularak tüm örgütlerin bu beyanlarını web sitelerinden yayınlamaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otomotiv Sektörü, Misyon, Vizyon, Strateji, Yerli Üretim.

Abstract

Organizations define their mission and vision in order to create their strategies in line with their reason for existence, purpose, future goals. These definitions serve as a guiding guide for organizations. The purpose of this research is to identify the automotive enterprises that produce vehicles in Türkiye and to determine the priority concepts included in their mission and vision statements. Since there is no study in this field, it is thought that the research will contribute to the literature. In the research, it was determined that there are 24 automotive enterprises producing vehicles in Türkiye. Research data was obtained from documents accessible on the websites and internet of automotive enterprises between 15-30 January 2024. The mission and vision statements of 4 of these businesses could not be accessed. The sample included 17 mission and 20 vision statements. The collected data was analyzed using the content analysis technique. Phenomenology, a qualitative research design, was used as the method. The prominent concepts in the mission and vision statements were determined and similarities and differences were revealed. According to the findings, mission and vision statements are sector-based. It was determined that the most frequently used concepts in mission statements were "products", "technology", "quality" and "production", while in vision

¹ Doktora Öğrencisi / *PhD Candidate*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD / *Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences, Department of Administrative Sciences*, pyrzfiliz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0320-264X>.



Filiz POYRAZ

Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmelerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarının İçerik Analizi

*Vol: 7 Issue: 3
Summer 2024*

statements they were "company", "customer", "sustainable" and "solution". In addition, some organizations publish their mission and vision statements outside their websites, and since this may cause problems for stakeholders in accessing the statements, it is recommended that all organizations publish these statements on their websites.

Keywords: Automotive Sector, Mission, Vision, Strategy, Domestic Production.

1. Giriş

Otomotiv sektörü genel olarak karayolu taşıt araçları (binek otomobil, otobüs, minibüs, midibüs, çekici, kamyon, traktör vb.) ve bu araçların üretiminde kullanılan parçaları imal eden bir sanayi dalı olarak tanımlanmaktadır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020: 9). Otomotiv sektörü, istihdama sağladığı katkı, katma değer, vergi gelirleri, teknolojik gelişmelerde öncü rolü, birçok sektörde talep oluşturan etkileriyle ekonomiler için büyük önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 1). Otomotiv endüstrisi, petro-kimya, lastik, demir-çelik gibi hammaddeleri üreten temel sanayi dallarında başlıca alıcı ve bu sektörlerde teknolojik gelişmelerin sürükleyicisidir. Ulaştırma, turizm, inşaat, altyapı ve tarım gibi sektörlerin gerek duyduğu motorlu araçlar bu sektör tarafından sağlanmaktadır. Bu sektörde yaşanan gelişme ve değişimler ekonominin tamamını etkilemektedir (İSO, 2002: 3). Bunun yanında otomotiv sektörü, iş gücü piyasalarına getirdiği canlılık ile sosyal açıdan birçok olumsuzluğun azalmasını sağlayarak ekonomik ve sosyal refahı toplumun birçok kesimine yayan bir sektördür. Bu sektördeki işletmelerin sürdürülebilir kalkınma uygulamalarına uyum sağlayarak büyümelerini sürdürmeleri ve rekabetçi kalabilmeleri için uygun stratejiler oluşturması gerekmektedir. Birçok sektörle yakın ilişki içerisinde bulunan otomotiv sektörü işletmelerinin amaç ve hedeflerini tüm paydaşlarına ilan etmesinin bir yolu misyon ve vizyon beyanlarıdır.

Misyon beyanı, bir örgütün varoluş nedenini ve neyi başarmayı amaçladığını tanımlar. Vizyon beyanı ise bir örgütün gelecekte gerçekleşmesini istediği hedeflere ulaşmak için takip edeceği stratejileri belirlemesidir. Misyon ve vizyon beyanları, kamu sektörü, özel sektör, kâr amacı güden, kâr amacı gütmeyen, çok uluslu ya da küçük ve orta ölçekli bir işletme olsun her türden örgüt için stratejik yönetim sürecinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilir (Darbi, 2012: 95). Strateji oluşturulmasında yer alan açık ve iyi tanımlanmış vizyon ve misyon beyanları örgütsel performans üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahiptir (Bart ve Baetz, 1998: 848), (Mohamed vd., 2019: 1992), (Snyman ve Kruger, 2004: 17). Bu beyanlar, örgütün amaç ve hedeflerini paydaşlarına etkili bir şekilde aktararak sadece istenen izlenimi ve imajı oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda paydaşlarla anlamlı etkileşimi de teşvik eder.

Türkiye'de misyon ve vizyon beyanlarının içerik analizine ilişkin açık literatürde, bakanlıklar (Doğan ve Alkan, 2020), bankacılık sektörü (Aytar ve Soylu, 2017), denizcilik işletmeleri (Karakurt ve Özay, 2022), eğitim kurumları (Özdem, 2011; Ocak ve Karabulut, 2017), havayolu işletmeleri (Önen, 2017; Çubukcu, 2023), kamu kurumları (Renkal, 2012; Durmuş, 2013), limanlar (Ateş, 2016), lojistik sektörü (Baran vd., 2018), sağlık kurumları (Yavuz, 2017; Şahin ve Ocak, 2020; Kartal ve Uğurluoğlu, 2020; Yıldırım, 2023), turizm sektörü (Ayaz ve Gökgöz, 2021); diğer işletmeler (Köseoğlu ve Karabulut Temel, 2008; Ay ve Koca, 2012; Ocak vd., 2016; Tatlı ve Üstün, 2018) gibi birçok sektöre yönelik makale ve lisansüstü tez türünden çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu alanda birçok sektörle ilgili çalışmalar yapılmış olmasına rağmen otomotiv sektörü üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de taşıt üretimi yapan otomotiv işletmelerini tespit ederek misyon ve vizyon beyanlarında yer alan öncelikli kavramların belirlenmesidir. Otomotiv sektörü ekonomiye yön veren lokomotif sektörlerden olmasının yanı sıra stratejik öneme haiz savunma sanayiinin gelişimine en önemli katkıyı sağlayan temel sektördür (İSO, 2002: 43). Bu alanda daha önce yapılmış çalışmaların bulunmaması nedeniyle araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte araştırmanın, bu sektöre destek veren otomotiv yan sanayi ve tedarikçi işletmelerin kendi beyanlarını oluştururken, elde edilen verilerin yol gösterici bir kaynak olabileceği değerlendirilmektedir. Çalışmada yer alan otomotiv işletmelerinin belirlenmesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verileri baz alınmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca yayımlanan Türkiye'de üretilen motorlu araç 2023 yılı (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023) verileri elde edilerek bu veriler içerisinden otomotiv sektörüne dahil olmayan işletmeler çıkarılmıştır. Bununla birlikte anılan veriler

içerisinde yer almayan ancak Türkiye’de 2023 yılında seri üretime başlayan ve Türkiye’nin yerli otomobil markası olan Togg otomotiv işletmesi bu araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

2. Literatür Taraması

Tüm dünyada, misyon ve vizyon beyanları hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından etkili stratejik yönetim araçları olarak kabul edilmektedir (Rajasekar, 2013: 131). Bir örgütün mevcut misyonunu, vizyonunu, hedeflerini ve stratejilerini belirlemek, stratejik yönetim için (David, 2011: 15) kritik başlangıç noktası olarak oldukça basit ama kritik derecede önem arz eden, “amacımız nedir?”, “neden varız?”, “neyi başarmaya çalışıyoruz?” gibi temel bazı sorulara yanıt bulunduğu, örgüt için emsalsiz bir veri halini alır. Bu beyanların amacı, ortak örgütsel hedeflere yönelik davranışları kontrol ve teşvik etmektir (Bart vd., 2001: 19). Misyon ve vizyon beyanları, çalışanların kendi eylem ve eylemsizlik seçimlerinde uygulayabilecekleri arzu edilen tutumları, değerleri, iş ahlakı ve kültürleri sürekli olarak iletme için tasarlanmış stratejik araçlardır (Darbi, 2012: 101). Misyon ve vizyon beyanları aynı zamanda örgütlerin ve işletmelerin tüm faaliyetlerine yol gösterir. Dolayısıyla örgütün diğer faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesine katkıda bulunabilmesi için dikkatli bir şekilde değerlendirildikten sonra bu beyanlarla ilgili kararların alınması gerekir (Özdem, 2011: 1872). Stratejik yönetimde en sık gözden kaçan görevlerden biri, açık bir iş vizyonu ve misyonu geliştirmektir. Bu beyanlar olmaksızın, işletmelerin kısa vadeli planları, uzun vadeli çıkarlarına zarar verebilecektir. Bu nedenle misyon ve vizyon beyanları her zaman revize edilebilir ve dikkatli hazırlanmalıdır. Bir işletmenin vizyon ve misyonunun niteliği, işletme için rekabetçi bir avantaj ya da dezavantaj teşkil edebilir. (David, 2011: 53). David (2011: 50), açık bir vizyon ve misyona sahip olmanın örgütlere sağladığı 10 faydayı şu şekilde açıklar;

1. Tüm yöneticiler ve çalışanlar arasında amaç birliği oluşturur.

2. Hedeflerin belirlenmesi, performans değerlendirmesi, iç ve dış değerlendirmeler, stratejiler geliştirilerek alternatif stratejilerin seçilmesi, politikaların oluşturulması, kaynakların tahsis edilmesi ve kurumsal yapının oluşturulması dahil olmak üzere diğer tüm stratejik planlama faaliyetlerinin temelini oluşturur.

3. Rehberlik sağlar.

4. Tüm işletme paydaşları için odak noktası sağlar.

5. Yöneticiler arasındaki görüş farklılıklarını giderir.

6. Tüm yöneticiler ve çalışanlar arasında ortak beklenti duygusunu teşvik eder.

7. Tüm paydaşlara değer ve niyet duygusu verir.

8. Desteklenmeye değer, planlı ve motive eden bir örgütü yansıtır.

9. Kurumsal performansı artırır.

10. Tüm yöneticiler ve çalışanlar arasında sinerji oluşturur.

Stratejik yönetim literatüründe misyon beyanları kurumsal stratejinin ayrılmaz bir parçasıdır (Sufi ve Lyons, 2003: 255). Bir işletmenin misyon beyanı sistematik ve kapsamlı bir şekilde geliştirildiğinde, strateji oluşturma ve uygulanmasını yönlendirmede paha biçilmez bir araç olarak hizmet edebilir (Pearce, 1982: 15). Pearce ve David (1987: 109), geniş kurumsal kaygıları taşıması bakımından kapsamlı olan misyon beyanlarının sekiz temel bileşenini müşteriler, ürün/hizmetler, piyasalar, teknoloji, büyüme ve kârlılık, işletme felsefesi, yetkinlik ve kamu imajı olarak saptamışlardır. Buna ek olarak genel kabul gören David (1989: 92)’de yer alan “çalışanlar” bileşeni dokuzuncu bileşen olarak misyon temel bileşenlerine eklenmiş ve Tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Misyon Beyanlarının Temel Bileşenleri

Temel Bileşen Başlığı	Temel Bileşenler Açıklaması
Müşteriler	Pazarların ve hedef müşterilerin belirlenmesi
Ürün/Hizmetler	Başlıca ürün veya hizmetlerin tanımlanması
Piyasalar	İşletmenin bulunduğu coğrafi alanın belirtilmesi
Teknoloji	Temel teknolojilerin tanımlanması
Büyüme ve Kârlılık	Hayatta kalma, büyüme ve kârlılığa olan bağlılığın ifadesi
İşletme Felsefesi	İşletme felsefesindeki temel unsurların, önceliklerin belirlenmesi
Yetkinlik	İşletmenin kendini tanımlaması
Kamu İmajı	İşletmenin arzu ettiği kamusal imajın belirlenmesi
Çalışanlar	İşletmelerde çalışanların değeri

Misyon beyanı, bir işletmenin pazar ve ürün faaliyetlerinin kapsamını tanımlar, işletmeyi kendi türündeki diğer işletmelerden ayırır. Misyon beyanı işletmenin geniş ve kapsamlı bir tanımıdır. İşletmenin misyon beyanı, sadece stratejik karar vericilerin iş felsefesini somutlaştırmakla kalmaz aynı zamanda işletmenin yansıtmak istediği imajı ortaya koyar. Bu beyan, işletmenin benlik kavramını yansıtır, karşılamaya çalışacağı başlıca ürün veya hizmet alanlarını ve öncelikli müşteri ihtiyaçlarını belirtir (Pearce, 1982: 15). Drucker'a göre bir işletme sadece adı, tüzüğü veya ana sözleşmesiyle tanımlanmaz. Aynı zamanda iş misyonu tarafından tanımlanır. Yalnızca örgüt misyonunun ve amacının net bir tanımı, açık ve gerçekçi iş hedeflerini mümkün kılar (David, 2011: 41). Her ne kadar açıkça ifade edilmese de işletme misyonu, işletmenin sürdürülebilir büyüme ve kârlılık yoluyla hayatta kalmasını güvence altına alma niyetini yansıtır (Pearce, 1982: 17). İyi oluşturulmuş ve yazılı hale getirilmiş bir misyon beyanı, örgütün gerçekleştirmeye çalıştığı iş hedeflerinin ana hatlarının çizilmesi ve taslaklarının hazırlanması için temel oluşturur. Ayrıca, misyon beyanı planlamayı, etkili stratejiler oluşturmayı, kısa ve uzun vadeli politikalar belirlemeyi kolaylaştırır. Bunun yanında misyon beyanı, örgütün yöneticilerini, idarecilerini ve çalışanlarını ortak hedeflere ulaşma yolunda yönlendiren ve onlara ilham veren net bir yön duygusu sağlar. Önceliklerin belirlenmesine, planların yapılmasına ve kaynakların bu amaca yönelik olarak tahsis edilmesine yardımcı olur (Rajasekar, 2013: 132). Bir misyon beyanı geliştirmek, stratejistleri mevcut faaliyetlerin doğası ve kapsamını dikkate almaya, gelecekteki pazar ve faaliyetlerin potansiyel çekiciliğini değerlendirmeye zorlar. Bunun yanında misyon beyanı, çalışanlarına örgütün 'neden var' olduğunu ve kurucuların hayallerini gerçekleştirmek için şöhretlerini ve servetlerini riske attıklarında 'ne hayal' ettiklerini sürekli olarak hatırlatır (David, 2011: 11). Birçok araştırmacı, bir misyon beyanına sahip olmanın işletmelere çok sayıda performans faydası sağlayacağını tespit etmiştir. Biri davranışsal diğeri finansal olmak üzere iki temel fayda ön plana çıkmaktadır. Davranışsal fayda, bir işletmenin personelini motive etmek ve liderliğini geliştirmek için bir misyon beyanına ihtiyacı olmasıdır. Finansal fayda ise işletmenin hedeflerini netleştirerek kaynaklarını daha akıllıca kullanılmasını sağlayacağı görüşüdür (Bart ve Baetz, 1998: 828-829). Etkili bir misyon beyanı örgütün amacını ve yönünü gösterir (Davis vd., 2007: 101). Örgütün değerlerini ve önceliklerini açıklayan misyon beyanı örgüt hakkında olumlu duygu ve hisler uyandırır. Böylece tüm sosyoekonomik grupları işletmenin destek vermeye değer olduğuna inandırır (David, 2011: 50). İşletme misyonu, işletmenin sosyal hedefi ve rekabet avantajı oluşturmanın temelini bir araya getirmesi bakımından vizyondan farklılık gösterir. Nihai olarak iyi bir misyon beyanı örgütlerin gelişmek ve hayatta kalmak için birden fazla bileşene yanıt verdikleri karmaşık bir süreç olan paydaş yönetimi kavramını içerir (Brătianu ve Bălănescu, 2008: 21).

Vizyon, örgütün olası ve arzu edilen gelecekteki durumu veya uzun vadeli amacı ile hedef ve stratejilerin bağlamındadır. Stratejik yönetim literatüründe vizyon ve misyon beyanları farklı olmasına rağmen birçok işletme bunları karıştırmaktadır (Sufi ve Lyons, 2003: 255-256). Bir örgütteki yönetim kadrosunun, işletmenin uzun vadede temel vizyonunu belirlemede anlaşmaya varmaları özellikle önemlidir. Vizyon beyanı “Ne olmak istiyoruz?” temel sorusuna cevap vermelidir. Birçok örgütün hem vizyonu hem de misyonu vardır. Bunun yanında net bir vizyon, kapsamlı bir misyon beyanı geliştirmenin temelini oluşturur, ancak her şeyden önce vizyon beyanı oluşturulmalıdır (David, 2011: 43). Vizyon, işletme stratejisi için entelektüel bir çerçeve sağlar, stratejik bir yönü tanımlar ve bir işletmenin mevcut gerçekliğinden arzu edilen geleceğe nasıl ilerlediğinin kavramsal bir haritasını sunar. Vizyon aynı zamanda motive edici bir etkidir (Mirvis vd., 2010: 316). Vizyon işletmenin başarılı ve uygun bir konuma sahip olarak tanımlanmamış bir geleceğe dair idealist bir yansımasıdır. Vizyon, bir rüya ya da fantezi olmayıp ne olabileceğine ve neyi başarabileceğine dair idealist bir projeksiyondur. Ancak yansıtılan bu imajın dayanaklarının işletmenin mevcut iş dinamiklerinde iyi tanımlanması gerekmektedir (Brătianu ve Bălănescu, 2008: 20). İyi tasarlanmış bir vizyon, temel ideoloji ve öngörülen gelecek ana bileşenlerinden oluşur: Temel ideoloji, neden var olduğumuzu ve neyi temsil ettiğimizi tanımlar. Öngörülen gelecek, başarmak ve olmak istediğimiz, ulaşmak için önemli değişim ve ilerleme gerektiren, gerçekleştirmeyi arzuladığımız şeydir (Collins ve Porras, 1996: 66). Vizyon genellikle işletme kurucularının, özellikle de vizyon sahibi kurucuların ürünüdür (Brătianu ve Bălănescu, 2008: 20). Örgüt kurucularının büyük saygı duyduğu dünya görüşleri, ideolojiler ve kalıcı ilkeler temel değerlerdir (Darbi, 2012: 96). İşletmeler “örgütsel vizyon” olarak adlandırılan bu dünya görüşü ve felsefeden etkilenirler (Sufi ve Lyons, 2003: 255). Örgütlerle aynı gelecek vizyonunu benimseyen insanlar, bunu gerçekleştirmek için en iyi çözümleri bulmaya çalışırlar. Böylece vizyon, tüm çalışanların bilgi, zekâ ve değerlerine yönelik bireysel katkılarını bütünleştirir ve kurumsal bilgi birikiminin artırılmasında itici bir güç haline gelir (Brătianu ve Bălănescu, 2008: 21). Vizyon beyanlarının iddialı ve zorlayıcı, gerçekleştirilmesi noktasında çalışanlarının yaratıcılığını harekete geçirecek kadar uygulanabilirliği önemli görülmektedir (Darbi, 2012: 96). Örgütlerin vizyon cümleleri, kendilerine has özelliklerinin farkındalığı ve örgütün geleceğe yönelik yapılması planlanan tüm faaliyetleri dikkate alınarak oluşturulmalıdır (Özdem, 2011: 1873). Baum vd. (1998: 44), etkin bir vizyonda bulunması gereken özellikler üzerine yaptığı araştırmalarında; kısalık, netlik, gelecek yönelimli, istikrar, meydan okuma, soyutluk, arzu edilebilirlik sonuçlarına ulaşmışlardır. Vizyon özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Vizyon Özellikleri

Özellikler	Açıklama
Kısalık	Vizyon beyanı kısa olmalı ve vizyonu eksik ifade etmemelidir.
Netlik	Vizyon beyanı anlaşılır, açık ve net olmalıdır.
Gelecekteki Yönelim	Vizyon beyanı, örgütün uzun vadeli bakış açısına ve faaliyet gösterdiği çevreye odaklanmalıdır. Örgütü geleceğe doğru yönlendirmelidir.
İstikrar	Vizyon beyanı, pazardaki veya teknolojiadaki değişikliklerden etkilenmeyecek şekilde genel ve soyut olmalıdır.
Meydan Okuma	Vizyon beyanı, insanları istenen sonuç için çalışmaya motive etmelidir. Vizyon insanları ellerinden gelenin en iyisini yapmaya zorlar.
Soyutluk	Vizyon beyanı, belirli bir başarıyı değil, genel bir fikri temsil etmelidir.
Arzu Edilirlik	Vizyon beyanı, takipçilerin ulaşmaya çabaladığı bir ideali temsil etmelidir. Eğer takipçiler vizyonu çekici bir hedef olarak görmüyorlarsa, asla onu başarmaya kararlı olmayacaklardır.

Kaynak: (Kantabutra, 2008: 131)

Mantiken hiçbir örgüt olduğu yerde kalmak istemez ve örgüt kurucularının genellikle “rüyası” olarak adlandırdıkları bir şeye rastlamak alışılmadık bir durum değildir. Vizyonun amacı, örgütlerin arzu ettikleri geleceğe ilişkin ilgi çekici ve güçlü zihinsel imgeleri uyandırmaktır (Darbi, 2012: 96). Güçlü bir vizyon beyanı yalnızca örgüte yön ve amaç sağlamakta kalmaz, aynı zamanda rekabette önde olmak ve yeniliği benimsemek için aciliyet ve motivasyon duygusu aşılar. Açık ve ilgi çekici bir vizyon beyanı, örgütlerin belirsiz zamanlarda yol almalarına ve uzun vadeli hedefleriyle uyumlu stratejik seçimler yapmalarına olanak tanır. Bunun yanında örgütün “ne olmak” istediğinin sürekli bir hatırlatıcısı olarak hizmet eder ve günümüzün sürekli gelişen iş ortamında önde kalabilmek için yenilikçi düşüncüyü ve yaratıcılığı teşvik eder. Sonuç olarak, güçlü ve iyi tanımlanmış bir vizyon beyanına sahip örgütler, değişikliklere uyum sağlama, yeni fırsatları yakalama ve engelleri aşma konusunda daha donanımlı olacaktır.

Literatürde, misyon ve vizyon beyanlarının uzunluğuna ilişkin birbirine yakın çalışmalar ortaya konulmuştur. Bart ve Baetz (1998: 847) misyon beyanlarının uzunluğunun performansla anlamlı ve negatif yönde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. David ve David (2003: 11) misyon beyanının çok uzun ya da çok kısa olmaması, aşırı spesifik olmaması, sayı ya da yüzde içermemesi, hedefleri ya da stratejileri içermemesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. David (2011: 50) etkili bir misyon beyanının çok uzun olmamasını ve 250 kelimedenden daha az olmasını önermektedir. Vizyon beyanlarıyla ilgili olarak Eren ve Özdemirci (2018: 329) vizyon beyanının kısa, çarpıcı ve akılda kalıcı olmasının önemine değinmişlerdir. David (2011: 43-50) vizyon beyanının kısa ve tercihen bir cümle olması gerektiğini belirtir. Kısa ve etkili vizyon beyanları 11-22 kelime arasında değişir. Bu da onları iletilmesi ve hatırlanmasını kolay hale getirir (Kantabutra ve Avery, 2010: 40).

Otomotiv sektöründe misyon ve vizyon beyanlarına ilişkin olarak Kotiranta (2017) çalışmasında, lüks otomotiv üreten 4 işletmenin misyon ve vizyon beyanlarının Aaker marka kişiliği boyutunda kurumsal marka kişiliklerinin nasıl yer aldığını incelemiştir. Farfan (2019) ABD otomotiv pazarında yer alan 14 otomobil markasını incelediği yazısında, işletmelerin misyon beyanlarını değerlendirerek otomobil üreten 2 işletmenin kamuya açık olmayan misyon beyanları olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, otomobil ve yedek parça üreticilerinin misyon beyanlarını yalnızca çalışanlarının eylemlerine rehberlik etmek için değil, aynı zamanda tüketicilere kaliteli araçlara yatırım yaptıklarına dair güvence vermek için de kullanıldığını aktarmaktadır. Li vd. (2023) çalışmalarında,

COVID-19 salgınının dünyanın önde gelen otomobil üreticilerinin bazılarının misyon beyanlarındaki kurumsal sosyal sorumluluk iletişimindeki olası değişiklikleri incelemiştir. Çalışma sonucunda, otomobil üreticilerinin misyon beyanlarının kolektif olarak kâr ve müşterilere vurgu yaptığını ve kurumsal sosyal sorumluluk metinlerinin ise gezegen, insanlar ve genel topluma öncelik verdiğini belirlemiştir.

Farklı sektörlerin misyon ve vizyon beyanlarına ilişkin olarak ise Bartkus vd. (2002) çalışmalarında, misyon beyanlarının önemini belirten birçok çalışmaya rağmen inceledikleri üç ayrı coğrafi bölgede; ABD ve Avrupa işletmelerinin üçte birinin, Japon işletmelerinin yarısının web sayfalarının hiçbir yerinde bu beyanlara yer vermediğini tespit etmişlerdir. Bu sonucun Japonlar açısından kültür çeşitliği ve iletişim farklılıklarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Köseoğlu ve Karabulut Temel (2008) çalışmalarında, İMKB Ulusal Tüm Endeksi'nde işlem gören işletmelerin yaklaşık üçte birinin misyon beyanlarını kamuya açıklamadıklarını ve misyon beyanlarını geliştirmediklerini tespit etmişlerdir. Ay ve Koca (2012) çalışmalarında, ISO 500 listesinde yer alan işletmelerin misyon, vizyon ve değer kavramlarının küresel ekonominin benimsediği değerlerle örtüşüğünü tespit etmişlerdir. de Souza vd. (2014) çalışmalarında, Brezilya'da örneklemedeki otel işletmelerinin misyon beyanlarında hiçbir işletmenin etkili bir misyona sahip olmadığını, örgütsel misyonu sektörün etkisine uyum sağlamak için ve stratejik bir yönetim aracından ziyade bir pazarlama aracı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Morales ve Estévez (2019) çalışmalarında, Latin Amerika'da çalışma kapsamında inceledikleri limanların misyon ve vizyon beyanlarının kurumsal sosyal sorumluluk ve uluslararasılaşma stratejileriyle uyumlu olmadığını tespit etmişlerdir.

3. Yöntem

Bu araştırmada; Türkiye'de taşıt üretimi yapan otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanları incelemeye konu olmuştur. Belirlenen otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanları 15 Ocak 2024 ile 30 Ocak 2024 tarihleri arasında internet ortamında araştırılmıştır. Beyanlara işletmelerin web siteleri, basın açıklamaları, tanıtım videoları ve faaliyet raporlarından doküman incelemesi tekniği ile erişilmiştir. Toplanan veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir.

Araştırmanın yöntemi olarak elde edilen verileri değerlendirmeye en uygun olan nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, metinsel, görsel veya işitsel materyalin içeriğini analiz ederek araştırmacıların altta yatan anlamları, kalıpları ve anlamlı farkındalıklar oluşturmak için sistematik ve objektif bir şekilde incelenmesini içeren bir araştırma yöntemidir. Olguları tanımlamanın ve ölçmenin nesnel bir yolu olan içerik analizi, araştırmacıların verileri daha iyi anlamalarına ve teorik konuları test etmesine olanak sağlar. İçerik analizi yoluyla kelimeleri içerikle ilgili daha az kategoriye ayırmak mümkündür. Kelimelerin, deyimlerin ve benzerlerinin aynı kategorilere ayrıldığında aynı anlamı paylaştığı varsayılır (Elo ve Kyngäs, 2008: 108). İş dünyası, gazetecilik, iletişim, psikoloji ve sosyoloji alanında uzun bir kullanım geçmişi olan içerik analizi, giderek artan sayı ve sıklıkla birçok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır (Neuendorf, 2002: 27).

İçerik analizinde araştırılan konuya bağlı olarak frekans analizi kullanılmıştır. Frekans analizi, içerik analizinde sıkça kullanılan etkili bir yöntemdir. Frekans analizi değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımlarını ayrı tablolar halinde gösteren analiz olarak tanımlanmaktadır (Ural ve Kılıç, 2005: 151). Frekans analizi, verilerin toplanması ve analiz edilmesi şeklinde iki aşamada gerçekleştirilerek araştırılacak konudaki kavramların sıklığını, benzerliğini ve farklılıklarını ortaya koyar. Ayrıca araştırılan kavramların örtük temaların ve vurgulanan noktaları görmemizi sağlar. Çalışma bu kapsamda Türkiye'de üretim yapan otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanlarını objektif temelde ele almıştır.

4. Bulgular

Bu çalışmada Türkiye'de otomotiv sektöründe taşıt üretimi yapan işletmeler araştırılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'de üretim yapan 24 otomotiv işletmesi olduğu ve bu işletmelerin 28 ayrı yerde üretim tesisi bulunduğu belirlenmiştir. Türkiye'de otomotiv sektöründe üretim yapan işletmeler ve üretim tesislerinin bulunduğu iller Tablo 3'de gösterilmiştir.

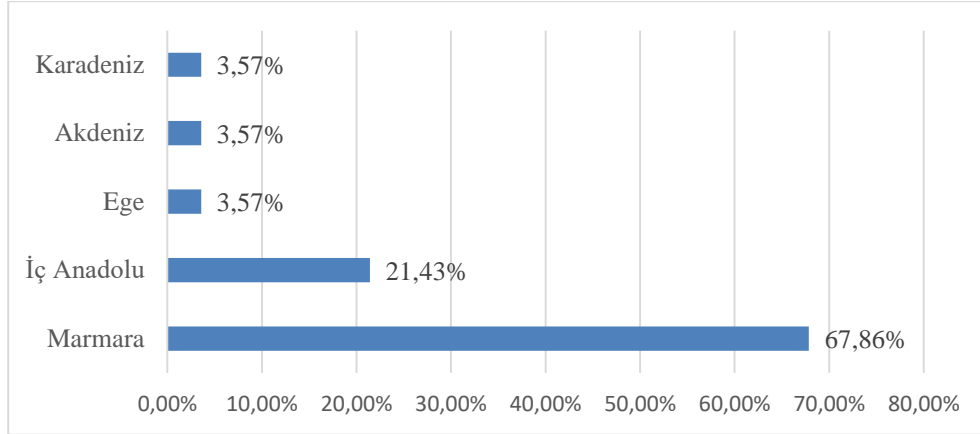
Tablo 3. Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmeleri

S.No	Otomotiv Üreten Firma Adı	Üretim Yeri
1	Oyak Renault	Bursa
2	Toyota	Sakarya
3	Hyundai Assan	Kocaeli
4	Togg	Bursa
5	Ford Otomotiv	Kocaeli (Gölcük, Yeniköy), Eskişehir
6	Tofaş	Bursa
7	Anadolu Isuzu	Kocaeli
8	Bozankaya	Ankara
9	Gaz Grup	Sakarya
10	Güleryüz	Bursa
11	Karsan	Bursa
12	Man Türkiye A.Ş.	Ankara
13	Mercedes Benz Türk A.Ş.	İstanbul, Aksaray
14	Temsa Skoda Sabancı Ulaşım Araçları A.Ş.	Adana
15	Ulaşım İç ve Dış Ticaret A.Ş.	Bursa
16	BMC Otomotiv	İzmir
17	Otokar	Sakarya
18	Tümosan Motor ve Traktör San. A.Ş.	Konya
19	Başak Traktör San. Tic. A. Ş	Sakarya
20	Hattat Traktör	Tekirdağ
21	Kubota Traktör	Kocaeli
22	Same Deutz Traktör	Balıkesir
23	Türk Traktör	Ankara, Sakarya
24	Yağmur Traktör San.ve Tic.Aş.	Düzce

Türkiye'de otomotiv sektöründe üretim yapan; 4 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 1-4 arası) sadece otomobil üretimi, 2 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 5-6 arası) otomobil ve ticari araç üretimi, 9 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 7-15 arası) ticari araç üretimi, 2 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 16-17 arası) ticari araç ve savunma sanayi aracı üretimi, 1 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 18) tarım ve savunma sanayi aracı üretimi ve 6 otomotiv işletmesi (Tablo 3'te, 19 ile 24 arası) sadece tarım aracı üretimi gerçekleştirmektedir. İllere göre değerlendirildiğinde; Bursa ilinde 6, Kocaeli ilinde 5, Sakarya ilinde 5,

Ankara ilinde 3, Adana ilinde 1, Aksaray ilinde 1, Balıkesir ilinde 1, Düzce ilinde 1, Eskişehir ilinde 1, İstanbul ilinde 1, İzmir ilinde 1, Konya ilinde 1 ve Tekirdağ ilinde 1 üretim tesisi faaliyet göstermektedir. Otomotiv üreticilerinden Ford Otomotiv işletmesinin 3 ayrı üretim tesisi, Mercedes Benz Türk işletmesinin 2 ayrı üretim tesisi ve Türk Traktör işletmesinin 2 ayrı üretim tesisi ile diğerlerinden farklılık göstermektedir.

Şekil 1. Üretim Tesislerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı



Şekil 1’de coğrafi bölgelere göre üretim tesislerinin yoğunluğu yer almaktadır. Bu yoğunluk 19 tesis (%67,86) ile Marmara Bölgesinde, ikinci yoğunluk 6 tesis (%21,43) ile İç Anadolu Bölgesinde toplandığı görülmektedir. Bunun yanında 1’ er üretim tesisi (%3,57) ile Akdeniz, Ege ve Karadeniz Bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Marmara bölgesinde üretim tesislerinin toplanması, bu bölge sanayilerinin gelişiminin yanı sıra kara ve deniz ulaşım olanaklarının çeşitliliği ile açıklanabilir.

Tablo 4. Misyon ve Vizyon Beyanları Erişim Verileri

S.No	Otomotiv Üreten Firma Adı	Misyon	Vizyon
1	Oyak Renault	Basın Açıklaması	Web Site
2	Toyota	Web Site	Web Site
3	Hyundai Assan	Web Site	Web Site
4	Togg	Erişilemedi	Tanıtım Videosu
5	Ford Otomotiv	Web Site	Web Site
6	Tofaş	Web Site	Web Site
7	Anadolu Isuzu	Web Site	Web Site
8	Bozankaya	Erişilemedi	Erişilemedi
9	Gaz Grup	Erişilemedi	Erişilemedi
10	Güleryüz	Web Site	Web Site
11	Karsan	Web Site	Web Site
12	Man Türkiye A.Ş.	Erişilemedi	Web Site
13	Mercedes Benz Türk A.Ş.	Erişilemedi	Web Site
14	Temsa Skoda Sabancı Ulaşım Araçları A.Ş.	Web Site	Web Site
15	Ulaşım İç ve Dış Ticaret A.Ş.	Web Site	Web Site

16	BMC Otomotiv	Web Site	Web Site
17	Otokar	Web Site	Web Site
18	Tümosan Motor ve Traktör San. A.Ş.	Web Site	Web Site
19	Başak Traktör San. Tic. A. Ş	Web Site	Web Site
20	Hattat Traktör	Web Site	Web Site
21	Kubota Traktör	Erişilemedi	Erişilemedi
22	Same Deutz Traktör	Erişilemedi	Erişilemedi
23	Türk Traktör	Faaliyet Raporu	Faaliyet Raporu
24	Yağmur Traktör San.ve Tic.A.Ş.	Web Site	Web Site

Çalışmaya esas olan 24 otomotiv işletmesinin tamamının web sitesi olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmada, 15 otomotiv işletmesinin web sitesinde misyon beyanının ve 18 otomotiv işletmesinin web sitesinde vizyon beyanının yer aldığı belirlenmiştir. Misyon ve vizyon beyanına web sitesinde yer vermeyen 1 otomotiv işletmesinin bu beyanlarına faaliyet raporunda yer verdiği, 1 işletmenin misyon beyanının basın açıklamasında açıklandığı, 1 işletmenin vizyon beyanına hazırladığı görsel yayınında yer verdiği görülerek bu veriler içerik analizinde kullanılmıştır. Bunun haricinde 4 otomotiv işletmesinin misyon ve vizyon beyanına hiç erişilememiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere 17 misyon ve 20 vizyon beyanı incelemeye esas alınmıştır.

Türkiye'de üretim yapan otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanlarıyla ilgili içerik analizleri yapılarak benzerlik ve farklılıklar değerlendirilmiştir. Misyon ve vizyon beyanlarında en çok kullanılan kavramlar belirlenerek Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Misyon ve Vizyon Beyanlarında En Çok Kullanılan Kavramlar

Misyon Beyanlarında En Çok Kullanılan 10 Kavram	Frekans	Vizyon Beyanlarında En Çok Kullanılan 10 Kavram	Frekans
Ürün	10	Şirket	8
Teknoloji	8	Müşteri	6
Kalite	7	Sürdürülebilir	6
Üretim	7	Çözüm	5
Dünya	6	Değer	4
Müşteri	6	Araç	4
Pazar	5	Sanayi	4
Sürdürülebilir	5	Teknoloji	4
Hizmet	4	Hizmet	3
Yenilikçi	4	Küresel	3

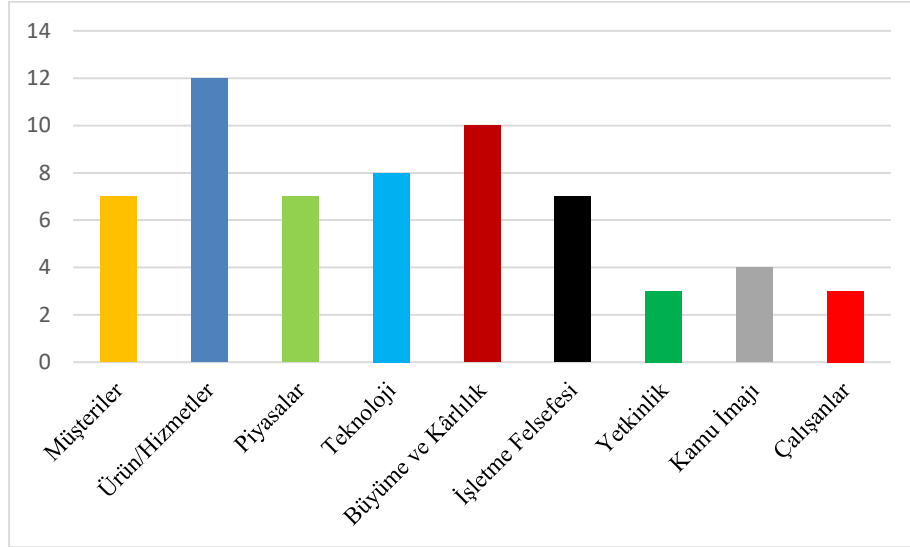
Tablo 5'te misyon ve vizyon beyanlarında genel olarak sektörel kavramlar kullanıldığı görülmektedir. Misyon beyanlarında en çok 10 adet "ürün" kavramının kullanıldığı, ikinci yoğunlukta 8 adet "teknoloji" kavramının kullanıldığı tespit edilmiştir. Misyon beyanlarında kullanılan kavramların otomotiv sektörünün işleyişiyle uyumlu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte misyon beyanlarında; en az 6 kelime, en çok 79 kelime ve toplam olarak 435 kelime kullanıldığı belirlenmiştir. 2 otomotiv

İçerik Analizi

işletmesi hariç diğer tüm işletmelerin tek cümlelik misyon beyanı mevcuttur. Misyon beyanları uzunlukları alan yazında belirtilen sınırlar içinde olduğu görülmüştür.

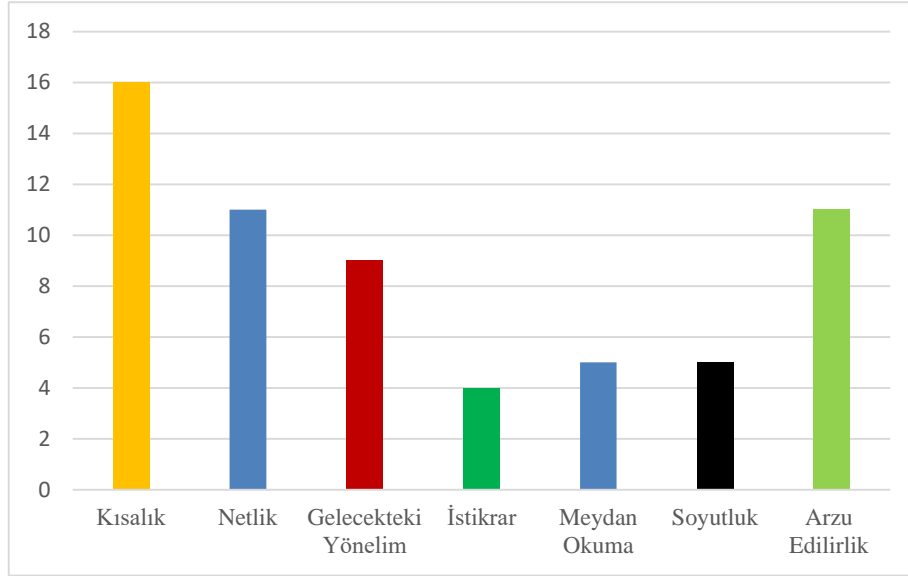
Vizyon beyanlarında ise en çok 8 adet “şirket” kavramının, ikinci yoğunlukta 6 adet “müşteri” kavramının ve 6 adet “sürdürülebilir” kavramının kullanıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda otomotiv işletmelerinin lider ve öncü işletme olma hedeflerinden dolayı bu kavramlara daha çok yer verdikleri değerlendirilmiştir. Vizyon beyanlarında en az 3 kelime, en çok 51 kelime ve toplam olarak 301 kelime kullanılmıştır. 1 otomotiv işletmesi hariç diğer tüm işletmelerin tek cümlelik vizyon beyanı mevcuttur. Bu bağlamda, vizyon beyanları uzunluklarının genel olarak kısa olduğu söylenebilir.

Şekil 2. Otomotiv İşletmelerinin Misyon Temel Bileşenlerine Göre Verileri



Otomotiv işletmelerinin misyon beyanlarında kullanılan ve alan yazında Pearce ve David (1987: 109) ve David (1989: 92)'e atıfla 9 misyon temel bileşenlerine göre içerik analizi yapılmıştır. Şekil 2’de görüldüğü üzere 17 işletmeden 12’si (%71) “ürün/hizmetler”, 10’u (%59) “büyüme ve kârlılık”, 8’i (%47) “teknoloji”, 7’si (%41) “müşteriler”, 7’si (%41) “piyasalar”, 7’si (%41) “işletme felsefesi”, 4’ü (%24) “kamu imajı”, 3’ü (%18) “yetkinlik” ve 3’ü (%18) “çalışanlar” misyon temel bileşenlerine yer vermişlerdir. Otomotiv sektörünün bireysel ve kurumsal müşterilere yönelik ürün pazarında bulunmasının bu misyon bileşenlerini kullanma tercihi önemli payı olduğu değerlendirilmektedir. İşletmelerin misyon beyanlarında en çok 8 temel bileşene ve en az 1 temel bileşene yer verdikleri tespit edilmiştir. Misyon temel bileşenlerinin tamamına yer veren işletme bulunmamaktadır. Bu bağlamda otomotiv işletmelerinin misyon beyanlarını geliştirmeleri gerektiği söylenebilir.

Şekil 3. Otomotiv İşletmelerinin Vizyon Özelliklerine Göre Verileri



Otomotiv işletmelerinin vizyon beyanlarının, alan yazında Baum vd. (1998: 44)'nin sınıflandırmasından yararlanarak içerik analizi yapılmıştır. Vizyon özelliklerine göre araştırma verileri analiz edilerek Şekil 3'te gösterilmiştir. Buna göre 20 işletmeden 16'sı (%80) "kısalık", 11'i (%55) "arzu edilebilirlik", 11'i (%55) "netlik", 9'u (%45) "gelecekteki yönelim", 5'i (%25) "soyutluk", 5'i (%25) "meydan okuma" ve 4'ü (%20) "istikrar" özelliklerine vizyon beyanlarında yer vermişlerdir. Ayrıca aynı anda yedi vizyon özelliğine sahip bir işletme tespit edilememiştir. İşletmelerin vizyon beyanlarında aynı anda en çok 5 özelliğe ve en az 1 özelliğe yer verdikleri görülmüştür. Bu veriler doğrultusunda otomotiv işletmelerinin vizyon beyanlarını oluşturan unsurlar, genel vizyon özelliklerini oluşturan unsurlarla yüzdesel oranlarda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışma bulguları işletmelerin vizyon beyanlarını geliştirmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına önemli katkıları bulunan otomotiv sektörünün, fonksiyonel olma özelliği ve birçok sektörle doğrudan yakın ilişkili olması sebebiyle stratejik bir konuma sahiptir. Mobiliteye etkisi nedeniyle göz önünde, devamlı gelişme ve büyüme trendinde bulunan bu sektör işletmeleri, yenileşme hamlelerinin durmaksızın süregeldiği yarınlara yönelik bir vizyona sahiplik etmektedir. Tüm işletmeler gibi otomotiv işletmeleri de vizyoner bir ruhla stratejiler oluşturarak büyüme ve kârlılık hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda otomotiv sektörü genel manada müşteri bazlı ürünler üreten bir imaj sektörüdür. Bu çalışmada Türkiye'de üretim yapan otomotiv işletmelerinin belirlenerek misyon ve vizyon beyanlarının içerik analizleri değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada, Türkiye'de üretim yapan otomotiv işletmelerin misyon ve vizyon beyanlarında öncelikli kavramlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında misyon ve vizyon beyanlarının sektörel bazlı olduğu görülmektedir. Tablo 5'de görüldüğü üzere otomotiv işletmelerinin misyon beyanlarında en çok "ürün", "teknoloji", "kalite" ve "üretim" kavramlarının kullanıldığı, vizyon beyanlarında ise en çok "şirket", "müşteri", "sürdürülebilir" ve "çözüm" kavramlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca hem misyon hem vizyon beyanlarında "müşteri" kavramının sık tekrarlandığı göze çarpmaktadır. Buradan hareketle otomotiv sektörünün kurumsal yapısı gereği müşteri istek ve beklentilerine yönelik olarak müşteri odaklı amaçlar doğrultusunda hareket edildiği sonucuna varmak mümkündür.

Otomotiv işletmelerinin misyon beyanlarında en az kamu imajı, yetkinlik ve çalışanlar misyon temel bileşenlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kemp ve Dwyer (2003: 646) uluslararası havayollarının misyon beyanlarında en az yaygın olan bileşenlerden kamu imajı ve çalışanlar bileşenlerini tespit etmiştir. Önen (2017: 8) Türk ve Avrupa havayolu işletmelerinin misyon beyanlarında kamu imaj bileşenine hiç yer verilmediğini belirtmiştir. Her iki çalışma sonuçları alan yazın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Vizyon beyanlarında en az soyutluk, meydan okuma ve istikrar vizyon özelliklerine yer verildiği belirlenmiştir. Genel olarak otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanlarının sektörel büyüme odaklı olduğu, iç ve dış paydaşlar ile etkileşimi artırmaya yönelik misyon ve vizyon beyanlarının geri planda tutulduğu görülmektedir. Buradan hareketle işletmelerin iç paydaş olan çalışanların motivasyonlarını artırmaya, sinerjilerini ortaya koymalarına yönelik ifadeleri misyon ve vizyon beyanlarında daha çok yer vermeleri yerinde olacaktır. Türkiye ekonomisinde öncü birçok işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem verdikleri, birçok işletmenin sürdürülebilir çevre duyarlılığı ile üretimin getirebileceği çevresel olumsuz etkiyi azaltmaya yönelik çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri olumlu bir kamu imajının oluşmasına imkân sağlar (Bakan vd., 2018: 205). Bu nedenle misyon beyanlarında kamu imajının vurgulanması işletmelere olumlu yönde etkisini ortaya koyabilir. Dolayısıyla işletmelerin öz yeteneğine, kurumsal imajına yönelik misyon beyanlarına önem vermeleri iç ve dış paydaşlar ile iletişimi açısından gerekli görülmektedir. Ayrıca işletmelerin sektörel ve teknolojik gelişmelerden etkilenmeyecek şekilde vizyon beyanlarında istikrar kavramına önem vererek çalışanların ve diğer paydaşların işletmeye olan algısını değiştireceğinden kurum imajına olumlu katkı yapacağı düşünülmektedir.

Taşıt üretimi yapan tüm otomotiv işletmelerinin web siteleri olduğu görülmüştür. Bu web sitelerinde kullanılan dil tercihlerine bakıldığında 17 işletmenin (%70,83) Türkçe diline ilaveten en az İngilizce olmak üzere diğer dil tercihlerinin de olması uluslararası pazarları hedeflediklerini göstermektedir. Bir otomotiv işletmesinin web sitesinde 21 dil tercihinin olması dikkat çekicidir. Ayrıca işletmelerin misyon ve vizyon beyanlarının web siteleri üzerinden erişilmesi beklenirken kimi işletmelerin misyon ve vizyon beyanlarına faaliyet raporunda, tanıtım görsel yayınında ya da basın açıklamasında yer verdiği görülmüştür. Bu durum işletmelerin beyanlarına ulaşmak isteyen iç ve dış paydaşlar açısından sorun oluşturmaktadır. Bu sorunun önüne geçilebilmesi için işletmelerin misyon ve vizyon beyanlarını web sitelerinde yayınlamalarını içeren standardın oluşmasıyla mümkündür. Bu sayede işletmeler misyon ve vizyon beyanları kapsamında üzerinde durdukları ve iletmek istedikleri konularda paydaşlarına daha kolay ulaşabilecektir. Araştırma kapsamındaki bazı işletmelerin kasıtlı ya da kasıtsız olarak ulaşılamayan misyon ve vizyon beyanları bu çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularının belirli bir örnekleme geçerliliği göz önüne alındığında, sektörel düzeyde karşılaştırmalı çalışmaların yapılmasının alana fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın Türkiye’de faaliyet gösteren otomotiv işletmelerinin misyon ve vizyon beyanlarının analizi ile sınırlı tutulduğundan bundan sonra gerçekleştirilecek araştırmaların küresel çapta faaliyet gösteren otomotiv işletmelerini de kapsamı araştırmacılara önerilebilir.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.



Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmelerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarının İçerik Analizi

Araştırmacının / Araştırmacıların Katkı Oranı (Authors' contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Çatışma Beyanı (Competing interests)

Çalışanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declare that they have no competing interests.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ateş, A. (2016). Türkiye'deki limanların internet sitelerinde yer alan misyon ve vizyon beyanlarının verimlilik odaklı içerik analizi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34).
- Ay, Ü., ve Koca, A. İ. (2012). ISO 500 listesindeki işletmelerin misyon, vizyon ve değerlerinin içerik analizi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 201-210.
- Ayaz, N., ve Gökgöz, B. (2021). Seyahat işletmelerinin misyonlarına yönelik bir içerik analizi incelemesi. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 5(2), 179-206.
- Aytar, O., ve Soylu, Ş. (2017). Türk bankacılık sektörünün misyon ve vizyon ifadelerine yönelik bir içerik analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 117-131.
- Bakan, İ., Doğan, İ. F., Koçdemir, M., ve Oğuz, M. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal imaj ve iş tatmini ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 205-226.
- Baran, E., Ayaz, İ. S., ve Açık, A. (2018). Türk lojistik işletmelerinin stratejik öncelikleri: vizyon, misyon ve değerler üzerine içerik analizi. In *SETSCI Conference Indexing System* (Vol. 3, pp. 690-694).
- Bart, C. K., & Baetz, M. C. (1998). The relationship between mission statements and firm performance: An exploratory study. *Journal of Management Studies*, 35(6), 823-853.
- Bart, C. K., Bontis, N., & Taggar, S. (2001). A model of the impact of mission statements on firm performance. *Management Decision*, 39(1), 19-35.
- Bartkus, B., Glassman, M., & McAfee, B. (2002). Do large European, US and Japanese firms use their web sites to communicate their mission?. *European Management Journal*, 20(4), 423-429.
- Baum, J. R., Locke, E. A., & Kirkpatrick, S. A. (1998). A longitudinal study of the relation of vision and vision communication to venture growth in entrepreneurial firms. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 43.
- Brătianu, C., & Bălănescu, G. V. (2008). Vision, mission and corporate values. A comparative analysis of the top 50 US companies. *Management & Marketing*, 3(3), 19-38.
- Collins, J. C., & Porras, J. I. (1996). Building your company's vision. *Harvard Business Review*, 74, 65-78.
- Çubukcu, M. (2023). Havayolları işletmelerinde misyon, vizyon beyanları ve değer ifadelerinin içerik analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(3), 910-925.
- Darbi, W. P. K. (2012). Of mission and vision statements and their potential impact on employee behaviour and attitudes: The case of a public but profit-oriented tertiary institution. *International Journal of Business and Social Science*, 3(14).
- Davis, J. H., Ruhe, J. A., Lee, M., & Rajadhyaksha, U. (2007). Mission possible: Do school mission statements work?. *Journal of Business Ethics*, 70, 99-110.
- David, F. R. (1989). How companies define their mission. *Long Range Planning*, 22(1), 90-97.
- David, F. R. (2011). *Strategic management concepts and cases* (13th Edition). Pearson.
- David, F. R., & David, F. R. (2003). It's time to redraft your mission statement. *Journal of Business Strategy*, 24(1), 11-14.
- de Souza, P., Coral, S. M., & Lunkes, R. J. (2014). Missão organizacional: Análise dos principais elementos propostos por Pearce II (1982) presentes nas missões dos hotéis do Sul do Brasil. *Podium Sport, Leisure and Tourism Review*, 3(1), 94-105.
- Doğan, S., ve Alkan, A. D. (2020). Türkiye'deki bakanlıkların misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi. *İş ve İnsan Dergisi*, 7(2), 339-349.

İçerik Analizi

Durmuş, Ş. (2013). *İstanbul İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin stratejik planlarındaki misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi*, [Yüksek Lisans Tezi], Haliç Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal Of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.

Eren, E., ve Özdemirci, A. (2018). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. (10.baskı). Beta Basım Yayın.

Farfan, B. (2019) *Mission statements from the automotive industry*. Small Business. <https://www.liveabout.com/auto-industry-mission-statements-4068550>

İSO. (2002). Otomotiv sanayii sektörü. İstanbul Sanayi Odası. Yayın no: 2002/4. İstanbul.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). Otomotiv çalışma grubu raporu. Ankara.

Kantabutra, S. (2008). What do we know about vision?. *The Journal of Applied Business Research – Second Quarter*, 24 (2), 127-138.

Kantabutra, S., & Avery, G. C. (2010). The power of vision: Statements that resonate. *Journal of business strategy*, 31(1), 37-45.

Karakurt, A. S., ve Özay, H. (2022). Türk denizcilik firmalarının misyon ve vizyon tanımlamalarının içerik analizi. *Journal of Marine and Engineering Technology*, 2(2), 91-100.

Kartal, N., ve Uğurluoğlu, Ö. (2020). Sağlık kuruluşlarının vizyon ifadelerinin içerik analizi ile incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2), 385-400.

Kemp, S., & Dwyer, L. (2003). Mission statements of international airlines: a content analysis. *Tourism Management*, 24(6), 635-653.

Kotiranta, V. (2017). *Corporate brand positioning and differentiation in the luxury automotive industry*, [Master's Thesis], University of Oulu / Department of International Business Management, Finland.

Köseoğlu, M. A., ve Karabulut Temel, E. (2008). Sektörlere göre misyon ifadelerinde kullanılan öğelerdeki farklılaşmalar: İMKB şirketleri üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 71-88.

Li, Y., Vieira Jr, E. T., & Scotina, A. (2023). Global automobile manufacturers mission statements and CSR letters. *Symphonya. Emerging Issues in Management (symphonya.unicusano.it)*, (1), 32-53.

Mirvis, P., Googins, B., & Kinnicutt, S. (2010). Vision, mission, values. *Organizational Dynamics*, 39(4), 316.

Mohamed, F., Nusari, M., Ameen, A., Raju, V., & Bhaumik, A. (2019). Towards a better understanding of the relationship between strategy formulation (Vision, mission, and goals) and organizational performance. *Test Engineering and Management*, 81, 1987-1994.

Morales, J. S. L., & Estévez, A. H. (2019). Análisis de la misión y visión de los puertos marítimos en América Latina. *Innovación Empresarial En Logística Y Cadenas De Suministro*, 86.

Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook* (1st Edition). Sage Publications Inc., Thousand Oaks, CA.

Ocak, M., Güler, M., ve Basım, H. N. (2016). Türk savunma sanayi firmaları vizyon ve misyon ifadelerinin içerik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(2), 503-518.

Ocak, M., ve Karabulut, B. (2017). Türkiye-İngiltere üniversitelerinin vizyon ve misyon ifadelerinin içerik analizi ile karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 113-130.

Önen, V. (2017). Vizyon ve misyon ifadelerinin içerik analizi: Türk ve Avrupa havayolu işletmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(6), 1-15.

Özdem, G. (2011). Yükseköğretim kurumlarının stratejik planlarında yer alan vizyon ve misyon ifadelerinin analizi. *Educational Sciences: Theory & Practice*. 11(4), 1869-1886.

Türkiye'de Üretim Yapan Otomotiv İşletmelerinin Misyon ve Vizyon Beyanlarının İçerik Analizi

Pearce II, J. A. (1982). The company mission as a strategic tool. *Sloan Management Review (Pre-1986)*, 23(3), 15.

Pearce, J. A., & David, F. (1987). Corporate mission statements: The bottom line. *Academy of Management Perspectives*, 1(2), 109-115.

Rajasekar, J. (2013). A comparative analysis of mission statement content and readability. *Journal of Management Policy and Practice*, 14(6), 131-147.

Renkal, S. (2012). *Büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarındaki misyon, vizyon ve stratejik amaçların içerik analizi*, [Yüksek Lisans Tezi], Çukurova Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2020). Otomotiv sektörü raporu.

<https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/OtomotivSektorRaporu2020.pdf>

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2023). Türkiye'de üretilen motorlu araç 2023 yılı yerli katkı oranları. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/YerliMuhtevaOrani2023.pdf>

Sufi, T., & Lyons, H. (2003). Mission statements exposed. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 15(5), 255-262.

Snyman, R., & Kruger, C. J. (2004). The interdependency between strategic management and strategic knowledge management. *Journal of knowledge management*, 8(1), 5-19.

Şahin, T., ve Ocak, S. (2020). Türkiye'deki kamu ve özel hastanelerin vizyon ifadelerinin içerik analizi ile değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1265-1278.

Tatlı, M., ve Üstün, F. (2018). BİST 100 endeksindeki firmaların misyon, vizyon, örgütsel değer ve stratejik amaçlarının içerik analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 18-31.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. (1.Baskı). Detay Yayıncılık.

Yavuz, M. (2017). *Türkiye Kamu Hastane Birliklerinin misyon ve vizyon ifadelerinin içerik analizi*, [Yüksek Lisans Tezi], Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Yıldırım, F. (2023). Şehir hastanelerinin misyon ve vizyon beyanlarının içerik analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 143-162.

Darbeler, Bürokrasi ve Siyasi Elitler

Coups, Bureaucracy and Political Elites

Mehmet Koca¹, Selim Çapar²

DOI: [10.59445/ijephss.1491861](https://doi.org/10.59445/ijephss.1491861)

Atf / Cite: Çapar, S., Koca, M. (2024). Darbeler, bürokrasi ve siyasi elitler, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 193-212, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1491861>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 29.05.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 05.07.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Özet

Bürokrasinin devlet içindeki artan ağırlığı ve siyasal hayatta farklı partilerin ortaya çıkması iktidar ilişkilerini eskiye göre daha karmaşık bir hale getirmiştir. Bu karmaşık ilişkiler içinde sistem arızaları ile karşılaşılma olasılığı ortaya çıkmıştır. Demokrasi ve çok partili siyasal yaşam gibi demokratik hayatın temel ilke ve esaslarını özümseyerek toplumsal tabana yayabilmiş ülkelerde çok fazla darbelerle karşılaşılmazken, demokratik hayatın temel ilke ve esaslarını tam olarak içselleştirememiş toplumlarda ise darbeler ile karşılaşılabilir. Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesinden sonra demokratik yaşam maalesef 1960 yılında 27 Mayıs askeri darbesi, 1971 yılında 12 Mart muhtırası, 1980 yılında 12 Eylül askeri darbesi ve 1997 yılında 28 Şubat post modern darbesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 1962 ve 1963 yıllarında iki defa askeri darbe teşebbüsü, 2007 e-muhtırası ve nihayet 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişimi ile karşılaşmıştır. Çalışmanın konusunu Türkiye’de askeri darbeler oluşturmaktadır. Amacı, bürokrasi ve siyasi elitlerin darbelerle karşı tutumlarının incelenmesidir. Çalışmanın kapsamı, 27 Mayıs ile 12 Eylül darbeleri ve 12 Mart askeri muhtırası ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada Türk siyasal hayatını derinden etkileyen 27 Mayıs darbesi, 12 Mart muhtırası ile 12 Eylül askeri darbesinin kısaca nedenleri ve süreçleri üzerinden bürokrasi ve siyasi elitlerin adı geçen darbelerle karşı tutumları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Demokrasi, Bürokrasi, Siyasi Elitler.

Abstract

The increasing significance of the bureaucracy in the state and the emergence of different parties in political life have made power relations more complex than ever. Within these complex relationships, the possibility of encountering system failures has emerged. While there are not many coups in countries that have internalized and spread the basic principles and foundations of democratic life, such as democracy and multi-party political life, to the social base, coups may be encountered in societies that have not fully internalized the basic principles and foundations of democratic life. After the transition to multi-party political life in Turkey, democratic life unfortunately faced the 27 May military coup in 1960, the 12 March memorandum in 1971, the 12 September military coup in 1980 and the 28 February post-modern coup in 1997. In addition, there were two military coup attempts in 1962 and 1963, the 2007 e-memorandum and finally the July 15 coup attempt in 2016. The subject of the study is military coups in Turkey. Its purpose is to examine the attitudes of the bureaucracy and political elites towards coups. The scope of the study is limited to the 27 May and 12 September coups and the 12 March military memorandum. In this study, the attitudes of the bureaucracy and political elites towards the aforementioned coups are discussed, briefly, through the causes and processes of the May 27 coup, the March 12 memorandum and the September 12 military coup, which deeply affected Turkish political life.

Keywords: Coup, Democracy, Bureaucracy, Political Elites.

¹ Sorumlu Yazar / *Corresponding Author*, İl Planlama Uzmanı, İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi Başkanlığı / *City Planning Expert, Ministry of Interior, Department of Research and Studies Center*, mehmetarem@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3500-519X>.

² Doç. Dr. / *Assoc. Prof.*, İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüdler Merkezi Başkanlığı / *Ministry of Interior, Head of Department of Research and Studies Center*, caparselim@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5597-584X>.

1. Giriş

Modern devletin ortaya çıkması ile birlikte bürokrasinin devlet içindeki artan ağırlığı ve demokratik siyasal hayatta farklı ideolojileri temel alan partilerin ortaya çıkması iktidar ilişkilerini eski dönemlere nazaran çok daha karmaşık bir hale getirmiştir. Bu karmaşık ilişkiler içinde sistem arızaları ile karşılaşılma olasılığı ortaya çıkmıştır. Demokrasi ve çok partili siyasal yaşam gibi demokratik hayatın temel ilke ve esaslarını özümseyerek toplumsal tabana yayabilmiş ülkelerde çok fazla darbelerle karşılaşılmazken, demokratik hayatın temel ilke ve esaslarını tam olarak içselleştirememiş toplumlarda ise darbeler ile karşılaşılabilir.

Bu kapsamda demokrasi kültürü tam olarak gelişmemiş ve yerleşmemiş toplumların büyük bir çoğunluğunun temel problemlerinden bir tanesi asker-sivil ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu tarz toplumlarda yönetimin kimin tarafından nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda aktörler arasında tam bir mutabakata varılamaması neticesinde ilgili ülke ciddi bunalımlardan geçmekte ve bu durum darbeler veya darbe girişimleri ile sonuçlanmaktadır (Akıncı, 2013: 40).

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesinden sonra demokratik yaşam maalesef 1960 yılında 27 Mayıs askeri darbesi, 1971 yılında 12 Mart muhtırası, 1980 yılında 12 Eylül askeri darbesi ve 1997 yılında 28 Şubat post modern darbesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 1962 ve 1963 yıllarında iki defa askeri darbe teşebbüsü, 2007 e-muhtırası ve nihayet 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişimi ile karşılaşmıştır.

Çalışmanın konusunu Türkiye’de askeri darbeler oluşturmaktadır. Amacı, bürokrasi ve siyasi elitlerin darbelere karşı tutumlarının incelenmesidir. Çalışmanın kapsamı, 27 Mayıs ile 12 Eylül darbeleri ve 12 Mart askeri muhtırası ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada kısaca Türk siyasal hayatını derinden etkileyen 27 Mayıs darbesi, 12 Mart muhtırası ile 12 Eylül askeri darbesinin nedenleri ve süreçleri üzerinden bürokrasi ve siyasi elitlerin adı geçen darbelere karşı tutumları ele alınmaktadır. Çalışmada ikincil kaynaklara dayalı nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiş olup, çalışmanın ilk bölümünde kavramsal bir çerçeve sunulmuş, ikinci bölümünde ise adı geçen darbe ve muhtıraların nedenleri ve süreçleri üzerinden bürokrasi ve siyaset kurumunun tutumlarına yer verilmeye çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

İnsanoğlu, tarihin ilk aşamalarından itibaren gücü ele geçirme ve ele geçirdiği bu gücü devam ettirebilme güdüsü içerisinde hareket etmiştir (Tatlıhoğlu vd., 2018: 278). Özellikle yerleşik hayata geçilmesi sonucunda öncül devlet örgütlenmelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte iktidar sahipleri, farklı gruplarca yönetme gücünü ele geçirme ve bunu devam ettirebilme amacıyla sıklıkla darbeler ile karşı karşıya kalmıştır.

Darbeler, hayatın olağan akışı üzerinde ciddi etkilere neden olarak öncelikle demokratik siyasal yaşamı kesintiye uğratmış ve bürokrasi ile siyasi elitler başta olmak üzere her kesimi derinden etkileme niteliği taşımıştır. Türkiye’de demokratik siyasal yaşam, bu çalışmanın da kapsamını oluşturan 27 Mayıs ve 12 Eylül askeri darbeleri ile 12 Mart muhtırası neticesinde kesintiye uğramıştır. Türk siyasal yaşamında gerçekleşen darbelerden sonra askeri seçkinlerin denetiminde, bürokratik ve siyasal seçkinlerin vasıtasıyla yeni anayasaların hayata geçirilmesi ise darbelerin siyasal yaşam ve bürokrasi üzerindeki etkilerini artırmıştır (Danış, 2019: 1).

Türkiye’de darbelerin bürokrasi ve siyasi elitler gibi farklı kesimler üzerindeki etkilerine ilişkin açıklamalara geçmeden önce kavramsal bir çerçevenin çizilmesinin okuyucu açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu tespitten hareketle bu bölümde darbeler ile yakından ilişkili kavramlar olan demokrasi, askeri darbe, bürokrasi ve siyasi elit kavramlarına yönelik kısa ve öz açıklamalar yapılmaya çalışılacaktır.

2.1. Demokrasi

Demokrasi kavramı siyaset biliminin en popüler kavramlarından biri olup, farklı şekillerde tanımlanabilmekte ve birçok farklı şekli bulunmaktadır. Bu bağlamda betimlenen her demokrasi türünün de tanımı kendi bakış açısına göre değişik içerikler sunmaktadır. Kökenleri itibariyle seçim ve halkın karar alma süreçleri ile siyasal yaşama katılımını esas alan demokrasi ile ilgili tanımların ezici çoğunluğu, halk ve seçim kelimelerini içeriğinde barındırmaktadır. Bu nedenden ötürü en çok bilinen demokrasi tanımları da halkın yönetimi ile ilgili içeriklere yaslanmaktadır (Aktaş, 2015: 87).

Demokrasi kavramı ilk kez eski Yunanlılar tarafından milattan önce 500'lü yıllarda zamanın düşünce anlayışına dayanılarak kullanılmış ve kavram günümüze kadar ulaşmıştır. Eski Yunanlılarda demokrasi anlayışı, diktatörlük veya tiranlık karşısında halkın self detarminasyon düşüncesinden hareket etmiştir (Güçyetmez, 2017: 481).

Demokrasi kavramı klasik anlamı itibariyle antik Yunan'da Atina'nın polis düzeni üzerinde temellendirilmişken, modern demokrasi anlayışı ise 18. yüzyılın sonlarındaki Amerikan ve Fransız devrimlerine kadar ulaşmaktadır (Heywood, 1992: 269-270). Sözlük manası bağlamında halkın kendi kendini idare etme şekli olarak tanımlanan demokrasi kavramı, Latince vatandaş anlamına gelen "demos" ile "egemenlik" anlamına gelen kratos sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır (Tunç, 2008: 115).

TDK (2024a) demokrasiyi "halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi" olarak tanımlamaktadır. Abraham Lincoln kavramı "halk tarafından, halk için yönetimi" olarak tanımlarken, Dahl'ın ise demokrasiyi, kolektif ve uyulması zorunlu olan kararlar almanın eşsiz şekli biçiminde tarif ettiği görülmektedir (Korkmaz, 2016: 365-366). Demokrasi kavramının diğer bir tanımında iktidarın en üst şeklinin halk kitleleri üzerinde toplandığı ve kitlelerin belli zaman dilimlerinde seçimlerle temsilcilerini belirlediği, temsil ve devredilen otorite bağlamında vatandaşlar tarafından dolaylı olarak kullanılan yönetme şekli (Tunç, 2008: 115) olarak ifade edildiği görülmektedir.

Demokrasinin birbirinden farklı çok sayıda tanımı olduğu gibi tarihsel süreç içerisinde birbirinden çok farklı içeriklere sahip olan demokrasi türleri de ortaya çıkmıştır. Ancak tarihsel süreçte ortaya çıkan demokrasi türlerini açıklamak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Dolayısıyla burada kısaca demokrasi türlerinin ne olduğuna değinmenin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda Korkmaz'a (2016: 366) göre tarihsel süreç içerisinde demokrasi kavramının; doğrudan-yarı doğrudan, temsili, çoğunlukçu-çoğulcu, liberal, marksist, militan, bilinmezci, Westminster modeli, delegasyoncu, müzakereci, diyolojik, feminist, kozmopolit ve katılımcı demokrasi olarak sıralanabilen türleri ortaya çıkmıştır. Tunç (2008: 1117-1124) ise Korkmaz ile benzer ama yine farklı şekilde demokrasi türlerini; doğrudan-yarı doğrudan, temsili, klasik-mutlak, marksist, uzlaşmacı, liberal, radikal, militan, müzakereci, halk oylamasına dayanan, delegasyoncu, siber, düşük yoğunluklu, westminister modeli ve fikir birliği içinde olan demokrasi olarak sıralamıştır.

2.2. Bürokrasi

Yönetim şekli ne olursa olsun her devlet işleyişini devam ettirebilmek adına bürokratik bir yapılanma oluşturmuş ve faaliyetlerini bu yapılar üzerinden sürdürmüştür. Bürokrasi kavramının teorik olarak devletlerin ortaya çıkmasıyla gelişmeye başladığı kabul edilebilmekle birlikte ilk defa nerede ve nasıl ortaya çıktığı konusunda bir uzlaşmanın varlığından söz edilememektedir. Morstein Marx'a göre bürokrasi kavramı, Latin kökenli olup Fransızca kötü şöhrete sahip kavramlardan birisi iken, (Öztürk, 2017: 13) ilk kez 1800'lü yılların ortalarında Fransız Vincent de Goumay tarafından "bürolarda çalışanların siyasal güce sahip olmaları" anlamında kullanılmıştır (Dursun, 1992: 133). Günümüzde ise bürokrasi ilk olarak tüm devlet idaresini, devletin teşkilat ve çalışanlarını, ikinci olarak belli bir

teşkilatlanma ve idare şeklini ve üçüncü olarak da "kamu yönetiminin verimsiz çalışması" gibi üç farklı bağlamda kavramsallaştırılmaktadır (Dursun, 1992: 133).

Latince koyu renkli kumaş manasına gelen “burra” ve Yunanca hakimiyet anlamına gelen “kratos” sözcüklerinden türetilen bürokrasi kavramı temelde “masaların ya da büroların egemenliği” anlamına gelmektedir (Çevikbaş, 2014: 78). TDK (2024b) bürokrasi kavramını devlet kuruluşlarında çalışan üst düzey yöneticilerin oluşturduğu topluluk veya devlet kuruluşlarında “kırtasiye işlerini öne sürerek işlemleri zorlaştırma, kırtasiyecilik” şeklinde tanımlamaktadır. Öte yandan Marshall kavramı, yetkili yöneticiler ile bir teşkilatlanmada geçerli işleyişler olarak tanımlarken, Mises faaliyetlerinin ekonomik kriterlere göre düşünülmediği bir yönetim şekli biçiminde tanımlamaktadır (Tahtalıoğlu, 2011: 16). Niskanen bürokrasi kavramını, kâr amacı gütmeyen kamu sektörünü tarif ederken kullanmış, rasyonellik ve yasallığı temel alan Weber tarafından bürokrasi, “toplumsal nitelikteki hareketlerin, objektif esaslar doğrultusunda düzenlenmesi süreci” olarak tanımlanmıştır (Çalışkan ve Eğmir, 2020: 855).

Genel olarak devlet idaresi içerisinde anlamlandırılan bürokrasi kavramının geliştirilmesi için farklı zamanlarda farklı kuramlarda geliştirilmiştir. Bu kuramların açıklanması çalışmanın kapsamını aşacağından dolayı burada sadece geliştirilen kuramların isimlerinden bahsedilecek olup, modern kamu yönetiminde bürokrasi kuramlarını; Weberyen bürokrasi, Marksist bürokrasi, Hegelci bürokrasi, seçkin bürokrasi, liberal bürokrasi kuramları olarak sıralayabilmek mümkündür (Akçakaya, 2016: 676-683).

2.3. Siyasi Elitler

Siyasetin temel konularından bir tanesi devlet iken, diğerini iktidar konusu oluşturmaktadır. İktidar devlete, devlette iktidara sıkı sıkıya bağlı bulunduğundan dolayı, asıl mesele devlette kimin iktidarı elinde tuttuğu ve iktidarın faydalarından kimlerin faydalandığı konusudur (Kurtbaş, 2017: 180). Bu kapsamda elitler, siyaset biliminin en önemli konularından bir tanesini oluşturmaktadır. Diğer insanlar tarafından itibarlı görülen, güç ve saygınlık kazanmış olan ve azınlıktaki insanlar olarak kavramsallaştırılan elitler, benzerleri arasında ön plana çıkan nitelikleri ile göze çarpan, ayrıcalıklı ve seçkin sıfatlarıyla birlikte tanımlanmaktadır (Karadaş, 2018: 1).

Toplum içerisinde siyasi, bürokratik, ekonomik, dini, medya ve bilgi seçkinleri ile devlet yönetimini elinde tutan seçkinler olmak üzere farklı elit grupları bulunmakla birlikte bu çalışmanın bir bileşeni de olan siyasi elitleri Kurtbaş; toplum içerisinde mevcut kaynakları düzenleme, politik kararları verme ile bunları uygulamaya koyma gücüne sahip olmak yoluyla yönetimi elinde tutan, birbiriyle çeşitli şekillerde ve derecelerde rekabet eden küçük gruplar olarak tanımlamıştır. Toplumsal yapıda siyaset ile uğraşan seçkin kimseler olarak öne çıkan siyasal elitler, iktidarı elinde tutanlar ve tutmayanlar şeklinde işlevsel bir farklılaştırmaya tabi tutulabilmektedir (Kurtbaş, 2017: 180-181).

Siyasal elitler, bir yandan toplumda, siyasette, etki, ilgi ve bağlantı boyutlarında yukarı konumlarda olanlar olarak tanımlanabilirken, diğer yandan toplumsal düzeyde mal, hizmet ve değerlerin dağıtım usulünü belirleyen ve diğer insanların yaşamlarını etkileyen üst düzey kararlar üzerinde en fazla kontrole sahip olanlar olarak da tanımlanabilir. Bu kapsamda yapılan tanımlardan hareketle siyasal elitlerin ya doğrudan bir şekilde iktidar dağılımı açısından veya toplumdaki en önemli kararların alınması noktasında değerlendirildiği görülmektedir (Önderman, 1991: 6).

Genel olarak literatürde siyaset ve devlet yönetimi ile yakından ilişkili bir kavram olan elitler hakkında Mosca'nın yönetici sınıfı, Pareto'nun seçkinlerin dolaşımı ve Michels'in oligarşi olmak üzere klasik elit teorileri ve Mills, Dahl, Schumpeter, Aron gibi isimler tarafından geliştirilen demokratik elit teorileri bulunmaktadır (Küçüktüğü, 2010: 18-32).

2.4. Askeri Darbeler

Askeri darbeler devlet yapılanmasına geçiş ile birlikte her zaman yaşanan bir olgu olmakla birlikte özellikle 20. yüzyıl itibariyle hem sayısal olarak artmış hem de bir takım yapısal değişiklikler geçirmiştir. Günümüzde askeri darbeler demokratik ve sivil yönetimlerin karşılaştığı en büyük tehditlerden bir tanesi olarak görülmektedir (Aktaş, 2019: 155).

Askeri darbeler ülkelerin yönetim biçimi üzerinde etkili olmakla birlikte olağanüstü hukuki durumlar ortaya çıkarabilmekte ve ülkenin tüm koşullarını yeni baştan şekillendirebilmektedir (Tatlıhoğlu vd., 2018: 277).

TDK (2024c) tarafından “Ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak mevcut hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi” biçiminde tarif edilmektedir. Bu bağlamda darbe, siyasi iktidarın dar bir grup tarafından şiddet kullanımı ya da şiddet kullanımı tehdidiyle hukuk dışı bir şekilde ele geçirilmesi yöntemidir (Beriş, 2022: 18). Bu doğrultuda askeri darbeler, ülke içindeki resmi askeri kurumlarda görev yapan kişi ya da grupların gizli bir şekilde ve zaman belirtmeden, kanuna dayanmayan yollarla iktidar erkine sahip olan hükümeti devirmesi ve yönetime el konulması” olarak tanımlanabilmektedir (Demiriz, 2011: 17).

Genel bir ifadeyle askeri darbeler, siyasi iktidarın, ülkenin ordusu tarafından zorla ele geçirilmesi eylemidir (Ağır, 2018: 2). Aktaş’ın (2019: 156-159) ifadesiyle darbeler; sivil hükümetin meşruiyetinin zayıflaması, ekonomide yaşanan gerileme ve durgunluk, askeri yapıların demokratik ilkelerle bağdaşmayan rol algıları, yabancı güç odaklarının etki ve yönlendirmeleri, pretoryanizm gibi sebeplerin yanı sıra toplumsal kutuplaşma, bölgesel şiddet ve bölünme tehlikesi, hakim ideoloji ile politik ideoloji arasındaki çatışmalar, askeri kesimin imtiyazlı statülerini ve menfaatlerini korumak istemeleri gibi nedenlerden ötürü gerçekleşmektedir (Ağır, 2018: 4).

3. Türkiye’de Darbeler Bürokrasi ve Siyasi Elitlerin Etkileşimi

Askeri darbelerin Türkiye’nin siyasi gelişim seyri üzerinde kurumsal ve ideolojik düzlemde önemli etkileri olagelmıştır (Yılmaz, 2020: 204). Modern Türk siyasi hayatının geçmişi açısından bakıldığında askeri darbeler, Osmanlı Devleti’nden kötü bir miras olarak kalmıştır (Tatlıhoğlu vd., 2018: 277). Bu doğrultuda çok partili siyasi hayata geçilmesi ile birlikte darbe geleneği Türkiye’de devam etmiştir. Türkiye’de son yüzyıldaki gelişmelere bakıldığında özellikle siyasi kamplaşma ve ekonomik krizler sonucunda yaşanan gelişmeler darbelere sebep olarak gösterilmiştir. Bununla beraber, toplumsal yaşamda demokrasinin kesintiye uğraması söz konusu olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde yaşanan 1958 iktisadi krizi ve devalüasyon ile Vatan Cephesi oluşumu; 12 Mart 1971 muhtırası öncesinde yaşanan ekonomik bunalım ve sağ-sol kamplaşması ile 12 Eylül 1980 darbesi arifesinde görülen iktisadi bunalım ve siyasi kamplaşma bu duruma örnek gösterilebilmektedir (Uyar, 2020: 82).

Cumhuriyet Dönemi’nde demokratik yaşamı kesintiye uğratan ilk darbe 1960 yılında 27 Mayıs günü olmuş ve bu darbe kendisinden sonra gerçekleştirilecek askerî müdahalelerin de yolunu açmıştır. 27 Mayıs darbesi, aynı zamanda ülke yönetimi üzerinde askeri vesayet kurulum sürecini de başlatan bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 1980 yılında 12 Eylül günü gerçekleşen askerî darbe ise bu vesayetçi anlayışın en önemli göstergelerinden birini oluşturmuştur (Beriş, 2022: 18).

Çalışmanın bu kısmında 27 Mayıs ve 12 Eylül askeri darbeleri ile 12 Mart muhtırasının bürokrasi ve siyasi elitler üzerindeki etkileri ve bu kesimlerin askeri darbelere yaklaşımları üzerinde durulacaktır.

3.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sürecinde Bürokrasi ve Siyasal Elitler

1950-60 yılları arası Türk siyasal hayatı açısından hükümetlerin serbest seçimle iş başına geldikleri, mecliste muhalefet partilerinin yer aldığı ve hükümetlerin eylemlerinin araştırılmaya ve sorgulanmaya başlandığı bir dönem olması hasebiyle Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi adına önemli bir dönem olmuştur (Yılmaz, 2017: 23). Bununla birlikte 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe, yalnızca vatandaşların oylarıyla seçilmiş bir hükümetin şiddet yoluyla iktidardan indirilmesini değil, aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi’nin ilk askeri darbesi olarak sonraki dönemlerde yapılan darbe ve müdahalelere örnek oluşturması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. 27 Mayıs darbesi Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması sürecini kesintiye uğratmış ve siyasal yapının temellerini esastan değiştirecek yeni yapılanmalar ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur (Emiroğlu, 2016: 5).

27 Mayıs 1960 darbesi ile Türkiye’nin siyasal hayatında, milli irade dışında çözüm arayışları gündeme gelmeye başlamış olup, ülke siyasetine sirayet eden kargaşa ortamının ortadan kaldırılmasında demokrasinin gücüne değil de askerin gücüne dayanılması fikri ortaya çıkmaya başlamıştır (Tatlıhoğlu vd., 2018: 290-291). 27 Mayıs 1960 darbesi vatandaşların oylarıyla seçilmiş olan ilk başbakanı ve iki bakanı idama götürürken, devleti yöneten elitist bürokratik yapı gerçekte bu girişimiyle ideolojik meşruiyet alanını savunmaya çalışmış ve akabinde ordu, devletin ideolojik meşruiyet alanını savunmanın bir aracı haline gelmiştir (Mumyıkılmaz, 2019: 24).

Bu noktadan hareketle çalışmanın devam eden kısmında 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte yaşananlara, darbenin nedenlerine ve bürokrasi ile siyasal elitlerin darbeye yönelik tutumlarına kısaca yer verilecektir.

3.1.1. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreç ve Darbenin Nedenleri

TBMM’ce 2012 yılında yayınlanan Darbeleri Araştırma Komisyonu’nun raporuna göre 27 Mayıs askeri darbesi o zamana kadarki yönetim süresi boyunca DP’nin hayata geçirdiği politikalarla ziyade, DP’nin yönetim düşüncesi ve referans aldığı kültürel köklerinden rahatsız olan grupların, ordunun desteğiyle DP’yi tasfiyesi etmesi ve eski yönetici elitlerin iktidara getirilmesi şeklinde görülmelidir (TBMM, 2012: 70).

Karayaman (2022: 298) 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde %52,68 oy alarak iktidara gelen DP’nin bu kadar yüksek oranda oy almasının sebeplerini; CHP’nin tek parti olarak uzun süre iktidarda kalması ve bu durumun vatandaşlar üzerinde yarattığı bıkkınlık, yeni bir parti olarak DP’nin vatandaşlara umut vermesi ve onlarla kaynaşması, DP’nin daha kuruluş aşamasında içine sızan farklı amaçtaki ideolojik grupları parti içerisinden uzaklaştırabilmesi ile CHP’nin baskılarına direnebilmesi ve siyasete yeni yüzleri sokabilmesi olduğunu söylemiş, bu şekilde DP’nin, toplumun çok farklı ve geniş bir kesiminden oy almayı başarabildiğini, özgürlük bekleyen basından, özerklik isteyen üniversiteden, reform isteyen ordudan, üretimden ve refahtan daha çok pay isteyen köylü ve işçilerden oy alabildiğini ifade etmiştir.

Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın idam edilmesiyle sonuçlanan ve demokrasi tarihine unutulmaz bir yara olarak geçen 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte yaşananlar, bir nevi bu darbenin de gerekçesini oluşturmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs 1960 darbesinin nedenlerini daha iyi anlayabilmek için 1950-1960 arasında yaşanan gelişmelere kısaca bakmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede öncelikle ekonomik kalkınma ve toplumsal refahı ön plana çıkartan politikalara önem veren DP, 1950-1954 yılları arasında dış yardım ve krediler, ekilebilen tarım arazilerinin artması, karayollarına ve ülke genelinde sanayileşmeye yapılan yatırımlar, uygun hava koşulları, Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürünlerdeki fiyat artışları, NATO’ya üye olunması sonrasında askeri harcamalara aktarılacak kaynakların yatırımlara

yönlendirilmesi gibi sebeplerden ötürü hızlı bir ekonomik canlanma ve kalkınmayı sağlamıştır (Karayaman, 2022: 298).

1950’li yılların ilk yarısında yaşanan bu ekonomik kalkınma ve toplumsal refahtaki artışla birlikte darbeye giden süreçte yapılan bazı uygulamalarda darbenin ilk tohumlarının atılmasına neden olmuştur. DP; iktidarının daha ilk günlerinde ani bir kararla genelkurmay başkanı, genelkurmay ikinci başkanı, kuvvet komutanları, ordu komutanları ve üst düzey komutanların da arasında bulunduğu çok sayıda general ve daha alt rütbedeki subayları görevden almış ve bu durum ordu içinde ilk büyük rahatsızlığa neden olmuştur (Eroğlu, 2013: 185).

Ayrıca askerlerin ekonomik durumunda iyileştirme yapılmaması ve askere karşı yapılan bazı uygulamalar, valiler hakkında yapılan çalışmalar ile memurlara yönelik yapılan rotasyon, erken emeklilik ve alınan bir takım idari kararlarda bürokraside DP’ye olan muhalefetin artmasına yol açmıştır (Şerif, 2020: 59-64). DP’nin 16 Haziran 1950 tarihinde Türkçe okunan ezanın tekrar Arapça okunmasına yönelik çıkarmış olduğu yasa ile birlikte 1951 tarihli 5830 sayılı yasa ile Halkevlerinin kapatılarak sahip olduğu malların hazineye devredilmesi, 1953 tarihli ve 6195 sayılı yasa ile CHP’nin mal varlığının “gayrimeşru menfaatler temini yoluyla yaptığı tasarruflar neticesinde” elde edildiği ileri sürülerek hazineye devri ve yine 1954 tarih ve 6234 sayılı Kanun ile köy enstitülerinin altı yıllık ilk öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılması (Çemrek ve Uluer, 2018: 413-414), okulların ders programına din derslerinin ilave edilmesi, imam hatip okullarının açılmasına hız verilmesi, cami ve Kuran kurslarının açılması ve Atatürk heykellerine yapılan organize saldırılar (Demir, 2020: 58) gibi gelişmeler cumhuriyet ilkelerinden sapma olarak algılanarak bir diğer rahatsızlık durumunu oluşturmuştur.

Akademik çevrelerin siyasete çok fazla ilgi göstermesi neticesinde DP, 1953 yılında kabul edilen 6185 sayılı yasa ile öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmasını yasaklamış, 1954 yılında yapılan düzenleme ile de siyaset ile uğraşan akademik personelin Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınmasına yönelik karar akademik çevrelerce büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Yine 1951 yılında Resmi İlanlar Kararnamesiyle basına yönelik ilk tedbirlerin alınması, 1954 yılındaki düzenlemeler ile gazetecilerin yargılanmasının kolaylaştırılması gibi uygulamalarda basın, DP karşısında konumlanmaya başlamasına neden olmuştur (Demir, 2020: 65-68).

1954–1957 yılları arası ise Demokrat Parti’nin gösterdiği performansın geniş kesimlerce sorgulanmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bürokrasinin asker ve sivil kanadında oluşan geleneksel muhalefete, ekonomik gelişmelerin olumsuz etkileriyle bunalan kesimlerin de hoşnutsuzluğu eklenmiştir. Bu gelişmelerle birlikte DP kendi içinde ayrılma aşamasına geçmiş, bu aşama Hürriyet Partisi’nin oluşmasıyla somut bir görünüme bürünmüştür (TBMM, 2012: 229).

1955 yılında Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte 6-7 Eylül 1955 tarihinde yaşanan olaylar toplumsal kutuplaşma ve kırılmanın zeminini oluşturmaya başlamıştır (Çemrek ve Uluer, 2018: 417-419). 1958 yılında Hürriyet Partisi’nin CHP ile ve Türkiye Köylü Partisi’nin de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşmesi neticesinde DP, Vatan Cephesini kurarken, muhalefet de Güç Birliği’ni oluşturmuş ve siyasi kutuplaşma halk tabanına yayılmıştır (Karatepe, 2017: 201).

1958 yılından itibaren siyasi kutuplaşmanın hızla artması ve İsmet İnönü’nün çıkmış olduğu yurt gezileri esnasında Zile, Uşak ve Kayseri’de yaşanan olaylar ile Kars ve Ardahan’ın Ruslara satıldığı iddiası zaten gergin olan siyasi ortamın iyice gerilmesine ve kutuplaşmanın artmasına neden olmuştur (TBMM, 2012: 241-249).

27 Mayıs 1960 darbesine giden yolda belki de döşenen son taş ise CHP’nin “halkı hükümete, idari ve adli mercilere karşı galeyana ve fiili tecavüze teşvik ve tahrik etmek”, “memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak”, “orduyu siyasete karıştırmaya teşebbüs etmek” gibi suçlamalar karşısında 15 kişilik Tahkikat Komisyonunun kurulması ve sonrasında yaşanan olaylar

olmuştur (Çemrek ve Uluer, 2018: 426). Kurulan bu komisyona tanınmış olan geniş yetkiler beraberinde protestoları da getirmiş, Ankara ve İstanbul’da yaşanan öğrenci protestoları sonucunda yaşananlar ile Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşleri sonrasında darbe gerçekleşmiştir (Karayaman, 2022: 318-323).

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan gelişmeler ışığında 27 Mayıs 1960 darbesinin nedenlerini kısaca; 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik yapının bozulması, siyasi ortamda yaşanan gerilimler ve halk tabanında artan kutuplaşma, bürokrasi başta olmak üzere üniversiteler ve basın artan rahatsızlığı ile öğrenci protestoları sonrasında yaşanan olaylar olarak sıralayabilmek mümkündür.

3.1.2. Bürokrasi ve Siyasi Elitlerin 27 Mayıs 1960 Darbesine Yaklaşımı

DP’nin 1950 yılında iktidara gelmesi ile birlikte her kesim kendi sorununun çözüleceğine yönelik büyük bir iyimserlik içerisinde girmiş, ancak DP’nin sorunları çözmede yetersiz kalması sonucunda bu iyimserlik havası çok kısa bir sürede tersine dönerek hayal kırıklıklarına neden olmuştur (Karayaman, 2022: 298).

1950–1960 yılları arasında muhalefete ve politik güvencelere yönelik ortaya konulan bazı yasaklamalar, 1953 yılından itibaren giderek çoğalmış, 1950 yılında çıkarılan Basın Kanunu’nda yapılan düzenlemeler ile birlikte basın özgürlüğünü engelleme yönündeki faaliyetler, 6–7 Eylül Olayları, Cumhuriyet Halk Partisi’nin mal varlığına yönelik el koyma, Tahkikat Komisyonunun oluşturulması gibi gelişmelerin yanı sıra iktisadi hayatın bozulması ve artan enflasyon, DP’nin akademik camia başta olmak üzere bürokrasi ve kentsel taban desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Yukarıda kısaca değinilen zaman içerisinde toplumsal çalkantılar ve politik gerginlikler askeriye dahilindeki cunta tipi yapılanmaları faaliyete geçirmiş ve Cumhuriyet Dönemi’nde ilk defa askeri bir darbe gerçekleşmiştir (TBMM, 2012: 349).

1950 seçimleri ile birlikte ordu ile DP arasında esen bahar havası çok uzun sürmemiş ve DP’nin ordu ile ilgili reform taleplerine ve kaynak aktarımına sıcak bakmaması, askeri personelin özlük haklarının iyileştirilmemesi, iktidar ve muhalefet arasındaki gerginliğin artması, DP’nin attığı bazı adımların devrimlerden taviz olarak görülmesi, orduda artan Amerikan etkisi ve Amerika ile yapılan ikili anlaşmalardan rahatsızlık duyulması (Karayaman, 2022: 302-303) gibi sebeplerin yanı sıra Başbakan Menderes’in askerlere yönelik söylediği ileri sürülen “Paşalar saltanatını yıkacağım” ve “Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim” sözleri orduda DP iktidarına yönelik ciddi bir tepki oluşmasına neden olmuş (Demir, 2022: 60) ve akabinde yaşanan süreç ülkeyi darbeye götürmüştür.

Bürokrasinin darbeye yönelik tutumuna bakılacak olursa daha ilk günden itibaren bürokrasi yıllardır beraber çalışmış olduğu CHP’nin iktidardan ayrılmasını üzüntüyle karşılamış ve DP’nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesinden memnun olmamıştır. DP’nin iktidara gelmesi ile birlikte bürokrasiye hâkim olma amacıyla ordu üst yönetiminde revizyona gitmesi, dokuz valiyi emekli ederek mülki idare amirleri arasında rotasyona gitmesi, bakanlık kadrolarında gerçekleştirilen rotasyon ve görevden almalar, memurlara yönelik yapılan emeklilik düzenlemesi başta olmak üzere bazı düzenlemeler bürokrasinin DP iktidarına tepki ile yaklaşmasına ve olumsuz bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. Keza akademik camia ile de ilk başlarda iyi ilişkileri olan ve akademik camianın özerkliğine saygı duyan Demokrat Parti, akademik dünyanın siyasete ilgi duymaya başlaması ile birlikte üniversitelere yönelik bakış açısını değiştirmiş, Başbakan Menderes’in akademisyenlere yönelik “kara cübbeliler” sözü ile bağlar tamamen kopmuş ve akademik camia hükümeti devirmek için aktif siyasetin bir parçası haline gelmiştir (Demir, 2020: 63-66).

Bu kapsamda yukarıda yapılan açıklamalar ışığında bürokrasinin darbeye nasıl yaklaştığına yönelik çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Bürokrasinin önemli bir ayağı olan ordu ilk başlarda sorunlarının çözümü noktasında DP’nin iktidara gelmesini sevinçle karşılamış, ancak zaman içerisinde DP karşıtı bir tutum sergileyerek 27 Mayıs darbesini gerçekleştirmiştir. Keza akademik camiada ilk

başlarda DP iktidarına olumlu yaklaşmış, ancak özellikle 1953 yılında akademisyenlere getirilen siyaset yasağı neticesinde DP iktidarına karşı olan bir tutum geliştirmiştir. Sivil bürokrasinin DP iktidarına bakışı ise daha ilk günden itibaren karşılıklı bir güvensizlik üzerinden hareket etmiş ve darbeye kadarda bu şekilde devam etmiştir.

1950-1960 arası Türk siyasal hayatının aslında DP ve CHP olmak üzere hâkim iki parti arasındaki mücadeleyle geçtiğini söyleyebilmek mümkündür. Her ne kadar anılan dönem içerisinde Türk siyasal hayatında DP içerisinden koparak kurulan Hürriyet Partisi başta olmak üzere Cumhuriyetçi Millet Partisi ya da Türkiye Köylü Partisi gibi farklı partiler bulunsa da adı geçen bu partilerin siyasal hayattaki özgül ağırlıkları düşüktür ve ana muhalefet partisi görevini CHP üstlenmiştir.

Akıncı (2014: 59), 1946 yılında çok partili hayata geçilip DP kurulduktan sonra CHP; tutum, tavır ve davranışları ile muhalefeti meşru görmediğini ve uluslararası konjonktüründe etkisiyle muhalefete tahammül etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Ağır (2018: 6) ise 27 Mayıs'ın ortaya çıkmasında kimlerin dahli olduğunun oldukça uzun süre tartışıldığı, bu kapsamda Demokrat Parti ve sonrasında gelen Adalet Partisi çevrelerinin 27 Mayıs darbesinin İnönü ve CHP'nin eseri olduğunu sürekli olarak öne sürdüklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda siyasi elitlerin darbeye karşı tutumlarını belirleme noktasında hâkim ana partilerden birisi olan ana muhalefet partisi CHP'nin 27 Mayıs darbesine karşı olan bakışına kısaca değinmenin, dönemin siyasal elitlerinin darbeye bakışlarında bir çerçeve sunacağı değerlendirilmektedir.

Karayaman'a (2022: 336) göre CHP özellikle 1957 seçimlerinden sonra siyasi tansiyonu sürekli bir şekilde yükselterek, yıkıcı bir muhalefet politikası izlemiş ve yaşanan şiddet olayları üzerinden iktidarı yıpratmaya çalışmıştır. İsmet İnönü'nün "Türk ilericiliğinin ideallerini korumanın orduya düşen bir görev olduğu" ve "Cemiyetin ordu grubu, bütün karakter sağlamlığını muhafaza etmektedir... Milletın gözü kulağı, ihtiyacı olduğu zaman, olmadığı zaman size müteveccihdir" sözleri ile darbeye karşı olan bir tutum sergilemediğini söyleyebilmek mümkündür (Demir, 2020: 62).

3.2. 12 Mart Muhtırasında Bürokrasi ve Siyasi Elitler

1960'lı yılların sonlarından itibaren siyasi hareketler ve akımlar çeşitlenmeye başlamış ve 1961 Anayasası'yla yeniden tanımlanan demokratik düzen, kendisine tamamen sadık olmayan çıkar gruplarının baskısı altına girerek ülke yeni bir kaotik ortamın içine sürüklenmiştir (Findley, 2014: 315).

Gençlik hareketleri ile birlikte TBMM dışındaki politik çekişmelerin sabotaj, saldırı, hırsızlık ve cinayet aşamasına geçmesi üzerine 12 Mart 1971 tarihinde ordu üst yönetiminin verdiği muhtıra ile AP Hükümeti istifa etmiş ve çok partili siyasal yaşam yeniden kesintiye uğramıştır (Karatepe, 2017: 223). Demokratik siyasal hayatı ikinci kez kesintiye uğratan ve 12 Mart muhtırası ile başlayan 1971-1973 askeri müdahalesi, askerın iktidarı doğrudan ele almayıp sivil siyasetçilere ne yapması gerektiğini dikte ettiği "muhtırayla yapılmış bir darbe" olması açısından 27 Mayıs darbesinden farklılaşmıştır (Findley, 2014: 315-316).

Çalışmanın bu bölümünde bir önceki bölüme paralel bir yöntem ile 12 Mart Muhtırasına giden süreçte yaşananlara, muhtıranın nedenlerine ve bürokrasi ile siyasi elitlerin muhtıraya ilişkin tutumlarına yönelik kısa açıklamalar yapılacaktır.

3.2.1. 12 Mart Muhtırasına Giden Süreç ve Nedenleri

Öncelikle 27 Mayıs darbesinden sonra dönemin koşulları bağlamında yaşananlara bakıldığında ordunun kışlasından çıkış yapmasından sonra, yeniden geri dönmesinin ne kadar zor olduğunu akılda tutmak gerektiği değerlendirilmektedir. Milli Birlik Komitesi içindeki ayrışma ve neticesinde 14 MBK üyesinin ihraç edilmesi; 21 Ekim Protokolü ve 1961 seçimlerinin iptali ile tekrardan yapılan müdahale

planları; Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerindeki darbe girişimleri bu tespite örnek olarak gösterilebilmektedir (TBMM, 2012: 381).

12 Mart Muhtırası genel olarak 27 Mayıs darbesinden sonra oluşturulan yönetim yapılanmasının bir restorasyonu olarak görülmekte olup, dönemin Başbakanı Demirel'in sıkça dile getirdiği, "1961 Anayasası ile devletin yönetilemeyeceği" düşüncesi bir manada, askerî bürokrasi tarafından da benimsenmiştir. 1961 sonrası giderek liberalleşen siyasal yaşam, toplumsal hareketlerin ivme kazanmasına neden olmuş ve şehirlerde artan işçi nüfusu, üniversitelerdeki öğrenciler, siyasallaşan aydınlar gibi gruplardan başlayan siyasal hareketlenme, ülkenin gündemine yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır (Yılmaz, 2020: 213-214).

Bu kapsamda 1961 Anayasası farklı alanlarda bazı temel özgürlükler getirmiş, Anayasa'nın güvence altına aldığı ifade, örgütlenme ve serbest yayın gibi hürriyetler neticesinde direniş ve faaliyetleri hasebiyle iktidarı müşkül hale getirebilecek öğrenci ve işçi grupları gibi iki yeni canlı toplumsal grup öne çıkmıştır (Karataş, 2020: 2). Ayrıca yine Anayasa'nın ortaya çıkardığı yeni devlet yapılanması birtakım sorunları da beraberinde getirmiş ve sisteme eklenen yeni özerk teşkilatlanmalar ile hükümet arasındaki çekişme sürekli yükselmiştir (Keskin, 2020: 2).

1961–1965 yılları arasında kurulan istikrarsız koalisyon hükümetleri döneminde tartışılan ve 1966 yılında eski DP'lilerin affedilmesi ve bırakılmalarının, kısa bir süre sonra bu kez politik haklarının da geri verilmesi münakaşalarını beraberinde getirmesi yeniden müdahale için sebeplerin üretilmesinde ilk temeli oluşturmuştur (TBMM, 2012: 381).

1965 seçimlerine gidilen yolda CHP'nin politik skaladaki konumunu "Ortanın Solu" olarak tanımlamış olması, bu nedenden ötürü CHP'nin seçimlerin arifesinde komünistlikle suçlanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" diye sloganlar atılmış, CHP ise AP'yi irticacılara arka çıkmak ve dini politikaya karıştırmakla suçlamış ve toplumsal kutuplaşma tekrardan yükselmeye başlamıştır (TBMM, 2012: 385).

1965 yılında iktidar olan Birinci Demirel Hükümeti, iktisadi kalkınmaya yönelik olarak enflasyonlu kalkınma politikası izlemiş, bu politika iş dünyasının faydasına olurken, çalışanların yükünü ağırlaştırmış, hızlı ve dengesiz bir büyümeye sebebiyet vermiştir. Bu durum neticesinde ise toplumsal barış bozulmaya başlamış ve yapılan grevlerin sayısı gün geçtikçe artmaya başlamıştır (Demiriz, 2011: 77-78).

1965 genel seçimlerinin sonucu bir taraftan DP'nin varisi olarak görünen AP'yi iktidara getirerek sadece güçlü bir sağ iktidar yaratmakla kalmamış, diğer taraftan da Türkiye İşçi Partisi'nin 15 milletvekili kazanmasıyla sosyalistlerin ilk defa parlamentoda grup oluşturmalarına fırsat vermiştir. TİP'in meclise girmesi ile birlikte Türkiye'de sınıf mücadelesi ön plana çıkmaya başlamış ve sol-sosyalist görüşler geniş bir özgürlük ve meşruiyet alanına ulaşmışlardır (Başaran, 2016: 116).

1960'lı yıllarda işçilerle birlikte öğrenciler de yaptıkları eylem ve direnişler ile iktidarlara müşkül duruma sokmuşlardır. 1965 yılına ulaşıldığında bir biçimde devletin nezareti ve muhafazası dahilinde bulunan öğrenci örgütlenmeleri haricinde sol-sosyalist eğilimli Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) kurulmuştur. FKF'nin çok geniş bir öğrenci kesimini siyasallaştırdığı görülmüştür (Karataş, 2020: 2).

Dünyanın farklı yerlerindeki toplumlar içinde ortaya çıkmaya başlayan istikrarsız durum ve dünyanın farklı ülkelerinde ortaya çıkan olayların sonucunda öğrenci eylemleri küresel çapta artma eğilimine girmiş ve 1968 yılında Fransa başta olmak üzere, birçok ülkedeki üniversite gençliği mevcut düzen aleyhine ayaklanmalara başlamıştır. İlk zamanlarda bu isyanlar üniversitelerdeki öğretim şekline ve sınav yöntemine bir karşı çıkış şeklindeyken kısa süre içerisinde siyasal ve ideolojik bir ihtiva

kazanmıştır. Bu gelişmeler çok seri bir biçimde üniversite öğrencileri arasında yayılarak kökleşmiş ve artarak sol fikirlere doğru bir eğilim kazanmıştır. Üniversite öğrencileri içerisinde gerçekleşen boykotlar, işçilere ve toplumun farklı sosyal tabakalarına da farklı şekillerde sirayet etmiş ve kısa bir zaman içerisinde farklı toplumsal katmanların da kendilerini ifade etmelerinin bir vasıtası olarak benimsenmiştir. Üniversite öğrencilerinin başlattığı boykotlar, toplumun diğer kesimlerinin de destek ve katılımı ile “Toplumsal Devrim” mottosuyla “devrimci” öğrencilerin liderliğinde az bir zamanda büyük insan topluluklarını barındıran bir aşamaya evrilmiştir (Demiriz, 2011: 78).

1968 yaz aylarında üniversitelerdeki boykot ve işgaller artmıştır. Yükselişe geçen bu sol faaliyetler karşısında sağ kesimde de hareketlenme, bir araya gelme ve sol gruplara yönelik tutum alma ve karşı atağa geçme pozisyonu gerçekleşmiştir. 1969 Genel Seçimlerine giden süreçte öğrenci eylemlerine üniversite kampüsleri dar gelmiş, bunun sonucunda eylemler cadde ve sokaklara taşmaya başlamıştır. 1968 yılının Temmuz ayında Türkiye İşçi Partisi ve Fikir Kulüpleri Federasyonu üyesi gençler, 6. Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto ederken çıkan olaylarda 2 genç öldürülmüş, yine 1969 yılı Şubat ayında 6. Filo'yu protesto etmek isteyen sol fikirli öğrenci ve işçilerle sağ fikirli gruplar arasında tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçmiş olan sevimsiz olaylar yaşanmıştır. 2 kişinin yaşamını yitirdiği bu olaylardan sonra karşıt görüşlü gruplar arasındaki düşmanlık giderek artma eğilimine girmiştir. 1969 yılında ABD Ankara Büyükelçisi Kommer'in ODTÜ'yü ziyareti esnasında arabasının sol görüşlü öğrencilerce yakılması ise Türkiye'deki huzursuzluğu ve kamplaşmayı yükselten bir diğer olay olarak kayıtlara geçmiştir (Karataş, 2020: 3).

Başaran'a (2016: 117) göre, 1969 seçimleri sonrasında ortaya çıkan parlamento yapısı neticesinde bazı sol çevreler parlamenter siyasete olan inancını kaybetmiş ve bu kesimlerce 1965 seçimleriyle güç kazanmaya başlayan sağ görüşlü hükümetlerin seçimlerle yenilemeyeceği fikri belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Keza 1969 seçimleri, demokratik sosyalizm fikrini benimseyen yasal zemin yanlısı yapılarda dahi katı bürokratik arayışların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Bir taraftan yukarıdaki gelişmeler yaşanırken diğer taraftan da 1969 yılında Dev-Genç kuruluşunu gerçekleştirmiş, Dev-Genç'in içinden ise Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi (THKP-C) gibi çok sayıda örgüt ortaya çıkmış olup, 68 gençlik hareketi içerisinde kır gerillası-şehir gerillası tartışılmaya başlanmıştır (Özçelik, 2022: 407).

1970 yılı aynı zamanda ekonomik krizin ortaya çıktığı bir yıl olmuş ve mevcut iktidarın bütün sorunları çözemeyeceğine dair düşünceler güç kazanmaya başlamıştır. 1970 yılından itibaren askeri müdahale ve darbe seçenekleri konusunda tartışmalara başlanılmıştır. Ülkede süregiden krizin ve sorunların tartışıldığı Milli Güvenlik Kurulu toplantılarında Muhsin Batur tarafından bu alternatifler söze getirilmiştir (Karataş, 2020: 4-5). 1971 yılına ulaşılmasından itibaren silahlı kuvvetler dahilinde müdahale yolları konuşulmaya ve bunun için faaliyetler gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Öte yandan 1970 yılının yaz aylarına gelindiğinde kargaşa ve şiddet tırmanarak farklı bir boyuta geçmiş ve Türkiye tarihinin en kalabalık işçi eylemleri yaşanmıştır. İstanbul'da 15-16 Haziran'da harekete geçen işçi ve diğer gruplar, Devrimci İşçi Sendikaları'nın eylemselliğini azaltmaya yönelik Kanunu protesto etmişler, 150 işçi ve öğrenci tutuklanmış, olaylar sırasında biri polis olmak üzere dört kişi ölmüştür. Olaylar neticesinde Demirel istemeyerek de olsa sıkıyönetim ilan etmiş ve 27 Mayıs öncesinde olduğu gibi ordu tekrar göreve davet edilmiştir (Demiriz, 2011: 80).

1971 yıllarının başlarından itibaren ise ülke genelinde yaşanan anarşi olaylarının rengi giderek değişmeye başlamıştır (Karataş, 2020: 4). Yaşanan kaotik ortam ve gelişmeler neticesinde yukarıda ifade edildiği gibi, 1971 yılının ilk aylarından itibaren TSK dahilinde artık müdahale şekilleri konuşulmaya ve bu yönde faaliyetler gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Karataş, 2020: 5).

1971 yılının ilk üç ayı içerisinde neredeyse her gün bombalar patlamış ve karşıt görüşlü gruplar arasında silahlı çatışma olayları yaşanmıştır. 11 Ocak 1971’de Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından İş Bankasının Emek Şubesi soyulmuş, 12 Şubat’ta ise THKP’liler Ziraat Bankası’nın Küçükkesat Şubesi’ni soymuştur. 4 Mart tarihinde ise Gölbaşı’ndaki ABD üssünde görevli dört asker Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından kaçırlmıştır (Özçelik, 2022: 412).

Ülkenin içinde bulunduğu bunalımlı ve kaotik ortam içerisinde öncelikle 9 Mart tarihinde Yön Dergisi etrafında örgütlenen darbeci unsurlar tarafından Baasçı sosyalizm türünden bir düzen kurulması için harekete geçilmiş (Fedayi, 2018: 488), 9 Mart darbe girişiminin ordu üst yönetimi tarafından engellenmesiyle birlikte emir komuta zinciri içerisinde 12 Mart Muhtırası verilmiştir. TSK üst yönetiminin imzaladığı bildirinın Memduh Tağmaç tarafından Cumhurbaşkanına sunulması ve TRT radyosundan okunarak vatandaşlara duyurulması sonrasında ise Demirel’in başbakan olduğu hükümet istifa etmiştir (Başaran, 2016:122-123).

12 Mart Muhtırasının ortaya çıkmasındaki temel sebeplerden biri ülke çapında yaygınlaşan şiddet eylemlerinin artması olmuştur. Bununla birlikte Keskin (2020: 2), muhtıra sürecinin ortaya çıkmasında; TSK üst yönetiminin, iktidara olan güvenini kaybetmesi ve sokağa yayılan şiddet faaliyetlerini çözebileceğine inanmamasının, problemlerin çözümünde tek yol olarak düşünülen sosyal ve iktisadi reformların, halihazırdaki iktidarca gerçekleştirilebileceğine yönelik umutsuzluğun ve 1965 yılından sonra “zinde kuvvetler” olarak anılan radikal subayların çözümü sistem dışında aramalarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda Demirel Hükümeti’nin hayata geçirdiği iktisadi politikanın Türkiye’deki egemen kesimler etrafında oluşturduğu tatminsizlik ve ABD ile olan ikili ilişkilerde daha bağımsız bir dış politikanın uygulanması talebi 12 Mart Muhtırasının diğer sebeplerini oluşturmuştur. Son olarak 1960’lı yılların ortalarından itibaren iktidara gelebilmek maksadıyla beklenti içinde bulunan sol grupların, 1969 seçimleri neticesinde içine düştükleri düş kırıklığı ve merkez sağın demokratik pratiklerle yönetimden uzaklaştırılmasının zor olması, sol grupların darbe beklentilerini de artırmıştır (Keskin, 2020: 2).

3.2.2. Bürokrasi ve Siyasi Elitlerin 12 Mart Muhtırasına Karşı Tutumları

12 Mart Muhtırasına karşı siyasilerin vermiş oldukları ilk tepkilere bakılacak olursa Keskin’e (2020: 3-4) göre muhtıranın muhatabı olan AP lideri Demirel yayınladığı bir genelge ile “Muhtıranın ortaya çıkardığı buhranın, millete ve demokrasiye olumsuz yansımalarının en aza indirilebilmesi için elden gelen tüm fedakârlığın ortaya konulması gerektiği, partinin gelişmeler karşısındaki tavrının bu çerçevede değerlendirilmesi, Erim Hükümetine verilen desteğin, bu bakış açısından kaynaklandığını” ifade etmiştir. Muhalefet cephesinde ise sürecin demokrasiye karşı bir duruştan ziyade, mevcut iktidara yönelik bir müdahale olarak görüldüğünü, ana muhalefet lideri İsmet İnönü’nün ilk başlarda muhtıra hakkında yorum yapmadığını, ancak ilerleyen günlerde muhtıraya açık bir şekilde cephe alırken, müteakip günlerde yaşanan gelişmeler neticesinde tavrını değiştirerek yeni rejime destek verdiğini ifade etmiştir (Keskin, 2020: 3-4).

12 Mart Muhtırasına ilk açık desteği verenlerden birisi TİP lideri Behice Boran olmuştur. Boran, Adalet Partisi Hükümetinin sivil faşizme geçtiğini iddia ederek iktidarın anayasaya muhalif eylemlerin içine girdiğini söylemiş ve muhtıraya olumlu yaklaşmıştır (Ağır, 2018: 10).

12 Mart Muhtırası sonrası süreçte Milli Nizam Partisi, TİP ile birlikte kapatılan iki partiden birisi olmuş, AP’den kopmalar ile kurulan Demokratik Parti ise AP ve Demirel’in iktidardan uzaklaşmasını memnuniyet ile karşılamıştır. Yine Birlik Partisi, 12 Mart Muhtırası’nı destekleyici mahiyette açıklamalarda bulunurken, muhtıranın başlarında Milliyetçi Hareket Partisi yönetimi ve ülkücü cenah, muhtıraya destek veren açıklamalar yapmışlardır (Keskin, 2020: 5-6).

Ayrıca Güven Partisi Genel Başkanı Feyzioğlu muhtıra karşısında sessiz kalmayı seçerken, üniversitelerden bazı hukukçu akademisyenler hem muhtıranın hem de Demirel'in istifasının uygun olduğuna yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Genel olarak siyasi elitlerin, 12 Mart Muhtırasına bakışları destek mahiyetinde olmuş ve muhtıra çok fazla muhalefetle karşılaşmamıştır (Demir, 2020: 202).

27 Mayıs Darbesi'nde olduğu gibi 12 Mart Muhtırası'nda da bürokrasinin, demokratik siyasal hayatın devamına yönelik bir tepki vermediğini ya da veremediğini söyleyebilmek mümkündür. Haklı (2016: 28), Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesi ile birlikte partiler ve bürokrasi arasında mücadelelerinde başladığını ve siyasal partilerin bürokrasinin etkisinden kurtulmaya çalıştıkları veya demokratik yaşamı genişletmeye çalıştıkları her dönemde başta yargı, üniversite ve dışişleri olmak üzere bürokrasinin direnç gösterdiğini ve bu direncin siyasal alan karşısında etkisiz kaldığı dönemlerde ise ordunun bizzat devreye girerek gerektiğinde yönetime el koyduğunu ve bürokrasinin üstün konumunu koruduğunu söylemiştir.

3.3. 12 Eylül 1980 Darbesi Bürokrasi ve Siyasi Elitler

12 Eylül 1980 darbesi, Türk politik hayatının gidişatını etkileyen önemli olaylardan bir tanesi olarak tarihteki yerini almış, 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 dönemleriyle birlikte ordu bürokrasisinin siyasal hayata müdahalede bulunması adeta 10 yılda bir tekrarlanan "gelenek" haline gelmiştir (Çiçek ve Artunay, 2018: 32).

Türkiye, 12 Eylül 1980 darbesine giden süreçte yaklaşık 40 yıllık çok partili siyasal yaşam tecrübesine sahip olmakla birlikte çeşitlenen ve farklılaşan siyasal talepleri yasal sınırlar içinde organize ederek sisteme entegre edecek demokratik olgunluğa erişememiş ve bu durum neticesinde kontrol edilemeyen toplumsal ve siyasal talepler sokağa taşarak anarşi ve terör ortamını doğurmuştur. Giderek artan terör ve anarşi olayları olağan yöntemlerle engellenemeyince, önce olağanüstü yöntemler denenmiş, bu durumda yeterli olmayınca 12 Eylül 1980 tarihinde ordu darbe gerçekleştirmiştir (Karatepe, 2017: 230).

3.3.1. 12 Eylül Darbesine Giden Süreç ve Nedenleri

İç politikada 12 Eylül 1980 darbesine zemin hazırlayan en temel sebeplerden biri süregiden siyasi istikrarsızlık ve bu durumun hem devletin işleyişinde hem de toplumsal hayatın her alanında kaos ve karmaşayı önce tetiklemesi, sonra da derinleştirerek devam ettirmesi olmuştur. 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e kadar geçen yirmi yıllık dönemde yirmi hükümetin kurulması da bu durumun en temel göstergelerinden birini oluşturmuştur (Karataş, 2022: 432). Bununla birlikte 12 Eylül 1980 öncesinde; devalüasyondan kaynaklanan iktisadi buhran, kamplaşmanın iyice bölünmesi sonucu artan kutuplaşma, Cumhurbaşkanı'nın bir türlü seçilememesi, artan terör eylemleri ve "*Cumhuriyet tarihinin en radikal ekonomik hamlesi*" olarak tanımlanan 24 Ocak kararları da ordu müdahalesine zemin hazırlayan diğer gelişmeler olarak sıralanabilmektedir (TUIC, 2024).

12 Eylül askeri darbesinin nedenleri biraz daha detaylandırılacak olursa Uyar (2020: 87-88) darbenin nedenlerini daha spesifik bir şekilde; artan sağ-sol kamplaşması, suikastlar, faili meçhuller, 1 Mayıs 1977 olayları, ekonomik kriz ve 24 Ocak 1980 kararları, politik düzlemdeki tikanıklık, zayıf iktidarlar ve küçük partilerin etkileri, 1974'te dağılan iktidarın yerine 200 gün boyunca hükümet oluşturulamayışı, 5 Haziran 1977 seçimleri, Güneş Motel pazarlıkları, 1973 yılında Cumhurbaşkanı'nın seçilemeyişi ve Mart-Eylül 1980 arasında Cumhurbaşkanı'nın vekaletle yürütülmesi, Amerikan ambargosu, haşhaş ekimi ve Kıbrıs Meselesi ile Soğuk Savaş koşulları olarak sıralamıştır.

12 Mart Muhtırasından sonra 14 Ekim 1973 seçimlerine kadar giden zaman içerisinde ülkenin politik yaşamı bir geçiş süreci yaşamış ve seçmen desteğinden yoksun teknokrat hükümetler ülkenin

problemlerine çözüm aramaya çalışmışlardır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılarının yanı sıra 1973 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi de patlak vermiştir (Çakmak, 2022: 457).

1973-1980 arası TBMM’de CHP ve AP’nin tek başlarına ya da birlikte koalisyon kuramadıkları ve küçük partilere gereksinim hissettikleri bir dönem olmuş, bu nedenden ötürü de anılan dönem içerisinde siyasal istikrar bir türlü sağlanamamıştır (Aktaş, 2011: 79).

1973 genel seçimlerinden Ecevit’in genel başkanlığında bulunduğu CHP galip ayrılmakla birlikte CHP ile MSP arasında kurulan koalisyon hükümetinin ömrü uzun olamamıştır. Başta af yasası olmak üzere her iki partinin yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda kurulan koalisyon hükümeti bozulmuş ve Cumhuriyet Senatosu üyesi Sadi Irmak’ın Başbakanlığında tıpkı 1971 yılındaki gibi partiler üstü bir kabine oluşturulmuş, ancak Irmak’ın da güvenoyu alamamasıyla siyaset tıkanmıştır (Beriş, 2022: 39). Ülkenin önemli iç ve dış sorunlarının bulunduğu bir dönemde hükümetin kurulamaması ağır sonuçlar doğurmuş, bir taraftan sokaktaki şiddet olayları artış gösterirken, diğer taraftan ekonomik göstergeler Kıbrıs Müdahalesi sonrasında uygulanan ambargolar nedeniyle iyece kötüleşmiştir (Demir, 2020: 231).

1975 yılında gerçekleşen cinayetlerin sayısı daha da artmış, ülkede kutuplaşma giderek belirginleşmiş ve karşıt kesimler arasındaki saldırıların şiddeti de giderek artmaya başlamıştır (Aktaş, 2011: 102). Yaşanan bu kaotik ortam ve siyasal tıkanıklık içerisinde 12 Nisan 1975 tarihinde Demirel başkanlığında AP-MSP-CGP-MHP ve bağımsız milletvekillerinden I. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuş ve bu hükümet yedi ay görevde kalabilmiştir. Koalisyon ortaklarından her bir tanesinin elde ettiği bakanlıklarda kendi bağımsız iktidarını ilan ettiği bu süreçte sosyal huzursuzluk ve terör faaliyetleri de yaygınlaşmaya başlamıştır (Karatepe, 2017: 232). Hükümetin ilk iki haftasında 30 cinayet ve 200’ün üzerinde yaralama olayı gerçekleşirken, kalabalık grupların sokaklarda çatışmaları, kahvehanelerin uzun namlulu silahlarla taranması olayları sıklaşmaya başlamıştır (Demir, 2020: 250). Ülkenin her açıdan sıkıntılar içinde bulunduğu bir dönemde emniyeti sağlamakla görevli polisler bile POL-DER ve POL-BİR gibi gruplara ayrılmaya başlamışlardır (Aktaş, 2011: 107).

1976 yılı yalnızca işçilerin hareketlendiği bir sene olmamış, aynı zamanda şiddet ve terörün ortaokullara kadar yayıldığı bir yıl olmuştur. Ülkenin doğusundaki okullarda kutuplaşma Türk-Kürt şeklinde etnik ve Alevi-Sünni şeklinde mezhep farklılaşmasına evrilmeye başlamış ve bu durum sosyal hayattaki kamplaşmanın oldukça ileri boyutlara geldiğinin bir göstergesi olmuştur (Aktaş, 2011: 110).

1970’li yıllara damgasının vuran en önemli toplumsal olaylardan biri de 1 Mayıs 1977 tarihinde yaşanan olaylardır. Taksim Meydanı’nda düzenlenen 1 Mayıs kutlamalarında çıkan olaylarda toplam 34 kişi hayatını kaybetmiş ve 1 Mayıs 1977 olayları ülkedeki tansiyonu iyice yükseltmiştir (Beriş, 2022: 67-68).

Bu kaotik ortam içerisinde alınan erken seçim kararı ve 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimlerde CHP %41,6 ve AP %36,9 oy alırken, küçük partiler oylarını kaybetmiş ve sadece MHP’nin oyları artmıştır. 1977 seçim sonuçları ile toplum iradesinin iki parti tabanında ayrıştığı gözlemlenmiştir (Çakmak, 2022: 461). CHP’nin seçimlerden birinci olarak çıkmasına rağmen azınlık hükümeti kurma çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmış ve AP, MSP ve MHP’nin katılımıyla Ağustos 1977 tarihinde II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. Gittikçe bozulan ekonomi ve artan anarşi olaylarının yanı sıra siyasi partiler arasındaki çekişmelerin bir türlü bitmemesi sonucunda II. Milliyetçi Cephe Hükümeti de düşmüş ve 17 Ocak 1978 tarihinde CHP Azınlık Hükümeti kurulmuştur (Demir, 2020: 236-239).

CHP Azınlık Hükümeti’nin de terör olayları ve ekonomik sorunlar karşısında bekleneni verememesi neticesinde 1979 yılında AP Azınlık Hükümeti kurulmuştur. Ülkenin ekonomi ve terör olayları başta olmak üzere kronikleşmiş sorun alanlarına siyasi partilerin çözüm üretmemesi ve sürekli çekişerek anlaşamamaları neticesinde siyaset tıkanmış, beklenen AP-CHP koalisyonu bir türlü

kurulamamış ve 1977 yılından itibaren sürekli bir şekilde hükümet değişiklikleri yaşanmıştır (Demir, 2020: 239-243).

1970'li yılların ortasından itibaren tekrar artmaya başlayan toplumsal gerginlik ve anarşi 1 Mayıs olayları ile iyice görünür hale gelmiş ve bu olayları Kahramanmaraş, Çorum, Malatya, Sivas, Bingöl olayları ile karşıt kamplardan sembolik isimlere düzenlenen cinayetler takip etmiştir. Bu dönemde olayları engelleyebilmek adına sıkıyönetim ilan edilmiş, ancak yine de karşıt gruplar bu şiddet sarmalından kurtulamamıştır (Akıncı, 2013: 41). Bu kapsamda Beriş (2022: 119), 1977 yılındaki siyasî çatışmalarda 231 kişinin hayatını kaybederken, 1978'de bu sayının 832'ye çıktığını, 1979 yılının Eylül ayında 898 olan bu sayının Eylül 1979-Eylül 1980 arasındaki periyotta, yani darbenin bir yıl öncesine giden süreçte 2.812 olduğunu söylemiş ve her gün ortalama yirmi kişinin siyasî nedenlerle çıkan çatışmalarda hayatını kaybettiğini belirtmiştir.

1970'li yılların başından itibaren zaten kötüye giden ekonomi giderek kötüleşmiş ve 1977 yılı zamlar yılı olmuştur. Yüksek oranlı zamlar özellikle sabit gelirlileri ciddi şekilde etkilemiş, yaşanan döviz darboğazı ve ekonomik göstergelerin gittikçe bozulması 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur. 24 Ocak Kararları ile Türk lirası devaüle edilmiş ve kemer sıkma politikaları uygulanmıştır (Aktaş, 2011: 130-134).

1980 yılının en önemli politik olaylarından biri, Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan kriz olmuştur. Görev süresi bitecek olan Korutürk'ün yerine yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi için mecliste 25 kez oylama yapılmış, ancak Cumhurbaşkanı bir türlü seçilememiştir (Demiriz, 2011: 111-112).

Ekonomik göstergelerin giderek bozulması, artan terör olaylarının bir türlü önüne geçilememesi, siyasi tıkanıklık ve istenilen düzenlemelerin bir türlü yapılmaması nedeniyle ordu içindeki rahatsızlıklarda giderek artmaya başlamıştır. 12 Eylül darbesine giden süreçte ordu içindeki ilk kıpırdanmalar ise 1979 yılının yaz aylarında başlamıştır. Yaşanan rahatsızlıkların devam etmesi neticesinde 27 Aralık 1979 tarihinde ordu tarafından Cumhurbaşkanına bir uyarı mektubu verilmiş ve ülkenin yaşamış olduğu sosyal, siyasal, terör ve bölücülük olayları karşısında birlik beraberliğin sağlanabilmesi için siyasi partiler göreve davet edilmiştir (Demir, 2020, 261-263).

Ülkede yaşanan durumun iyiye doğru gideceğine yönelik bir emarenin bulunmadığını düşünen ordu, darbeye giden süreçte önce 17 Haziran 1980 tarihinde "Bayrak Harekât Planını" başlatmış, ancak AP'nin güvenoyu almasıyla harekattan vazgeçilmiştir. Müteakiben özellikle Kudüs'ü kurtarma mitinginde yaşanan olaylar terör olaylarından sonra darbenin en önemli sebebi haline gelmiş ve 12 Eylül 1980 tarihinde darbe gerçekleşmiştir (Demiriz, 2011:112).

3.3.2. Bürokrasi ve Siyasi Elitlerin 12 Eylül Darbesine Karşı Tutumları

12 Eylül 1980 darbesine karşı toplumsal kesimlerden ve bürokrasinden bir tepki görülmemiş, bunun tersine halk artan terör olaylarının ortadan kalkması, işverenler ise sendikal faaliyetlerin yasaklanması ve grevlerin bitmesi amacıyla darbeyi desteklemişlerdir. Benzer biçimde üniversiteler, TOBB gibi kuruluşlar da çıkardıkları bildirimlerle darbeye olan desteklerini dile getirmişlerdir (Akıncı, 2013: 44).

Bürokrasinin 12 Eylül darbesine karşı bir tutum sergilememesindeki en önemli nedenleri; artan terör olayları ve bürokrasi içindeki aşırı politikleşmenin yönetsel aksamalara neden olmasının yanı sıra ekonomik koşullardaki bozulmalar olarak sıralayabilmek mümkündür. Özellikle 1970-1980 yılları arasında yönetimde bulunan farklı iktidarlar döneminde iktisadi politikalarda sıklıkla değişimler yapılmış, bunun neticesinde enflasyon hızlı yükselmiş, devalüasyonlar yaşanmış, cari açık sürekli artmış, ödemeler dengesi bozulmuş, birçok temel tüketim malı bulunamamış, karaborsa hâkim duruma gelmiş ve bu durum sabit gelirlileri toplumun en sıkıntılı gruplarından biri haline getirmiştir.

Ayrıca ekonomik koşullardaki bozulmaların yanı sıra sıklıkla değişen hükümetler döneminde yaşanan toplu görevden almalar ve tayinler gibi uygulamalarda bir taraftan bürokrasi içerisindeki kutuplaşmayı artırırken diğer taraftan da bürokrasi içindeki rahatsızlıkları artırmış (TBMM, 2012: 817-822) ve bu durum bürokrasinin 12 Eylül askeri darbesini sessizlikle karşılamasına neden olmuştur.

12 Eylül'den en fazla zarar görenler ise siyasi partiler ve siyasetçiler olmuştur. Darbe neticesinde ordu; ilk olarak milletvekillerini gözaltına almış, meclisi kapatmış ve politik eylemleri de yasaklamıştır. Darbenin hemen sonrasında ise siyasi parti genel başkanları göz altına alınmışlardır (Aktaş, 2011:198).

12 Eylül öncesi dönemde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumda birçok milletvekili ve bazı bakanlar TSK üst yönetimine giderek "içinde bulunduğumuz durumu ancak siz düzeltebilirsiniz" demişlerdir. Bu olay politika oluşturma durumunda olanların demokrasiyi tam olarak kavrayamadıklarını göstermiştir (Ağır, 2013:11).

12 Eylül darbesine giden süreçte dönemin siyasal arenasının iki önemli aktörü olan AP ve CHP genel başkanlarının darbeye karşı tutumlarının ne olduğuna kısaca değinmekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda AP'nin başında bulunan Demirel darbe sonrasında askeri yönetimlerin problemleri çözemediğini, darbelerin dünyanın farklı yerlerinde de denendiğini fakat pozitif çıktılar doğurmadığına yönelik açıklamalarda bulunmuş, CHP'nin başındaki Ecevit ise politik faaliyetlerin engellenmiş olması nedeniyle genel başkanlık görevini ifa etmesinin de olanaksız hale geldiğini söyleyerek genel başkanlıktan istifa etmiştir (Aktaş, 2011:198-203).

4. Sonuç

İnsanların toplu yaşama geçip yavaş yavaş devletleri kurmaya başlamasıyla birlikte kimi zamanlarda iktidarı ele geçirmek amacıyla mevcut hükümdara ya da yönetici elite karşı darbeler yapılmıştır. Darbeler günümüzün modern devletlerine kadar hâkim devlet yapısı olan krallık ve imparatorluklarda daha çok hanedan mensupları tarafından yönetimdeki krallara karşı gerçekleşmiştir.

Modern devletlerin ortaya çıkması ve demokratik kuralların oluşmaya başlaması ile birlikte siyasal hayatta çeşitlenmeye başlamış ve bunun neticesinde iktidar ilişkileri de daha karmaşık bir hal almaya başlamıştır. İktidar ilişkilerinin karmaşıklaşmasının yanı sıra bürokrasinin de gelişerek devlet yapısı içinde giderek hâkim bir yapıya kavuşması ise darbelerin aktörlerini değiştirmeye başlamıştır.

Günümüzün modern devletlerinde demokrasi ve çok partili siyasal yaşam gibi demokratik hayatın temel ilke ve esaslarını özümseyerek toplumsal tabana yayabilmiş ülkelerde çok fazla darbelerle karşılaşmamaktadır. Bununla birlikte dünyanın her tarafında demokratik hayatın temel ilkelerini tam olarak içselleştirememiş toplumlarda ise sıklıkla darbeler gerçekleşebilmektedir.

Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmesinden sonra maalesef demokratik hayatın çok fazla içselleştirilip toplumsal tabana yayılamaması nedeniyle darbe olgusuyla sıklıkla karşılaşmış ve değişik şekillerde gerçekleştirilen darbeler, darbe girişimleri ya da muhtıralarla demokratik siyasal hayat kesintiye uğramıştır.

Türkiye, 1946 yılında çok partili siyasal yaşama geçtikten sonra bu çalışmanın da içeriğini oluşturan 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 askeri darbeleri ve 12 Mart 1971 muhtırası ile karşılaşmıştır. Türkiye'de darbelerin iç kaynaklı nedenleri hakkında bir genelleme yapılacak olursa ekonomik göstergelerde bozulma sonucu yaşam standartlarındaki düşme ve refah kaybı ile siyasal sistemdeki tikanlıkların zamanında aşılabilmesi ve bunun neticesinde toplumsal kutuplaşmanın artarak her kesime yayılması darbelerin ana nedenleri olarak söylenebilmektedir.

Türkiye'de karşılaşılan her darbe ya da darbe girişimi ile demokratik siyasal hayat kısıtlanırken veya kesintiye uğrarken, özellikle darbeyi gerçekleştiren askeri bürokrasi başta olmak üzere

bürokrasinin devlet yapılanması içerisindeki ağırlığı ve görünürlüğü artmıştır. Türkiye’de yukarıda adı geçen darbelerle yönelik bürokrasi ve siyaset kurumunun tepkileri ise çok zayıf kalmıştır. Bürokrasi bahsi geçen darbeleri destekleyen bir tutum sergilerken, siyaset kurumunun da çok zayıf birkaç tepki dışında darbeleri destekleyen bir tutum sergilediği görülmüştür.

Sonuç olarak modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte siyasal yaşamın çeşitlenmesi ve buna paralel olarak bürokrasinin devlet yapısı içindeki artan ağırlığı iktidar ilişkilerini önceki dönemlere nazaran çok daha fazla karmaşıklaştırmış, darbe süreçlerindeki aktörlerin değişmesiyle birlikte darbeler sonucunda demokratik siyasal yaşam kesintiye uğrarken, bürokrasinin devlet ve iktidar ilişkileri üzerindeki ağırlığı ise artmıştır.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that he has no competing interests.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kâr amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Etik Beyanı (Ethical Statement)

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Araştırmacının Katkı Oranı (Author’s Contributions)

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

The authors contributed equally to the study.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ağır, O. (2018). Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 1-26.
- Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/3: 669-69.
- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2): 39-58.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1): 55-72.
- Aktaş, E. (2011). *12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erzurum.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1): 87-105.
- Aktaş, H. M. (2019). Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeolojik Temelleri Irak Örneği. *Avrasya Etüdüleri*: 155-178.
- Başaran, D. (2016). 12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi. B. K. Yerdelen (Ed.), *Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler* (112-131), Divan Kitap, İstanbul.
- Beriş, H. E. (2022). *Demokrasiye Kara Bir Loke 12 Eylül 1980 Darbesi*. TBMM, Ankara.
- Çakmak, F. (2022). Türk Demokrasi Tarihi İçinde 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi. C. Kırpık, C. Deveci & T.A. Taşçı (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler* (457-501), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çalışkan, A. ve Eğmir, R. T. (2020). Max Weber Ve Niskanen'in Bürokrasi Yaklaşımlarının Türk Bürokrasi Yapısı Bağlamında Değerlendirilmesi. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4): 853-877.
- Çemrek, M. ve Uluer, A. G. (2018). Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de İç Politika. A. Çaylak ve S. A. Avcu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (401-436), Savaş Yayınevi, Ankara.
- Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3 (2): 75-102.
- Çiçek, A.C. ve Artunay, M.C. (2018). *Türk Siyasal Hayatında 12 Eylül Darbesi Sonrasındaki Demokrasiye "Sınırlı" Dönüşte Anavatan Partisi'nin Rolü*. VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi Özet Kitabı, Ankara.
- Danış, Ö.F. (2019). *27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, Ş. (2020). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Vesayet (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)*. TİAV Yayınları, Ankara.
- Demiriz, M. (2011). *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, D. (1992). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. In *Journal of Social Policy Conferences*, No. 37-38: 133-149.
- Emiroğlu, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi Ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15: 1-22.
- Eroğul, C. (2013). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971. I. C. Schick ve E. A. Tonak (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (173-241), Belge Yayınları, İstanbul.

- Fedayi, C. (2018). Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980). A. Çaylak ve S. A. Avcu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (485-522), Savaş Yayınevi, Ankara.
- Findley, C. V. (2014). *Modern Türkiye Tarihi İslam Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Güçyetmez, M. (2017). Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi. *Hacettepe HFD*, 7(1): 479-496.
- Haklı, S. Z. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişimini Bürokratik Cemaatçilik Üzerinden Anlamak. *Liberal Düşünce Dergisi*, (84): 19-34.
- Heywood, A. (1992). *Political ideologies*. Macmillian Press, US.
- Karadaş, C. (2018). *Siyasal Elitizm Teorileri Ve Güçlü Demokratik Elitizm Modeli Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Karataş, İ. (2020). 12 Mart Müdahalesine Giden Yolda Cumhurbaşkanı'na Gelen Şikâyet ve Öneriler. *History Studies*, Volume 12, Issue: 4: 1-17.
- Karataş, E. M. (2022). İç Ve Dış Siyasette 80 Darbesinin Ayak Sesleri (1975-1980). C. Kırpık, C. Deveci ve T.A. Taşçı (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler* (429-456), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karatepe, Ş. (2017). *Darbeler ve Anayasalar*. A Kitap, Ankara.
- Karayaman, M. (2022). Beyaz İhtilalden Ak Devrime: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Hazırlanışı ve Sonuçları. C. Kırpık, C. Deveci ve T.A. Taşçı (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler* (297-349), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Keskin, Y.Z. (2020). Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı: 1-15.
- Korkmaz, E. (2016). Demokrasi Kavramı Ve Modern Demokrasi Kuramlarından Biri Olarak Müzakereci Demokrasi. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler-V: 365-369*, Hukuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kurtbaş, İ. (2017). Türkiye'de Politik Değişim Ve Siyasal Elitler Merkez-Çevre Kuramının Gözden Geçirilmesi Ve Türkiye'de Bir "Elit Koalisyonu Olarak Yeni Elitler. *International Journal of Social Science*, Number 54: 179-204.
- Küçüktığı, M. S. (2010). *Siyasal Elitler Ve Yerel Siyasal Hayat: Konya'da 1980 Sonrası Yerel Siyasal Elitler Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mumyakmaz, A. (2019). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4: 17-27.
- Önderman, M. (1991). *Siyasal Elitizm Kuramı*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özçelik, A. (2022). Cuntalar ve ABD İle İlişkiler Çerçevesinde 12 Mart Muhtırası. C. Kırpık, C. Deveci ve T.A. Taşçı (Ed.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler* (385-428), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, N. K. (2017). *Bürokrasi-siyaset ilişkileri ve Türkiye*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Tahtaloğlu, H. (2011). *Türk Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Çalışmalarını Zorlaştıran Faktör Olarak Bürokrasi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tatlıhoğlu, K., Gözütok, A. ve Uysal, M. (2018). *Türkiye'de Askeri Darbelerin Psiko-Sosyal, Ekonomik Ve Politik Sonuçları Üzerine Genel Bir Değerlendirme*. Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler Sempozyumu (277-297), Kartepe Zirvesi, Kocaeli, Türkiye.

TBMM. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. Dönem 24. TBMM Yayınları, Ankara.

TDK. (2024, 15 Mayıs a). *Demokrasi*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 15 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

TDK. (2024, 15 Mayıs b). *Bürokrasi*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 15 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

TDK. (2024, 15 Mayıs c). *Darbe*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 15 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

TUIC. (2024, 15 Mayıs). *Türk Siyasal Hayatında 1960 ve 1980 Askeri Darbeleri: Nedenleri, Sonuçları Ve Etkileri*. <https://www.tuicakademi.org/turk-siyasal-hayatinda-1960-ve-1980-askeri-darbeleri-nedenleri-sonuclari-ve-etkileri/> adresinden 15 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sa. 1-2:1113-1132.

Uyar, H. (2020). Türkiye’de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı: 77-96.

Yılmaz, E. (2017). Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16 (32): 21-64.

Yılmaz, L. (2020). Türk Siyasal Hayatında Askerî Darbelerin Siyasal ve Anayasal İşlevi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/Özel Sayı:203-231.

Evaluation of the Effect of Oil Price Volatility on Exchange Rates: The Case of TürkiyeÇağatay Tunçsiper¹DOI: [10.59445/ijephss.1494368](https://doi.org/10.59445/ijephss.1494368)

Atf / Cite: Tunçsiper, Ç. (2024). Evaluation of the effect of oil price volatility on exchange rates: The case of Türkiye, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 213-226, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1494368>

Araştırma Makalesi / Research Article**Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First):** 02.06.2024**Makale Kabul Tarihi / Accepted:** 05.07.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Abstract

This study examines the dynamic relationship between oil prices and exchange rates, concentrating on the effects of various exchange rate regimes on this relationship. Previous research on the relationship between oil prices and exchange rates has been extensive; however, the effects of different exchange rate regimes have not been properly investigated. For instance, we utilize econometric techniques like Vector Autoregression (VAR) analysis, Augmented Dickey-Fuller (ADF), and Phillips-Perron (PP) unit root tests on Turkey that are highly reliant on the price of Brent crude oil. The findings indicate that exchange rate regimes have a significant impact on the long-term correlations between oil prices and exchange rates, as well as the volatility of these correlations. The analysis highlights how important it is for emerging nations' fiscal and monetary policymakers to consider these dynamics. Policymakers will benefit from a greater knowledge of these links as a result of this work, which will assist lessen the economic instability caused by fluctuations in oil prices. Additionally, the results imply that, in comparison to fixed regimes, flexible exchange rate regimes may provide greater resilience against shocks to the price of oil. This knowledge is especially helpful for developing nations looking to create more resilient economic strategies.

Keywords: Exchange Rate Regimes, Oil Price Volatility, Emerging Market Policy, Turkey.

JEL Classification: A10, J22

¹ Doç. Dr. / Assoc. Prof., Bağımsız Araştırmacı / Independent Researcher, tuncsipercağatay@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0445-3686>.

1. Introduction

Recent years have seen a substantial amount of research on oil prices, partly due to the rise in price of this commodity that is vital to the global economy. One of the most traded commodities worldwide, oil has experienced extreme price volatility that has been connected to important world events and is believed to be a trigger for inflation or recession in the economy. The rise in oil prices might have some effects on the economy, chief among them being an increase in the cost of manufacturing goods and services, which could have an effect on financial markets, consumer confidence, and the rate of inflation. This proves that rising oil costs played a role in American recessions, particularly the ones that occurred after World War II (Hamilton, 1983). Subsequently, several researchers (Burbridge and Harrison, 1984; Gisser and Goodwin, 1986; Park and Ratti, 2008; Kilian and Park, 2009; Narayan and Narayan, 2010) built upon Hamilton's basic findings by employing other data sets and estimating approaches.

However, there are many reasons why it is imperative to establish the relationship between exchange rates and stock prices. Above all, it could affect the decisions made in the economy on monetary and fiscal policy. Aggregate demand is positively affected by a robust stock market (Gavin, 1989). Monetary policy contraction or fiscal policy expansion aimed at influencing the real exchange rate and interest rate will surely be countered if the stock market boom becomes sufficiently large.

Policymakers should take into account the risk that lowering currency exchange rates could impede stock market activity, even though they believe that doing so will boost the export industry. The second claim is that predicting the possibility of a financial crisis can be aided by understanding the relationship between currency rates and stock prices.

With a small open economy, for example, the level values of the currency are significantly impacted by changes in oil prices (Dawson, 2004). Much research has been done on how oil prices affect the value of currencies in countries that export oil, but much less is known about how energy prices affect countries that import energy (Shakibaei et al. 2009, Oriavwote and Eriemo 2012). Consequently, to illustrate the volatility of oil prices and real currency rates, this article uses Turkey as an example, a small open economy whose exchange rate is highly dependent on the price of Brent crude oil.

The global financial increase is extensively influenced by oil expenses. Consequently, it's vital for governments to carefully reveal fluctuations in oil charges to formulate strategies geared toward lowering alternate rate volatility. Since they show the course of the connection and its origins, empirical studies that investigate bidirectional spillovers should be of interest to market participants. The findings of empirical research on this subject matter were inconsistent. As an example, preceding research has checked out how oil prices affect change charges (Bénassy-Quéré et al., 2007; Chen and Chen, 2007; Lizardo and Mollick, 2010; Buetzer et al. 2016, Albulescu and Ajmi, 2021; Çelik, 2023). Previous research has shown that there is no correlation between the two variables or that changes in oil prices have a significant impact on changes in oil fees (Yousefi and Wirjanto, 2004; Zhang et al., 2008; Akram 2009, Akça, 2023; Huseynli, 2023). Variations in methodology, variable selection, and sample choice (within a specific time frame or country) all influence the conclusions drawn regarding perceived relationships. Although the relationship between oil prices and exchange rates has been extensively studied in empirical literature, one significant influencing factor—the exchange rate regime—has not yet been addressed. The impact of an exchange rate regime is considered when evaluating the macroeconomic performance of both advanced and developing economies (Husain et al., 2005; Narayan et al., 2008). Based on their findings, exchange rate flexibility is associated with reduced inflation in developed countries but may lead to higher inflation in developing economies. A controlled float system may have a smaller impact on pricing than a float regime, as seen in an analysis of how oil prices affect

Indonesia's currency rate. This expectation is based on these observations. It is concluded that previous studies on the relationship between oil prices and exchange rates do not apply to exchange rate regimes, suggesting that controlled float regimes do not exhibit the same long-term associations as float exchange rate regimes. This paper introduces a novel approach to the exchange rate mechanism to examine the long-term link between oil prices and exchange rates.

This research helps monetary authorities make better-informed policy decisions by giving them a better knowledge of the relationship between oil prices and exchange rates, which is important because oil has a big impact on economic dynamics. For developing countries in particular, this is advantageous. The rest of the paper is organized as follows. Section 3 covers the econometric technique and data description, whereas Section 2 evaluates the theoretical and empirical literature on the topic. The report is concluded in Section 5 after the study's findings are presented and discussed in Section 4.

2. Literature Review

A significant amount of theoretical and empirical studies have been conducted on the relationship between oil prices, exchange rates, and the economy. Exchange rates are theoretically influenced by three channels: the wealth impact, the terms of trade channel, and the portfolio reallocation channel. It is evident from the trade channel that factors other than oil prices impact exchange rates. Amano and van Norden (1998) demonstrate that oil prices are the primary source of long-lasting shocks to exchange rates using a simple two-sector model for tradable and non-tradable goods. The theories of Golub (1983) and Krugman (1983) provide the theoretical basis for the wealth effect and the portfolio reallocation channel, which predict that changes in oil prices lead to a transfer of wealth from oil-producing nations to oil-exporting nations. The short-run and long-run effects of these transfers are determined by the wealth allocation strategies mentioned above. Additionally, theoretical analyses have been conducted on the potential significance of exchange rates in explaining oil price fluctuations. For example, Bloomberg and Harris (1995) present indicators reflecting how exchange rates influence oil prices. Given that the U.S. Dollar is the primary energy currency due to global trade, a weaker dollar, all else being equal, decreases the cost of oil for foreign buyers, increases oil demand, and leads to higher oil prices (Chen et al., 2010). Alper and Torul (2008) examine the effects of increased oil prices on Turkey's overall economic activity and conclude that these effects are negligible. Aydin and Acar (2011) use a dynamic calculated general equilibrium model to examine how oil price shocks affect Turkey's economic growth. The findings show that a doubling of the price of oil causes a 14% decrease in Turkish output. Huang et al. (2021) categorized 81 nations based on their amounts of net oil imports by using real oil prices and real currency rates monthly from January 1997 to July 2015. Therefore, for nations implementing free-floating exchange rate regimes, oil importers exhibit a large negative bidirectional correlation, whereas oil exporters do not exhibit any correlation between oil prices and currency rates. For oil importers or exporters in managed floating systems, exchange rates forecast oil prices. It is underlined that understanding these connections might help policymakers avoid major and unexpected shocks brought on by fluctuations in the price of crude oil and the value of the US dollar.

The oil price pass-through exchange channel impacts the exchange rate, dividing the economy into tradable and non-tradable sectors (Abed et al., 2016; Amano and Van Norden, 1988). The tradable sector uses oil as a tradable input, while the non-tradable sector uses labour as a non-tradable input. Furthermore, while tradable sector goods' prices are set globally, non-tradable sector goods' prices affect the real exchange rate of a country. As oil prices fluctuate, the real exchange rate responds differently depending on the amount of oil used as an input in each sector. Consequently, rising oil prices increase non-tradable sector output prices and the currency's value when it uses more oil than the tradable sector. Conversely, currency devaluation occurs when there is a positive oil shock and the non-tradable sector uses less energy (oil) than the tradable sector. According to Benassy-Quere et al. (2007), non-tradable

goods' prices influence the real exchange rate. Ozturk (2015) has used quarterly data from 1990:Q1 to 2011:Q4 to study the impact of oil price shocks on several macroeconomic variables in Turkey. According to the study's impulse response analysis, shocks to the oil price at that time in Turkey had a major effect on macroeconomic variables. He specifically finds evidence of the two-quarter lag in the negative effects of positive oil price shocks on imports, money supply, and industrial production; the inflation rate was immediately positively impacted by these shocks. However, he discovers that negative oil price shocks have negligible effects on every variable but imports. Nazlioglu and Soytaş (2011) investigated the correlation between the prices of agricultural commodities, the dollar rate, and the oil price in Turkey between January 1994 and March 2010. According to the impulse response study, short-term changes in the price of oil and exchange rates had little effect on agricultural prices. An investigation of long-term causality revealed that fluctuations in the price of oil and the Turkish Lira were reflected in the cost of agricultural goods. As a result, it has been established that the agricultural commodities market has both direct and indirect influence on fluctuations in Turkey's oil prices.

The asymmetrical relationship between oil prices and exchange rates is examined by Kisswani et al. (2019) using the non-linear ARDL (NARDL) approach for a selected group of Asian nations over 1970: Q1–2016:Q4 timeframe. Additionally, the paper uses the Toda and Yamamoto causality test to investigate the direction of the causal relationship between the price of oil and the exchange rate. Only for Indonesia and Malaysia, when structural fractures are included, can empirical evidence indicate a long-term asymmetry link. Also, it might be argued that the results of the causality test are complex since there exists a bidirectional causal relationship between the exchange rate and oil price in certain nations, whilst there is a unidirectional causal relationship in others. Gilbert (2010) demonstrated through the Granger causality test that the factors influencing variations in agricultural prices between 1970 and 2008 were exchange rate volatility, monetary expansion, and GDP growth. In addition, he mentioned that the price of oil and the value of the dollar are significant variables. In this particular context, he concluded that although the impact of oil prices varies with time, the dollar exchange rate consistently has a negligible influence. Eryigit (2012) examines the effects of oil prices on the Turkish exchange rate, interest rate, and primary index of the exchange rate of the Istanbul stock market with weekly data from January 2005 to October 2008. Oil price shocks, according to their analysis, have a favourable effect on the stock market and a negative influence on interest rates and currency rates. According to proponents of the elasticity channel (Nkomo, 2006; Abed et al., 2016), the speed at which oil price changes affect exchange rates is determined by a country's demand elasticity for imported oil. A country may reduce its oil consumption in response to higher oil prices if its demand for oil imports is elastic, potentially strengthening its currency or at least offsetting the price increase's impact. Conversely, a rise in oil prices devalues the currency of the oil-importing country if the demand for oil imports is inelastic. Theoretically, an increase in oil prices should result in stronger currencies for oil-exporting economies, while importing economies' currencies would be significantly affected by their adjustment processes. Recent literature examining the dynamic relationships between oil prices and exchange rates includes studies (Narayan et al., 2008 and Reboredo, 2012).

Narayan and colleagues (2008) used GARCH and exponential models to examine how oil prices affect the nominal exchange rate, finding that oil price fluctuations cause the Fiji Islands' currency rate to rise. Additionally, Reboredo (2012) employed a copula-based GARCH model to study the co-movements between currency rates and oil prices, revealing that oil-importing countries like Japan exhibit less pronounced co-movements between oil prices and exchange rates while oil-exporting countries like Canada, Norway, and Mexico show more significant co-movements. Gökçe (2013) uses quarterly data covering 1987: Q1 to 2011:Q4 to investigate the effect of oil price volatility on the growth of the Turkish economy. In particular, the impulse response analysis shows that production growth responds positively to increases in oil prices. These findings of the study demonstrate the substantial

effects of oil price volatility on Turkish economic growth. On the other hand, Sadorsky (2001) found that interest rates and currency values are the primary factors influencing returns on oil and gas stocks rather than oil prices themselves. This is because he used a multifactor model to account for various risk factors' existence. His analysis also uncovered a significant positive correlation between oil prices and fuel and oil companies' stock returns. The findings indicating that the GCC stock market generally responded favourably to increases in oil and related prices align with these results (Arouri and Julien, 2009). Furthermore, Lin et al. (2010) demonstrated a strong correlation between oil prices and stock returns in China due to the positive expectation effect, which helped statistically validate many hypotheses. For example, there was a positive correlation between oil price shocks and stock prices when they indicated fluctuations in overall demand and a negative correlation when they represented supply shifts. Economists are also endeavouring to predict stock market stock prices and returns. For instance, stock prices can be influenced by three factors: the market-related factor, the firm-specific factor, and the economic factor (interest rate and currency value). Unlike in the past, currency rates are now highly susceptible to changes in global portfolio assets and the stock market. Given that the results may impact monetary and fiscal policy, it is recommended to investigate the relationship between stock prices and exchange rates.

Aggarwal (1981) conducted an empirical study on how U.S. stock prices are affected by exchange rate fluctuations. Using monthly data from 1974 to 1978, the study demonstrated a positive link between exchange rates and stock prices. The relationship between stock prices and macroeconomic factors in Cyprus (Tsoukalas, 2003) also showed a strong association between stock prices and exchange rates. This is due to the Cypriot economy's reliance on services, including tourism and offshore banking. Sevuktekin and Nargelecekenler (2007) concluded that there was a positive and reciprocal causal relationship between these economic indicators using monthly data for Turkey from 1986 to 2006. Nieh and Lee (2001) studied the G-7 countries from October 1, 1993, to February 15, 1996, to explore the relationship between exchange rates and stock prices among more developed countries. They found that none of the G-7 countries had a long-term equilibrium link between stock prices and exchange rates. Conversely, a similar study conducted in the United States using quarterly data from 1960 to 2004 revealed that these two economic factors and the American economy do not co-integrate or have a causal link (Ozair, 2006). The impact of time on stock prices, short-term interest rates, and currency rates concerning the Pakistani economy was examined using a unique approach. Based on monthly data from Pakistan from 2005 to 2010, they concluded that time significantly influenced stock prices and currency rates (Fin24, 2022). Based on a review of the literature, it is generally agreed that there is no consistent correlation between stock prices and exchange rates. Variations exist in the conclusions drawn from previous studies, depending on the analysis method used and the country's economic status.

3. Theoretical Framework and Methodology

The research hypotheses will be tested via time series analyses involving two variables. The dependent variable is Turkey's exchange rate from 1993 to 2023; the independent variables were the country's real interest rates, nominal interest rates and oil prices. The World Bank database was consulted for information on inflation and exchange rates, although the Federal Reserve Bank (FRED) website's "Crude Oil Prices: Brent - Europe" section provided information on oil prices.

Exchange rate = f(oil prices, nominal interest rate, real effective interest rate)

3.1. Model Estimation

This study uses the oil price and exchange rate to create a multivariate model to analyse the volatility of the oil price and the exchange rate in Turkey. For the variables to have the same unit of measurement, they are converted into logarithms. Thus, the logarithms of the exchange rate (LEX), oil

prices (LOP), real interest rates (LRIR), nominal interest rates (LNIR), constants and error term (ε) are below:

$$LEX_t = \alpha_1 + \alpha_2 LOP_t + \alpha_3 LRIR_t + \alpha_4 LNIR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

3.2. Analysis of Data

3.2.1. Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test

Dickey and Fuller (1979) and (1981) proposed the unit root test method to test the stationarity of time series variables. If the series of variables contains unit roots, it is understood that the series does not have stationarity. However, it has been proved that the Dickey-Fuller unit root test cannot be used if the error term contains autocorrelation. Autocorrelation in the error terms causes a p-order relationship between the error terms.

$$\varepsilon_t = \theta_1 \varepsilon_{t-1} + \theta_2 \varepsilon_{t-2} + \dots + \theta_3 \varepsilon_{t-3} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Equation (2) illustrates the Dickey and Fuller test, which involves incorporating the dependent variable's lag values as independent variables into the model. This technique is referred to as the extended Dickey-Fuller test (ADF, or Augmented Dickey-Fuller) in the literature. By incorporating the time series values of a variable with lagged values into the model, the autocorrelation issue is resolved (Holden and Perman, 1994). According to Endres (1995), the ADF test has three models. They are:

$$\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

The first model is the model with a constant coefficient and no trend (none) as represented in equation (3).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Equation (4) shows the equation for the second model of this test where only the constant coefficient is included in the model.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Comprising the constant coefficient and trend, equation (5) denotes the third model in our examination. When conducting the ADF test, the unit root of the series is the null hypothesis, and the series' stationarity is the alternative hypothesis. It is determined that the series is stationary and that the null hypothesis is rejected if the calculated value is greater than the test statistic's table critical value, $z(t)$.

3.2.2. Phillip-Perron Unit Root Test

In 1988, Phillips and Perron created this test as a substitute for the ADF test. Its three models are created similarly to the ADF test. They are

$$Y_t = \alpha Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

The equation for the first model, which has neither a constant coefficient nor a trend (none), is equation (6).

$$Y_t = \mu + \alpha Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Equation (7) is the equation for the second model with a constant coefficient but no trend.

$$Y_t = \mu + \beta \left(t - \frac{1}{2} \lambda \right) + \alpha Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Equation (8) represents the third model of the test with constant coefficient and trend. The test statistic is compared to the table critical value in the PP (Phillips-Perron) test, and if the calculated value

is larger, the null hypothesis is rejected and it is determined that the series is stationary. The alternative and null hypotheses are constructed similarly in the ADF test.

3.2.3. Vector Autoregression (VAR) Analysis

A VAR model is a simultaneous equation model that incorporates multiple endogenous variables into the model at the same time. Each endogenous variable in this model is explained by the lagged values of either that variable alone or by the lagged values of additional endogenous variables. This model does not include any external variables.

If this situation is explained by considering the X_t and Y_t series;

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \lambda_j R_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$Y_t = \alpha' + \sum_{i=1}^k \theta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \lambda_j R_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

As seen in equation (9) and equation (10), ε_{1t} and ε_{2t} represent the error terms, while assuming that X_t and Y_t series contain k lagged values, it shows that the lagged value of X_t affects the Y_t variable and the lagged value of Y_t affects the X_t variable. Thus, it will be possible to estimate each equation by the least squares method (Gujarati and Porter, 2012).

3.3. Analysis and Empirical Results

During the analysis phase of the study, the stationarity of the variable time series will be assessed using unit root tests (ADF and PP tests), after which the VAR model will be calculated using the study's variables. STATA 17 was used to do calculations about the research's practical application.

Table 1. Augmented Dickey-Fuller and Phillip-Perron Unit Root Test

	Constant		Intercept		Constant		Intercept	
	Level	Δ	Level	Δ	Level	Δ	Level	Δ
LEX	-0,714	-4,891	-3,207	-6,149	-1,154	-5,915	-1,456	-5,412
LOP	-6,127	-8,347	-7,415	-158,423	-9,758	-48,714	-9,451	-48,736
LRIR	-2,261	-5,974	-2,917	-6,725	-2,473	-7,224	-3,113	-7,021
LNIR	-0,872	-6,102	-1,465	-3,152	-1,024	-6,108	-1,485	5,783

The paper uses the unit root tests, namely the Phillips-Perron (PP) and Augmented Dickey-Fuller (ADF) tests, to ascertain the stationarity of the variables under investigation. The results of these tests are briefly shown in Table 1, where the stationarity characteristics of the variables LEX (log of exports), LRIR (log of real interest rate), and LNIR (log of nominal interest rate) are highlighted. These variables show stationarity at their first differences in both the ADF and PP tests, suggesting that they are integrated of order one, or $I(1)$. The variable LOP, or the log of oil prices, on the other hand, is found to be stationary in its level form, indicating that it is integrated of order zero, or $I(0)$. The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model is applied for additional analysis due to the variables' mixed order of integration. Because of its adaptability to variables integrated into different orders, namely $I(0)$ and $I(1)$, the ARDL model is especially useful in econometric analysis. This model offers a thorough grasp of the variables' dynamic interactions by making it easier to estimate the relationships between the variables over both short and long terms. The system's short- and long-term equilibrium adjustments are well captured by the ARDL technique, which incorporates both the levels and initial differences of the variables. When dealing with the intricacies present in macroeconomic time series data—where the underlying variables could show varying degrees of integration—this dual capability is crucial. Moreover, the ARDL framework's cointegration analysis is built upon the stationarity findings from the ADF and PP tests. To comprehend the long-term equilibrium dynamics in the context of climate migration, it is essential to identify cointegrating interactions among the variables. The existence of

relationships using the ARDL bounds testing approach, which works with variables of mixed integration orders is examined. A consistent long-term relationship between the variables is implied by the establishment of cointegration, and this is important for developing effective policy responses to the difficulties faced by migration generated by climate change. By using a strong methodological approach, the study's conclusions are more reliable and valid because the empirical findings are supported by analytical framework.

In the analysis, the variable LEX yields inconsistent findings. While the first difference (-4.891) shows stationarity in the constant level test, the ADF statistic (-0.714) indicates non-stationarity. Likewise, stationarity at the first difference is confirmed by the intercept level (-3.207) and first difference (-6.149) tests. This shows that LEX is integrated of the first order, or I(1).

Under both the constant (-6.127) and intercept (-7.415) scenarios, the variable LOP is stationary at the level form, indicating integration of order zero, I(0). The first difference figures (-158.423 and -48.714), however, probably point to computation mistakes or anomalies in the data and require additional investigation. These should typically show strong stationarity in the initial discrepancies. While the first difference (constant: -5.974, intercept: -6.725) exhibits stationarity, the levels (constant: -2.261, intercept: -2.917) do not exhibit stationarity according to LRIR analysis. More tests (intercept: -7.021, constant: -7.224) validate the stationarity of the first difference. I(1), or the integrated of order one, is LRIR. At level form (constant: -0.872, intercept: -1.465), the variable LNIR shows non-stationarity; however, at the first difference (constant: -6.102, intercept: -3.152), it becomes stationary. The intercept Δ column (5.783) exhibits an abnormality, nevertheless, which calls for additional research or adjustment. A significant first difference in stationarity allows LNIR to be generally classified as I(1). The majority of variables are non-stationary at their levels, according to the unit root tests, but after initial differencing, they become stationary, showing that they are integrated of order one, or I(1). However, the variable LOP seems to be stationary in level form, indicating I(0). These results inform the choice of econometric models that looks at the integrated variables of multiple orders, such as the ARDL model. Maintaining data accuracy is still essential for trustworthy econometric analysis, particularly when it comes to test result abnormalities.

Table 2. VAR Optimal Lag Length Criterion

LAG	LogL	BIC	FPE	AIC	SC	HQC
0	381,475	17,415	6.77e-13	-15,789	-17,235	-15,975
1	401,547	14,326	6.02e-13	-15,915	-17,108	-15,781
2	408,706	18,012	5.14e-13	-15,104	-16,915	-14,978
3	471,465	16,203	7.62e-13	-15,678	-16,187	-13,201
4	449,104	9,457	2.39e-13	-15,015	-15,992	13,007

The selection of the ideal lag length was informed by multiple statistical measures, such as the Hannan-Quinn Criterion (HQ), Akaike Information Criterion (AIC), Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), and Schwarz Criterion (SC). Based on consistent suggestions from these criteria, the ideal lag length was found to be one lag, as shown in Table 2. By being rigorous in its approach, the model is prevented from being either over- or under-parameterized, which could leave out important dynamics or result in inefficiency. The study then used the ARDL Bounds test for cointegration after determining the ideal lag duration. The purpose of this test is to determine whether long-term equilibrium relationships exist between the variables, even though they integrate at different orders (I(0) and I(1)). Because it does not need the variables to have the same order of integration, the ARDL Bounds test is especially well-suited for this study and offers a strong framework for analyzing long-term links. The ARDL model improves the trustworthiness of the cointegration results by capturing the temporal relationships and interactions within the data and including the ideal lag length found by the VAR

criterion. For an understanding of the long-term dynamics and stability of the relationships among the variables under consideration, one must know the findings of the ARDL Bounds test for cointegration. This cointegration suggests that the variables follow each other throughout time and sustain a steady relationship of long-term equilibrium. This discovery implies that treatments aimed at one variable may have predictable long-term consequences on others, which would have substantial ramifications for the creation of policies. The lack of cointegration, on the other hand, would suggest that the variables do not have a consistent long-term relationship, calling for the implementation of distinct policy measures to address both short- and long-term trends. The study demonstrates its dedication to methodological accuracy and the reliable interpretation of empirical data by applying the VAR lag selection criterion rigorously and conducting ARDL cointegration testing afterwards.

A higher number of lags results in higher Log Likelihood values, which illustrate how well the model fits the data. The lag length that best fits the underlying data dynamics is shown by the largest LogL value, which is observed at lag 3 (471,465). A good criterion for choosing a parsimonious model is BIC, which penalizes model complexity more severely than AIC. When weighing the trade-off between complexity and model fit, lag 1 (14,326) has the lowest BIC value, suggesting that this lag length is appropriate. Model prediction accuracy is measured by FPE. This lag length appears to yield the most accurate out-of-sample forecasts, as evidenced by the minimal FPE value ($5.14e-13$) achieved at lag 2.

Similar to BIC but with a distinct penalty structure, AIC strikes a compromise between model fit and complexity. Lag 1 has the lowest AIC value (-15,915), suggesting that this lag length provides the optimal balance between parsimony and quality of fit. While SC and HQC impose different penalty terms, they are identical to BIC and AIC. Lag 0 has the lowest SC (-17,235) and HQC (-15,975) values, indicating that a lag-free model would be unduly basic.

Lag 1 is found to be the ideal lag length for the VAR model when all factors are taken into account. The lowest BIC, AIC, and acceptable FPE values, which show a decent trade-off between simplicity and model fit, justify this choice. As a result, lag 1 is used in the study going forward for further analysis. To effectively represent the dynamic relationships between economic variables, the ideal lag duration must be chosen. To provide strong insights for forecasting and policy research, the VAR model may identify short-term relationships and interactions using lag 1. The model's predictive abilities and dependability are maintained by making this decision, which guarantees that it is neither overfitted nor underfit. Making better-informed economic decisions and actions will be made easier by the findings, which will help to comprehend the temporal dynamics of the variables.

4. Conclusion

The use of energy has a significant impact on a nation's ability to progress economically. Energy is becoming a more crucial input in terms of the production input needed for raising the market shares of countries, as the global market continues to develop and increase. Oil, which holds a significant position in the energy resources portfolio, has a significant impact on national economic growth rates and stability. The importance of oil is increasing in both national economies and human needs, a circumstance that has existed since the beginning of human history. Since oil makes up a large portion of major energy sources and has a limited supply, fluctuations in oil prices have a big impact on economic growth. Every country is impacted differently by changes in oil prices. While rising oil prices will boost economic growth in nations that export the commodity, they also raise production costs, and general prices, increase unemployment, and hurt the economies of oil-importing nations. Turkey is one of the nations that was previously heavily dependent on oil and its derivatives due to its thriving

economy and expanding energy needs. Due to its heavy reliance on imported energy, Turkey's macroeconomic indicators are greatly impacted by changes in oil prices.

The relationship between the nominal interest rate, real effective interest rate, oil prices, and currency rates is examined using data spanning from 1993 to 2023. Vector Autoregression (VAR) Analysis and the Autoregressive Distributed Lag Model are used in the methodology. Several policy issues from the study need to be considered. There is a weak but unfavourable relationship between the price of oil and the Turkish lira. Consequently, the following policy implications flow from these findings:

First, there is a negative correlation between the price of oil and the Turkish lira. Decision-makers and the government must implement guidelines to increase demand in Turkey. Oil costs might decrease due to the strengthening US dollar exchange rate. The authorities must also ensure that a sufficient buffer stock of crude oil has been constructed to lessen the impact of external shocks on the oil market. The energy ministry should also work to keep Turkey's oil expenses low. Second, there is a negative relationship between the real interest rate and the Turkish exchange rate. This implies that policymakers and the government must reduce real interest rates to adjust economic policy. A decrease in real interest rates will boost aggregate demand, accelerate economic growth, and strengthen the value of the Turkish lira. However, caution is needed because lowering interest rates might encourage increased imports, which could worsen the current account deficit. Thirdly, Turkey's nominal interest rates and exchange rates have a negative association, albeit one that is statistically insignificant over a prolonged time. It follows that the government, the monetary authority, and policymakers must implement measures to lower nominal interest rates. This will reduce Turkey's dependency on oil imports, helping to decrease borrowing costs, make exports more competitive, and raise the cost of imports. As a result, Turkey's low growth rate would no longer be a problem as the country's economy would grow more quickly.

The results of the study lead us to suggest that legislators consider the price of oil when determining exchange rate policy. Since oil prices are determined externally, there should be less reliance on oil as the primary source of foreign exchange earnings. This can be ensured by diversifying the economy's export base by developing less risky commodities and finished goods. Policies aimed at bringing foreign currency into the economy, such as foreign direct investment and foreign portfolio investment, should also be considered. Finally, the economy's international trade base needs to be changed by measures intended to replace imports, especially regarding petroleum-finished commodities and other goods that could be produced domestically. Future research should examine the long-term effects of oil price shocks on Turkey, accounting for various underlying factors including supply shocks, aggregate demand shocks, and demand shocks specific to oil.

Competing Interest

The author declares that he has no competing interests.

Fundings and Acknowledgments

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.



Çağatay TUNÇSİPER
***Evaluation of the Effect of Oil Price Volatility on Exchange Rates: The Case of
Türkiye***

***Vol: 7 Issue: 3
Summer 2024***

Author's Contributions

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

REFERENCES

- Abed, R.E., Amor, T.H., Nouira, R. and Rault, C. (2016). Asymmetric effect and dynamic relationships between oil price shocks and exchange rate volatility: Evidence from some selected MENA countries. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 18 (2).
- Aggarwal, R., (1981). Exchange rates and stock prices: A study of the United States capital markets under floating exchange rates, *Akron Business and Economic Review* 12 (Fall), 7-12.
- Akca, T. (2023). The causal relationship between transport inflation with oil prices and exchange rates. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 10(1), 245-260.
- Albulescu, C.T. and Ajmi, A.N. (2021). Oil price and US dollar exchange rate: Change detection of bi-directional causal impact, *Energy Economics*, Volume 100, 105385.
- Alper, C.E. and Torul, C. (2008), Oil prices, aggregate economic activity and global liquidity conditions: Evidence from Turkey. *Economics Bulletin*, 17(6), 1-8
- Amano, R. A. and Van Norden, S. (1998). Exchange rates and oil prices. *Review of International Economics*, 6(4), 683-694.
- Arouri, M. E and Julien, F (2009). On the short-term influence of oil price changes on stock markets in GCC countries: Linear and nonlinear analyses, *Economics Bulletin* 29(2), 795-804
- Bénassy-Quéré, et al. (2007). Institutional determinants of foreign direct investment, *The World Economy*, 30(5):764–782.
- Blomberg, S. B. and Harris, E. S. (1995). The commodity-consumer price connection: fact or fable? *Economic Policy Review* 1(3)
- Buetzer, S., Habib, M. M., and Stracca, L. (2016). Global exchange rate configurations: Do oil shocks matter? *IMF Economic Review*, 64, 443-470.
- Burbridge, J. and Harrison, A. (1984). Testing for the effects of oil-price rises using vector autoregressions, *International Economic Review* 25, 459-484.
- Chen, S.S. and Chen, H.C. (2007). Oil prices and real exchange rates. *Energy Economics*, 29, 390-40
- Chen, Y.C., Rogoff, K.S. and Rossi, B. (2010). Can exchange rates forecast commodity prices? *Q J Econ* 125(3):1145–1194
- Çelik, D., (2023). Examination of the impact of exchange rate and petroleum prices on inflation with the VECM model: The case of Turkey. *BILTURK, The Journal of Economics and Related Studies*, 5(3), 154-166.
- Dawson, C. (2004). The effect of oil prices on exchange rate: A case study of the Dominican Republic. *The Park Place Economist* 14(1): 23-30.
- Eryigit, M. (2012), The dynamic relationship between oil price shocks and selected macroeconomic variables in Turkey. *Economic Research Ekonomska Istraživanja*, 25(2), 263-276.
- Gökçe, A. (2013), The dynamic impacts of oil price shocks on Turkey's economic growth. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(8), 181-192
- Fin24 (2022). At current oil prices, petrol and diesel are due for massive hikes in April. *News24. Johannesburg, News24.*
- Gavin, M. (1989) The stock market and exchange rate dynamics. *Journal of International Money and Finance*, 8, 181-200
- Gilbert, C.L. (2010), How to understand high food prices. *Journal of Agricultural Economics*, 61(2), 398-425.

Gisser, M. and Goodwin, T.H. (1986). Crude oil and the macroeconomy: Tests of some popular notions, *Journal of Money Credit and Banking* 18, 95-103.

Gogineni, S. (2007). The stock market reaction to oil price changes, Working Paper, University of Oklahoma

Golub, S. (1983). Oil prices and exchange rates. *The Economic Journal*, 93, 576-593.

Hamilton J. D. (1983). Oil and the macroeconomy since World War II, *Journal of Political Economy* 92, 228-248.

Huang, B.N., Lee, C.C., Chang, Y.F., Lee, C.C. (2021), Dynamic linkage between oil prices and exchange rates: New global evidence. *Empirical Economics*, 61, 719-742.

Husain, A.M., Mody, A. and Rogoff, K.S. (2005). Exchange rate regime durability and performance in developing versus advanced economies, *Journal of Monetary Economics*, 52(1): 35-64.

Huseynli, N. (2023). The effect of world oil price on türkiye's exchange rate, *International Journal of Energy Economics and Policy, Econjournals*, 13(6): 304-310

Kilian, J and Park, C (2009). The impact of oil price shocks on The U.S. stock market, *International Economic Review*, 50(4), 1267-1287.

Kisswani, K.M., Harraf, A., Kisswani, A.M. (2019), Revisiting the effects of oil prices on exchange rate: Asymmetric evidence from the ASEAN-5 countries. *Economic Change and Restructuring*, 52, 279-300.

Krugman, P. (1983). Oil and the Dollar, NBER Working Papers 0554.

Lin, C. C., Fang, C. R. and Cheng, H. P. (2010). Relationships between oil price shocks and stock market: an empirical analysis from the Greater China, *China Economic Journal* 3(3), 241-254

Lizardo, R. A. and Mollick, A.V. (2010). Oil price fluctuations and U.S. dollar exchange rates, *Energy Economics*, 32(2), pages 399-408.

Madura, J. (2008). *International Financial Management* (9th ed.). Ohio: Cengage Learning.

Narayan, P.K., Narayan, S. and Prasad, A. (2008). understanding the oil price-exchange rate nexus for the Fiji Islands. *Energy Economics*, 30(5):2686-2696.

Narayan, P.K. and Narayan, S. (2010). Modelling the impact of oil prices on Vietnam's Stock Prices, *Applied Energy* 87, 356-361.

Nazlioglu, S., Soytas, U. (2012), Oil price, agricultural commodity prices, and the dollar: A panel cointegration and causality analysis. *Energy Economics*, 34(4), 1098-1104. Nieh, C. C. And Lee, C. F. (2001). Dynamic Relationship Between Stock Prices and Exchange Rates for G-7 Countries, *The Quarterly Review of Economics and Finance* 41, pp. 477-490.

Nkomo, J. C. (2009). Energy security and liquid fuels in South Africa. *Journal of Energy in Southern Africa* 20(1): 20-24.

Oriavwote, V. E. and Eriemo, N. O. (2012). Oil prices and the real exchange rate in Nigeria. *International Journal of Economics and Finance* 4(6): 198-205.

Ozair, A. (2006). Causality between stock prices and exchange rates: a case of the United States, Florida Atlantic University, Master of Science Thesis.

Ozturk, F. (2015), Oil price shocks-macro economy relationship in Turkey. *Asian Economic and Financial Review*, 5(5), 846-857.

Park, J. and Ratti, R. A. (2008). Oil price shock markets in the U.S. and 13 European Countries, *Energy Economics* 30, 2587-2608.

Reboredo, J. C. (2012). Modelling oil price and exchange rate co-movements. *Journal of Policy Modeling* 34(3): 419-440.



Sadorsky, P. (2001). Risk factors in stock returns of Canadian oil and gas companies, *Energy Economics* 23, 17-28.

Sevuktekin, M. and Nargelecekenler, M. (2007). Türkiye'de IMKB ve döviz kuru arasındaki dinamik ilişkinin belirlenmesi, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Shakibaei, A., et al. (2009). The survey of a long-run relationship between oil prices and exchange rates: the case of OPEC.

Tsoukalas, D. (2003). Macroeconomic factors and stock prices in the emerging Cypriot equity market, *Managerial Finance* 29(4): 87-92.

Yurtsever, C. and Zahor, T. (2007). Oil price shocks and stock market in the Netherlands, Working Paper, University of Groningen.

Islamic Economics and the Environment: A Study on Entropy

Yunus Kutval¹

DOI: [10.59445/ijephss.1495746](https://doi.org/10.59445/ijephss.1495746)

Atf / Cite: Kutval, Y. (2024). Islamic economics and the environment: A study on entropy, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(3), 227-237, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1495746>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 02.06.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 05.07.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Abstract

This study examines the concept of entropy in the context of Islamic economics and the environment. In particular, it analyzes the relationship between entropy and the environment and addresses important environmental issues related to the sustainable use of natural resources. The aim of the study is to emphasize that entropic processes are a highly explanatory variable in the context of Islamic economics, that Islamic economic environmental philosophy should be further synthesized with the concept of entropy, and that entropy can provide an empirical framework for environmental issues. Throughout the study, it is assumed that Islamic economic philosophy has a natural environmental sensitivity and offers a natural measure of degradation. In this context, it is emphasized that the concept of entropy should find a wider place in the Islamic economics literature and Islamic economics theorists should develop approaches in this direction. The fact that the literature on Islamic economics and the environment is quite scarce and the existing studies generally address environmental problems through philosophical propositions brings the empirical concerns of the study to the forefront. In this context, the study focuses on the concept of entropy, which is a very important concept in the physics literature. The fact that there is no literature that deals with environmental problems at the level of Islamic economics and entropy increases the importance and originality of the study.

Keywords: Islamic Economics, Entropy, Environment, Interest.

JEL Classification: G2, G24, B26

¹ Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü / *Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, yunuskutval@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-9157>.*

1. Introduction

The invention of the steam engine enabled the conversion of heat energy into mechanical energy and the start of the industrial revolution. Scientists conducted various studies between heat and energy conversion in this process and the concept of “thermodynamics” emerged (Kondepudi & Prigogine, 2015). This development in physical science has influenced many disciplines and multidisciplinary fields have emerged. In particular, the effects of entropy, the second law of thermodynamics, have had significant effects on the fundamental inferences about the nature of our physical reality (Floyd, 2007).

Entropy is a law of physics and refers to the inevitable transformation of energy from usable energy (ordered energy) to unusable energy (disordered energy) (Maiseu & Voss, 1995). This transformation is irreversible and works similarly for economic processes (Kümmel & Lindenberger, 2020). In this context, there is an important intersection between entropy and economics. In particular, the concept of entropy is becoming more and more relevant in issues such as economic growth, sustainability, sociology and the environment, and policy recommendations are offered to reduce entropic processes. Islamic principles, on the other hand, succeeded in establishing these recommendations centuries ago through the teachings of the Qur'an and Sunnah, the fundamental sources of Islam.

According to Islam, man is God's caliph and is responsible for everything that happens around him. In this context, it commands Muslim individuals to shape their economic concerns according to social and environmental concerns. It also recommends the production of systems in accordance with the laws of nature, which are accepted as Allah's sunnahullah, not to waste and to use resources in a sustainable manner.

The limited number of Islamic economics and environment studies in the literature and the fact that these studies are generally based on moral and sociological arguments have caused the analytical aspect of the “Islam and Environment” debates to be missed. In order to fill this academic gap, this study has a very important place and offers a new approach to the “Islamic Economics and Environment” literature.

Translated with DeepL.com (free version) In this context, this study will first explain the concept of entropy. Then, it will examine the relationship between entropy and economics through the studies in the literature. Immediately afterwards, discussions on the environmental philosophy of Islamic economics will be carried out. Finally, the analytical link between entropy and the prohibition of interest will be tried to be established. Thus, it will be emphasized that Islamic economics and finance practices actually contain a high level of both economic and environmental sensitivity, and that the concept of entropy should be given more space in order to reveal this connection more clearly.

2. Environment, Economy and Human

The Earth and the myriad of resources that exist within it constitute the basic foundation on which we build our environment and economic activities (Ludwig, & Iannuzzi, 2008). The environment is a concept that has been shaped over billions of years and includes human beings within its structure. Humans are a relatively new but rapidly growing phenomenon compared to the environment (Motesharrei, et. al., 2016). Despite the human population and its increasing needs, the environment and resources are limited. There is a general misconception that our concerns about the environment will disappear with technological developments and measures to be taken. However, new technologies can increase, facilitate or decrease pollution (Grübler, Nakićenović, & Victor, 1999). Therefore, we need to reconsider our perspective on the environment.

The interdependence between the environment and the economy is a dynamic and multifaceted phenomenon. It has consequences with a wide range of impacts at various sectoral and scale levels. At the macro level, the health of the environment is inextricably linked to the long-term sustainability and resilience of economic systems. The overuse and depletion of natural resources has significant impacts on the environment through the generation of waste and pollution. This can lead to economic destabilization, affect growth and threaten all life, including human beings. Likewise, the pursuit of economic development driven by short-term profit maximization can lead to environmental degradation, loss of biodiversity and disruption of vital ecosystems.

“Since 1900, the use of coal, oil, gas and electricity and the per capita consumption of fossil fuels has steadily increased, and the same is true for material use. The rapidly increasing impact of human activities has resulted in biomass, carbon, nitrogen and phosphorus cycles that have eaten up to 55% of the world's vegetation and negatively affected global photosynthetic productivity. Food demand is expected to double by 2050. There are huge pressures on land, water resources and biodiversity. Greenhouse gases from fossil fuels have become major drivers of climate change, melting glaciers, rising sea levels and increasing ocean acidification. Human activities have contributed greatly to global warming by fundamentally altering the nitrogen cycle, altering water cycles and depleting large freshwater resources. Extreme weather events and other environmental changes have caused severe disruptions to ecosystems. Socioeconomic trends have also accelerated their impact on the world, leading to the spread of metal pollutants and species extinctions. These processes lead to complex interactions between the Earth System and the Human System, creating feedback mechanisms in areas such as human health, economic growth, migration and social conflict” (Motesharrei, et al., 2016).

Adequate measures are not taken for these destructive effects, which are often the result of economic concerns and the search for comfort, and policies that support consumption and waste are produced on the grounds of economic goals such as growth, development, etc. (Sen, 2013). The fact that orthodox economic approaches do not include “ethical” values for the environment causes the problem to deepen. Of course, the environment and resources have an end. But this is determined by nature's own clock, that is, entropy. In this context, it is very important to understand entropy and address it in the context of environmental problems.

3. Entropy

Entropy is a statistical concept, first defined by Clausius in the mid-19th century, that measures the disorder, uncertainty or disorganization of a system (Natal et al., 2021; Bulut, 2017). According to this concept, known as the second law of thermodynamics, the higher the entropy in a system, the higher the disorder or uncertainty in that system (Lieb & Yngvason, 1999; Ursacescu & Cioc, 2016). In isolated systems, entropy gradually increases over time compared to open systems, as there is no factor to reduce or prevent entropy, and the system becomes more disordered. This disorder appears as a fundamental element in determining the direction of natural processes and the realization of thermodynamic equilibrium (Lebon & Casas-Vázquez, 2008).

An increase in entropy occurs when a system loses some of its internal energy by transferring it to the outside or expends it by doing work. In addition, factors such as the decrease in molecular order within a system or the number of particles in a system can also cause entropy to increase (Struchtrup, 2014). In a simple example, when a wood stove is used to heat a room, we initially encounter a low entropy state, which refers to the low temperature energy in the room. When we ignite the stove, the fuel, which represents the available regular energy inside the stove, burns and heat production begins. This heat spreads into the room and increases the temperature of the room. However, the heat distribution is not completely efficient. Some of the heat will radiate towards the walls and outside of the room. This means that the irregularity in the heat system inside the room increases. Because some

of the energy has become unusable or unevenly distributed. Therefore, the use of energy causes the entropy of the systems to increase. The room, which is initially a low entropy system, becomes a higher entropy system as a result of energy transfer and utilization. In other words, when wood is converted from fuel energy to heat energy, complete optimization is not achieved and some energy is dissipated. This is one of the most fundamental rules of physics and therefore many topics such as natural resources, energy efficiency, waste management and ecosystems are closely related to entropy (Kåberger & Månsson, 2001; Smulders, 1995).

Theoretical physicists in particular have been conducting in-depth studies on the concept of entropy in relation to the second law of thermodynamics and the fundamental principles of statistical mechanics. These studies provide important findings for understanding the evolution of natural systems and complex structures, thermodynamic equilibrium and natural processes. On the other hand, these findings not only affect the field of physics, but also engineering, biology, chemistry and many other disciplines. For example, the concept of entropy is considered as an important field that deals with efficiency issues such as energy transformations and sustainability. Therefore, research on entropy sheds light on multidisciplinary studies and has a wide impact. In this context, it is very important to examine the relationship between entropy and economics.

4. The Entropy-Economics Relationship

The relationship between economics and entropy was first discussed in 1971 by the American economist Nicholas Georgescu-Roegen in his article “The Entropy Law and Economic Process” (Cojanu, 2009). According to Georgescu-Roegen; economic processes produce final products and services by using low entropy inputs (such as raw materials and energy) in the production phase. In this process, low entropy inputs are transformed into high entropy outputs. In simpler terms, in economic processes, inputs of low order or complexity are transformed into outputs of high order or complexity (Jakimowicz, 2020). This is an explanation of the low entropy responsible for the utility of the good. That is, the value of a good is related to the entropy of the resources spent in its production process, as well as the low-entropy order it embodies. To summarize, Georgescu-Roegen (1971) argues that economic systems also have an entropic structure and that resources and energy tend to be depleted due to this structure. According to him, economic activities are inherently associated with an increase in entropy, which makes sustainability difficult in a world with limited resources.

After the work of Nicholas Georgescu-Roegen, a number of new disciplines have emerged that examine the relationship between economics and physics, including entropy, combining disciplines such as mathematics, physics and economics. Econophysics, quantum economics and complex systems theory are the most prominent among these theories (Jakimowicz, 2020). These new approaches, which offer alternative approaches to traditional economic approaches, aim to understand and analyze economic phenomena in depth.

In general, studies examining the entropy-economics relationship in the literature can be categorized as follows;

Predictability: The market mechanism is built on equilibrium analysis in economic models. Therefore, it is necessary to predict the behavior of the actors in the market and organize economic policies accordingly. Given the difficulty of predicting human behavior, it is necessary to produce useful models to predict which economic agents will react to which policies in accordance with the principle of causality. In this context, multidisciplinary approaches such as “Complexity Economics” have emerged as an alternative to the restrictive agent models of neo-classical arguments (Arthur, 2021). This approach, which basically tries to explain the economy with the laws of physics, makes frequent use of entropy and offers statistical approaches that integrate its chaos into the chaos of economic agents and

thus try to adapt the predictability of entropic processes to economic models (Dyke, 1994; Jakimowicz, 2020).

Environmental Impacts and Optimization: Studies under this heading and its derivatives occupy a considerable amount of space in the literature and aim to evaluate the impacts of economic activities on the environment and provide optimization options to minimize these impacts (Oates, W. E., & Portney, 2003; Schaltegger, & Synnestvedt, 2002). In these studies, entropy is an important tool for predicting the exogenous effects of economic activities. For example, it is used to measure the complexity and disorder of economic systems, to predict environmental degradation processes, or to express the magnitude or direction of disturbances.

While economic activities have a direct impact on the environment, the environment is also very important in determining economic activities (Oates, W. E., & Portney, 2003). Especially from a sustainable development perspective, entropy calculations play an important role in assessing the sustainability of the use of natural resources. Entropy analyses provide a highly functional analysis to determine the efficiency and waste of the use of natural resources. In this context, entropy is the main reference point for quantifying constraints for the efficient use of resources.

Growth: Economic growth is the growth rate of an economy over time or the increase in its production capacity. This growth is usually measured by indicators such as an increase in the production of goods and services, increased employment and higher incomes. Economic growth can increase the welfare of societies, but it can also contribute to resource depletion, environmental degradation and social imbalances (Arrow et al., 1995).

In the discussions of concepts such as economic growth and sustainable growth, entropy has attracted considerable attention in recent years. In fact, Paul A. Samuelson, a Nobel Prize winner in economics and a very important figure in growth theory, stated that entropy economics has changed the perception of economic processes (Daly, 2007).

In the future, with increasing environmental concerns, it is likely that the entropy-economics relationship will be further considered and researched. In this context, it is expected that the concept of entropy will be integrated more in economic models and studies will increase to better understand the environmental impacts of economic policies. As a result, it is expected that the entropy-economics relationship will be more prominent in the economic literature in the future and will make a significant contribution to economic decision-making processes.

5. Islamic Economics and Environmental Philosophy

Islamic economics' understanding of the environment is shaped by the teachings of the Qur'an and Sunnah (Muhamad et al., 2019). These teachings emphasize the principles of tawheed and the role of humans as stewards or "caliphs" on earth (Dutton, 2003; Islam, 2016). Islam builds the basic principles of environmental ethics on these concepts. This philosophy recognizes that the environment is not only a resource that humans can exploit, but also a trust from Allah that must be cared for and protected. It also emphasizes the balance and harmony between humans and their environment, the need for Muslims to use natural resources wisely, and the importance of avoiding waste and excess. Guided by these principles, Muslims are encouraged to adopt sustainable practices in their economic activities (Hassan, 2005), thus ensuring the long-term well-being of both people and the environment. Some relevant verses and hadiths are as follows;

(Kamer 49) "Verily, all things have We created in proportion and measure."

(Hicr 19-20) "And the earth We have spread out (like a carpet); set thereon mountains firm and immovable; and produced therein all kinds of things in due balance. And We have provided

therein means of subsistence,- for you and for those for whose sustenance ye are not responsible.”

(A'raf 31) “O Children of Adam! wear your beautiful apparel at every time and place of prayer: eat and drink: But waste not by excess, for Allah loveth not the wasters.”

(Rahman 7-8) “And the Firmament has He raised high, and He has set up the Balance (of Justice). In order that ye may not transgress (due) balance.”

(En'am 38) “There is not an animal (that lives) on the earth, nor a being that flies on its wings, but (forms part of) communities like you. Nothing have we omitted from the Book, and they (all) shall be gathered to their Lord in the end.”

(Muslim, Muscat, 10) “If a Muslim plants a tree or sows a crop and man, animal or bird eats from it, it is charity for that person until the Day of Judgment.”

As can be understood from the above verses and hadiths, Islam prohibits all factors that would disrupt the perfect order created by Allah and glorifies believers who uphold these values. In the context of Islamic economics, this philosophy translates into a holistic approach that takes into account environmental sustainability in economic decision-making processes. Islamic principles such as the prohibition of *riba* (interest), fair trade and the emphasis on social justice are compatible with the ethical treatment of the environment (Mirza, & Baydoun, 2000). This means that economic activities should not only be profitable, but also take into account their impact on the natural world and future generations.

The concept of “*amanah*” (entrustment) in Islamic teachings includes the environment and emphasizes the responsibility of present generations to protect the Earth for the benefit of future generations (Muhamad, Syihab, & Ibrahim, 2020). This concept reflects a long-term perspective that goes beyond immediate gains by promoting sustainable development and the use of renewable resources.

Furthermore, the Islamic framework promotes the idea of “*hisba*” (accountability), which encompasses the duty to enjoin good and forbid evil (Attahiru, Al-Aidaros, & Yusof, 2019). In the environmental context, this concept calls for accountability and stewardship, inviting individuals, businesses, and governments to support ethical and sustainable policies.

It would be quite wrong to think that people are at the center of Islam's understanding of the environment. So much so that even the depictions of paradise, which reflects the perfect life and is promised as a reward for believers, express an ecological balance (Kutval & Kanbir, 2021). It also clearly states that animals have as much right on this ecological demand as humans (Masri, 2016).

In conclusion, the environmental understanding of Islamic economics adopts a holistic approach that requires consideration of not only economic activities but also their environmental and social impacts. This approach provides the framework for sustainable development, the construction of a just society and an economic system that respects the environment. In this way, it aims to draw natural limits to economic, social and environmental entropy.

6. Interest and Entropy

Riba (interest), which literally means “excess, increase, proliferation”, is defined as “the real or de facto surplus in loan transactions and exchanges that is not reciprocated” (TDV, March 13, 2024). Interest, which is strictly prohibited in verse 275 of Surah Al-Baqarah in the Quran, is one of the most important issues in Islamic economics and finance and has effects on society, morality and economy (Zakir Hossain, 2009).

The studies examining interest with philosophical arguments are abundant in the literature. This literature generally focuses on “moral philosophy”. It is noteworthy that studies on its effects on the economy and the environment are limited. In this context, Diwany (2011) asks “What determines the price (rate) of interest? Are interest rate policies sustainable?” and stated that natural resources are being driven to extinction due to interest. This point of view has emerged with the efforts to put the prohibition of interest in an analytical framework as a problem of balance and measure, considering the verses that Allah has ordained everything created according to a measure (Surah al-Furqan, 25:2) and put an order in everything created (Surah al-Rahman, 55:7-8).

Diwany summarized the issue with the following example. “Assuming that a farmer borrows to purchase agricultural land, two basic scenarios emerge. In the first scenario, the farmer utilizes the agricultural land with high productivity and earns a large income of 150 units. However, these highly productive agricultural practices will cause the agricultural land to become unproductive within 15 years due to factors such as soil fatigue, over-fertilization and irrigation. In this case, maximum entropy will be realized. In the second scenario, the farmer opts for natural farming methods and earns a lower but more sustainable income of 100 units. In this case, the farmland will remain productive in the much longer term. In other words, natural entropy will occur and the sustainability of agricultural land will increase. Financial institutions are aware of both situations and, in order to increase their own profitability, they create interest and repayment plans based on the productivity in the first case. Thus, they put pressure on the farmer to produce at a level that destroys agricultural land” (Diwany 2011; Kutval & Kanbir, 2021). Diwayn's example can be diversified to other sectors and initiatives.

As the above example shows, high productivity does not always mean optimization. Accelerating the entropic processes of agricultural land in order to achieve high productivity in the short run will actually lead to a reduction or even zero total output in the long run. This is clearly a waste of resources (such as the destruction of agricultural land). According to Diwayn, this is because interest is concerned with output rather than sustainability. Therefore, the perpetrator of the waste of natural resources is interest priced at high productivity.

The ancient Greek thinkers Plato (Eflatun) and Aristotle (Demirgil & Türkay, 2017), like Diwayn, considered interest as a phenomenon “contrary to nature”. However, these hypotheses have not yet been tested by empirical studies. Today, the fact that capital is limited and entrepreneurs have to accept the conditions of financial institutions to access this capital increases the destructive effect of interest on the one hand and makes it difficult to account for on the other. In this context, it is necessary to examine the results of empirical studies and to examine whether the destructive effects of interest are at a level worth considering.

7. Conclusion

Islamic economics is a system of economic thought and practice shaped by the teachings and principles of Islam. These teachings aim to regulate economic relations in accordance with natural laws. The importance given to nature and the environment in Islamic economics makes the principles of minimizing entropic processes prominent. These teachings emphasize the prevention of waste, the protection of the environment and the observance of moral values in economic relations. Thus, Islamic economics is based not only on material gains but also on social and moral values.

In this context, conducting academic studies on “Islamic Economics and the Environment” by utilizing the science of physics will provide a scientific basis for philosophical arguments on Islamic economics. It will also play a critical role in addressing sustainability practices, which have become popular in academia in recent years, by establishing a natural connection with the values in Islamic



economics. It is very important for academics working in this field to take care to emphasize this, especially through the concept of entropy, in order to create an analytical infrastructure.

Competing Interest

The author declares that he has no competing interests.

Fundings and Acknowledgments

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Author's Contributions

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews. But I declare that I only used artificial intelligence programs as assistants for grammar, spelling errors and English translation.

REFERENCES

- Arrow, K., Bolin, B., Costanza, R., Dasgupta, P., Folke, C., Holling, C. S., ... & Pimentel, D. (1995). Economic growth, carrying capacity, and the environment. *Ecological economics*, 15(2), 91-95. [https://doi.org/10.1016/0921-8009\(95\)00059-3](https://doi.org/10.1016/0921-8009(95)00059-3)
- Arthur, W. B. (2021). Foundations of complexity economics. *Nature Reviews Physics*, 3(2), 136-145. <https://www.nature.com/articles/s42254-020-00273-3>
- Attahiru, M. S., Al-Aidaros, A. H. M. H., & Yusof, S. M. (2019). The moderating role of Hisbah principles on the relationship between Islamic culture and Islamic business ethics. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 5(2), 1478-1499. https://www.academia.edu/download/77456070/84_Attahiru_P_1478_2019R.pdf
- Bulut, F. (2017). Different mathematical models for entropy in information theory. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 1(2), 167-174. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bilgesci/issue/32353/335439>
- Cojanu, V. (2009). Georgescu-Roegen's entropic model: a methodological appraisal. *International Journal of Social Economics*, 36(3), 274-286. <https://doi.org/10.1108/03068290910932756>
- Conca, K. (2001). Consumption and environment in a global economy. *Global Environmental Politics*, 1(3), 53-71. <https://doi.org/10.1162/152638001316881403>
- Daly, H. E. (2007). *Ecological economics and sustainable development, Selected Essays of Herman Daly*. Edward Elgar Publishing.
- Demirgil, B., & Türkay, H. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Faiz Olgusunun Kuramsal Açından Gelişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 131-160. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/370359?sa=X&ved=2ahUKewiUoOr2gYLnAhVDjqQKHWzuDg0QFjAEegQIARAB>
- Dutton, Y. (2003). The environmental crisis of our time: A Muslim response, Foltz R. & F. M. Danny (Ed.), *Islam and Ecology, a bestowed trust* (pp. 322-340), Harvard University Press.
- Dyke, C. (1994). From entropy to economy: a thorny path. Peter Burley & Jhon Foster (Ed.) In *Economics and Thermodynamics: New Perspectives on Economic Analysis* (pp. 207-238). Dordrecht: Springer Netherlands.
- El Diwany, T. (2011). *Faiz Sorunu*. (M. Saraç (Çev) 1. Baskı) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Floyd, J. (2007). Thermodynamics, entropy and disorder in futures studies. *Futures*, 39(9), 1029-1044. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.03.011>
- Georgescu-Roegen, N. (1971). *The entropy law and the economic process*. Harvard university press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674281653>
- Grübler, A., Nakićenović, N., & Victor, D. G. (1999). Modeling technological change: implications for the global environment. *Annual Review of Energy and the Environment*, 24(1), 545-569. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.24.1.545>
- Hassan, A., (2005). Islamic economics and the environment: Material flow analysis in society-nature interrelationships. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 18(1).
- Islam, M. A. (2016). An essay on the ethics of Islam towards environmental resources. *Revelation and Science*, 6(2), 9-23. <https://doi.org/10.31436/revival.v6i2.180>
- Jakimowicz, A. (2020). The role of entropy in the development of economics. *Entropy*, 22(4), 452, 1-25. <https://doi.org/10.3390/e22040452>
- Kåberger, T., & Månsson, B. (2001). Entropy and economic processes—physics perspectives. *Ecological Economics*, 36(1), 165-179. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(00\)00225-1](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00225-1)

- Kondepudi, D., & Prigogine, I. (2015). *Modern thermodynamics: from heat engines to dissipative structures*. (2nd ed.). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118698723.ch1>
- Kutval, Y. & Kanbir, Ö. (2021). Çevre ve ekoloji, İslam iktisadı yaklaşımı, İstanbul: İktisat yayınları.
- Kümmel, R., & Lindenberger, D. (2020). Energy, entropy, constraints, and creativity in economic growth and crises. *Entropy*, 22(10), 1156. <https://doi.org/10.3390/e22101156>
- Lebon, G., Jou, D., & Casas-Vázquez, J. (2008). *Understanding non-equilibrium thermodynamics, foundations, applications, frontiers*. Berlin: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-540-74252-4>
- Lieb, E. H., & Yngvason, J. (1999). The physics and mathematics of the second law of thermodynamics. *Physics Reports*, 310(1), 1-96. [https://doi.org/10.1016/S0370-1573\(98\)00082-9](https://doi.org/10.1016/S0370-1573(98)00082-9)
- Ludwig, D., & Iannuzzi, T. (2008, June 2). Hidden Dimensions of Stewardship. *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 14 (3), 437-438. <https://doi.org/10.1080/10807030802077207>
- Maisseu, A., & Voss, A. (1995). Energy, entropy and sustainable development. *International journal of global energy issues*, 8(1-3), 201-220. <https://doi.org/10.1504/IJGEI.1995.063497>
- Masri, A. H. B. A. (2016). *Animal welfare in Islam*. Kube Publishing Ltd.
- Mirza, M., & Baydoun, N. (2000). Accounting policy choice in a riba-free environment. *Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective Journal*, 4(1), 30-47. https://www.academia.edu/download/39927490/Accounting_Policy_Choice_in_A_Riba_free.pdf
- Motesharrei, S., Rivas, J., Kalnay, E., Asrar, G. R., Busalacchi, A. J., Cahalan, R. F., ... & Zeng, N. (2016). Modeling sustainability: population, inequality, consumption, and bidirectional coupling of the Earth and Human Systems. *National Science Review*, 3(4), 470-494. <https://doi.org/10.1093/nsr/nww081>
- Muhamad, A., Syihab, A. H., & Achour, M. (2019, June 26). Quranic Messages on Environmental Sustainability: an Expository Study of Its Relevance. <https://doi.org/10.1163/22321969-12340069>
- Muhamad, A., Syihab, A. H., & Ibrahim, A. H. (2020). Preserving human–nature’s interaction for sustainability: Quran and Sunnah perspective. *Science and engineering ethics*, 26(2), 1053-1066. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11948-020-00192-7>
- Natal, J., Ávila, I., Tsukahara, V. B., Pinheiro, M., & Maciel, C. D. (2021). Entropy: From thermodynamics to information processing. *Entropy*, 23(10), 1340, 1-14. <https://doi.org/10.3390/e23101340>
- Oates, W. E., & Portney, P. R. (2003). The political economy of environmental policy. In *Handbook of environmental economics*, 1, 325-354. [https://doi.org/10.1016/S1574-0099\(03\)01013-1](https://doi.org/10.1016/S1574-0099(03)01013-1)
- Schaltegger, S., & Synnestvedt, T. (2002). The link between ‘green’ and economic success: environmental management as the crucial trigger between environmental and economic performance. *Journal of environmental management*, 65(4), 339-346. <https://doi.org/10.1006/jema.2002.0555>
- Sen, A. (2013). *A survey of sustainable development: social and economic dimensions* (Vol. 6). Island Press.
- Smulders, S. (1995). Entropy, environment, and endogenous economic growth. *International Tax and public finance*, 2, 319-340. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00877504>
- Struchtrup, H. (2014). *Thermodynamics and energy conversion*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-43715-5>
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) (13 Mart 2024). İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/riba>
- Ursacescu, M., & Cioc, M. (2016). Evaluation of information entropy in organizational system. *Management and Economics Review*, 1(2), 82-91. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=681022>



Yunus KUTVAL

Islamic Economics and the Environment: A Study on Entropy

Vol: 7 Issue: 3

Summer 2024

Zakir Hossain, M. (2009). Why is interest prohibited in Islam? A statistical justification. *Humanomics*, 25(4), 241-253. <https://doi.org/10.1108/08288660910997610>

Migration, Remittances, and Economic Growth: Evidence From Central Asian Countries*

İbrahim Halil Sugözü¹, Nuraiym Talantbekova²

DOI: [10.59445/ijephss.1486682](https://doi.org/10.59445/ijephss.1486682)

Atf / Cite: Sugözü, İ.H., Talantbekova, N. (2024). Migration, remittances, and economic growth: Evidence from Central Asian countries, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 7(3), 238-254, <https://doi.org/10.59445/ijephss.1486682>

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 19.05.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 13.07.2024

Lisans Bilgisi / License Information: Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License (CC BY NC).*

İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks: Bu çalışma, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / *This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Abstract

In this study, the effect of remittances on economic growth is tested by panel data analysis for four Central Asian countries, namely Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Tajikistan, for the period 2005–2022. One of the most important reasons for the focus of the study on Central Asia is that Central Asia is one of the regions in the world where labor migration is at a very high level in proportion to the population, and as a result, there is a significant number of transfers to the countries of citizenship in proportion to their Gross Domestic Product (GDP). Moreover, one of the common characteristics of labor migration in the region is that the destination is Russia. Thus, the analysis will lead us to more explanatory and clearer conclusions, and the results of the study will help to determine common policies. As a result of the regression analysis conducted with the Driscoll-Kraay estimator for the analysis, it was found that the increase in remittances positively affects economic growth. On the other hand, it is found that trade openness, which is included in the analysis as the ratio of total foreign trade to national income, has a negative effect on growth. Accordingly, there is evidence that the remittances of workers from abroad make a significant contribution to economic growth in Central Asian countries.

Keywords: Migration, Workers' Remittances, Economic Growth, Central Asian Countries.

JEL Classification: F24, O11, O53

* This article is an expanded and revised version of the paper presented at the Eurasia 9th International Congress of Social Sciences held in Tbilisi, Georgia on November 24-26, 2023

¹ Sorumlu Yazar / *Corresponding Author*, Prof. Dr. / *Prof. Dr.*, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü / *Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics*, ihugozu@manas.edu.kg, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1861-3118>.

² Yüksek Lisans Öğrencisi / *MA Student*, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü / *Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics*, nuraim.talantbekova00@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-43633826>.

1. Introduction

As the Central Asian region is multicultural and multiracial, migration is always a hot topic. Increasingly attracting attention, migration can lead to changes in labor markets and economic structure, helping to increase productivity, create new jobs, and stimulate economic growth. Migrants often see their movement as a temporary measure to provide for their families. However, proper management and regulation of migration flows can help ensure economic development and improve the living conditions of local populations.

Central Asian countries have faced significant economic challenges since the dissolution of the Soviet Union, officially the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). One of these problems is unemployment. Central Asian countries, which did not yet have enough capital for investment and thus could not create infrastructure for production after gaining independence, could not provide sufficient employment opportunities. For Central Asian countries, the direction of migration is more towards Russia. One of the most important reasons why Russia is the destination of migration is that Central Asian countries, being former USSR countries, have a good command of the Russian language and are also familiar with Russian culture. Russia also has an advantage in terms of transportation for Central Asian countries. Labor migration is an important factor that can have both positive and negative consequences in Central Asia. However, with proper management and regulation of migration flows, it can lead to economic development and better living conditions for the people of the region. Russia remains the primary destination for these countries, especially for those from Tajikistan and Kyrgyzstan, countries in the region dependent on remittances. Along with the above factors, Russia's urgent need for migrant workers is another reason that draws Central Asia into Moscow's orbit.

This study starts with the theoretical framework, which includes a brief summary of the definition of international migration and the causes of migration. This is followed by a literature review summarizing the studies on the extent of migration. The last section empirically examines the relationship between migration and economic growth in Central Asian countries. As a result of the econometric application consisting of panel data analysis with the data of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Tajikistan for the period 2005–2022, a positive relationship between migration and economic growth was found. In other words, while there is no evidence that increases in GDP have an impact on remittances, there is strong evidence that remittances from individuals living abroad have a significant contribution to GDP and positively affect growth. This study fills an important gap in the literature on the impact of remittances on growth in Central Asian countries, one of the most important regions in the world where migration and the remittances that emerge as a result of this migration are most important. In this context, the research plays an important role as a source of information that contributes to the formulation of sustainable development policies.

2. Quantification of Labor Migration in Central Asia

The USSR administration determined various policies to reduce economic imbalances in different regions of the country, to develop underdeveloped regions, and to use resources more efficiently. However, these strategies did not sufficiently take into account the cultural or social needs of the migrating populations. These policies have generally focused on directing the population in favor of economic interests. It caused migrants to experience adaptation problems in their new settlements and to fail to preserve their own cultures. Especially in the resettlement to underdeveloped regions, the needs of migrants and their adaptation to the local society were not sufficiently taken into account (Korobkov & Zaionchkovskaia, 2004: 489–490).

As a result of these policies, ethnic-based migration increased after the collapse of the Soviet Union. In particular, people of Russian and Slavic origin migrated due to political and economic

uncertainties in certain regions. These migration movements were widespread not only in the post-Soviet space but also across Eurasia (see Table 1 for destinations) (Tazhkuran, 2018: 71). Russia's Federal Migration Service reported that 11 million people from neighboring countries migrated to Russia between 1989 and 2002, with 70% of migrants being Russians (Petrov, 2009).

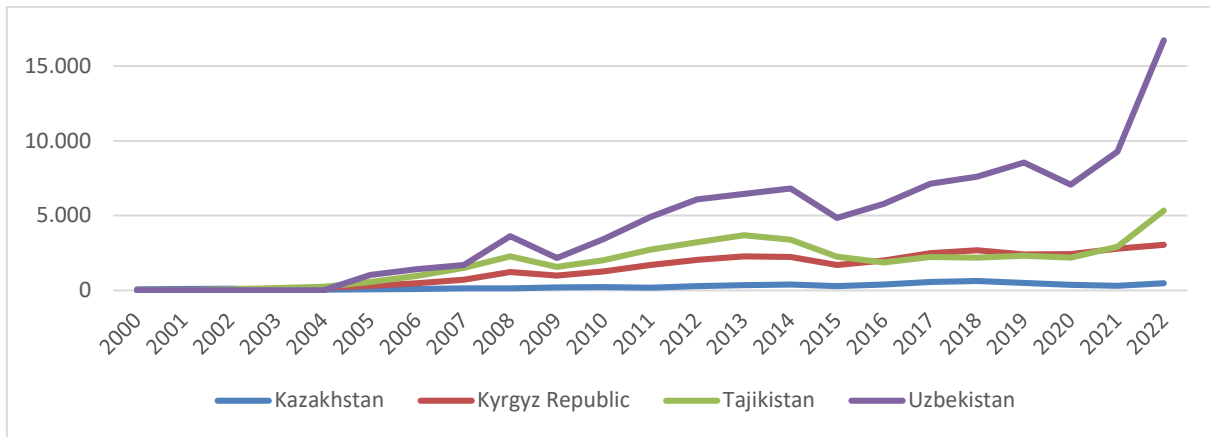
Table 1. List of Top Destinations of Eurasian Migrants (Person, 2021)

Source country \ Target country	Austria	Canada	France	Germany	Russia	Spain	Turkey	Ukraine	United Kingdom	USA
Belarus	2.418	12.049	5.464	28.325	763.879	5.050	4.203	249.641	3.635	66.681
Bosnia	174.261	38.906	15.944	222.065	513	2.858	1.760	0	9.576	102.942
Bulgaria	32.971	20.060	31.985	410.885	5.836	185.437	361.904	1.760	122.000	72.023
Croatia	53.485	43.123	8.879	434.610	319	2.835	273	0	8.610	37.645
Georgia	3.698	2.765	19.466	32.280	449.973	10.852	29.285	65.475	2.427	39.422
Kazakhstan	2.781	13.406	2.954	1.128.201	2.558.907	3.675	36.216	225.962	3.882	36.353
Kyrgyzstan	1.073	3.201	821	92.834	591.025	448	32.689	27.175	775	8.890
Lithuania	1.644	5.361	3.743	58.455	71.038	25.815	702	24.825	141.000	34.321
Poland	76.527	157.733	89.138	2.141.722	29.190	97.772	2.075	3.128	835.975	411.750
Romania	138.329	97.253	141.222	844.535	3.908	975.441	8.914	0	370.000	170.469
Russia	36.633	84.735	76.830	1.198.831	0	92.021	56.974	3.330.586	65.000	397.214
Tajikistan	670	1.409	276	32.157	466.252	142	5.514	29.857	338	6.979
Türkiye	159.060	28.763	340.271	1.837.282	10.230	5.390	0	1.376	97.205	126.351
Urania	16.461	78.644	18.166	289.743	3.268.263	106.373	29.793	0	33.000	370.255
Uzbekistan	1.238	6.874	1.258	46.898	1.146.175	867	77.968	223.491	2.087	65.545

Source: (World Bank, KNOMAD, 2021)

Large-scale remittances from the Russian Federation to Central Asian countries, strong labor markets in the United States and OECD countries, and the oil boom in Gulf Cooperation Council (GCC) member countries have contributed to the growth of remittances worldwide. Remittances from Russia have not been as successful for Kazakhstan as they have been for other countries, but they have nevertheless attracted FDI and increased reserves thanks to additional oil and money from the closure of offshore locations. In contrast, countries such as the Kyrgyz Republic, Tajikistan, Armenia, Georgia and Uzbekistan experienced large inflows of remittances in 2022. Remittances to Central Asia and the South Caucasus have appreciated in US dollars as a result of capital controls in Russia, which led to an unexpected and significant appreciation of the Russian ruble. This resulted in a record level of such transfers in 2022 (Figure 1) (Ratha et al., 2023: 3, 17-18).

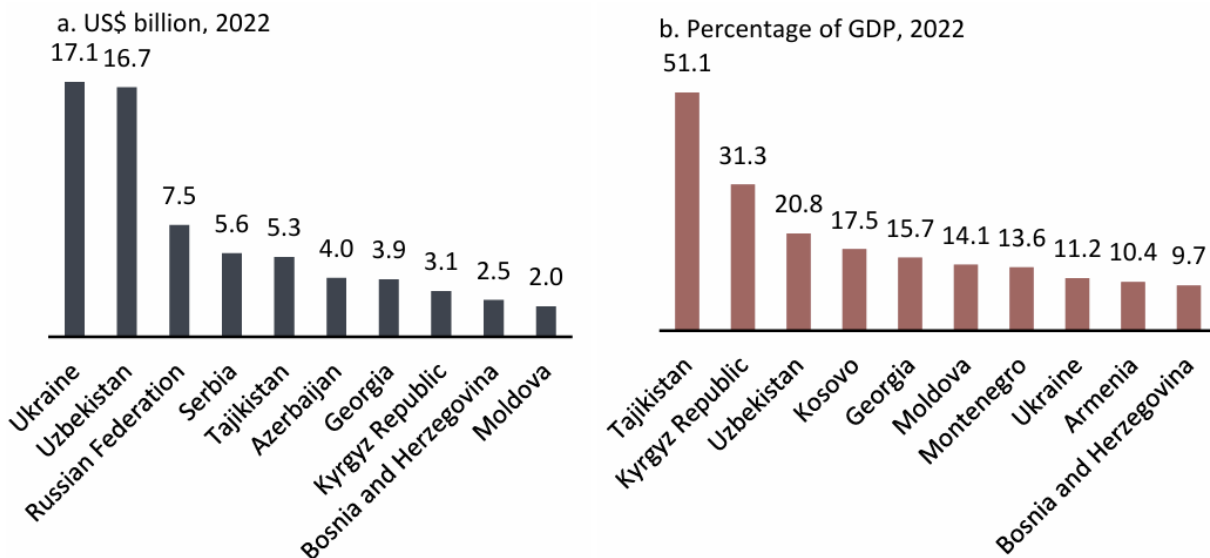
Figure 1. Remittance Inflows to Central Asian Countries (US\$ million)



Source: World Bank–KNOMAD staff; World Development Indicators; IMF Balance of Payments Statistics (Ratha et al., 2023).

Among the countries of Central Asia and Europe, or in other words Eurasia, Uzbekistan, Tajikistan and the Kyrgyz Republic are at the leading positions in terms of both the amount and the ratio of remittances to GDP. According to World Bank data, in 2022, remittances inflows to Uzbekistan amounted to \$16.74 billion, which is 20.8 percent of Uzbekistan's GDP. The Kyrgyz Republic received \$3.05 billion in remittances, which is 31.3 percent of its GDP. In Tajikistan, remittances amounted to \$5.34 billion, 51.1 percent of its GDP. As can be seen in Figure 2, these three countries are among the highest recipients of remittances from European and Asian countries. Kazakhstan, on the other hand, received 581 million USD in remittances.

Figure 2. Top Remittance Recipients in Europe and Central Asia (2022)



Source: World Bank–KNOMAD staff; World Development Indicators; IMF Balance of Payments Statistics (Ratha et al., 2023).

In Central Asia, which is a very important region in terms of remittances, especially those countries whose development is dependent on remittances still maintain their importance worldwide. On the other hand, for countries like Kazakhstan, which have accelerated their development with alternative sources, remittances seem to have lost their former importance.

3. Theoretical Framework

The theoretical background is summarized under three headings. Definition and causes of international migration, effects of labor migration in Central Asia and quantification of labor migration in Central Asia.

a. Definition and Causes of International Migration

Before entering the subject of international migration, it is necessary to define the concept in question. International migration is the temporary or permanent movement of people from one country to another and their settlement there (Bartram et al., 2017: 13). In addition, migration is a temporary or permanent action depending on different times and places (Türkyılmaz et al., 1998: 25). While some relocate in search of food, water, or security, others may do so in search of better health, education, or social standing (Gündoğmuş and Bayır, 2021: 2205). Labor migration, on the other hand, generally occurs as the use of unskilled labor in developing or underdeveloped countries in the labor force in developed countries for higher wages (Sugözü and Yaşar, 2021: 349). Basically, the reasons for the emergence of migration can be addressed under four headings. These are economic reasons, socio-cultural reasons, political reasons, and natural reasons. In addition, factors that cause migration can also be classified as attractive or repulsive. Unemployment and poverty are the most important driving factors for labor migration. Most labor migrants think that the relocation is temporary and that they are forced to migrate in order to provide for their families. Remittances, often made by migrants, are the only way to provide for many families who remain in their countries of origin (IOM, 2011). In Central Asia, this is due to the general factor associated with the difficult economic, social, political, and demographic situation in the countries formed after the collapse of the USSR (Vestnik Evrazii, 2008). There are also many attractive reasons for migration, such as the attractiveness of big cities, employment opportunities, and educational opportunities (Güreşçi, 2010: 78). The primary goal of everyone who migrates, voluntarily or involuntarily, is to ensure a better quality of life (Yılmaz, 2014: 1687).

Among the primary reasons for economic reasons are the unemployment situation of people and their living standards. The most important economic reason for migration today is the desire to earn high incomes for a higher quality of life (Aksoy, 2012: 294). High tax rates, decreasing investments, low wages, unfavorable working conditions, poor social rights, poverty, and lower or unequal employment cause migration (Ünsal, 2019: 52). Countries receiving migration are usually economically strong, have a high national income, and have good living standards. In sending countries, there are economic crises and generally high unemployment rates (Mutluer, 2003: 12). Migration is also a phenomenon that should be handled together with some social factors such as population structure, education, health, etc., which are social and cultural reasons (Taşçı, 2009: 189). This is because urban centers have better educational conditions than provinces. People may migrate to have different cultural experiences, to learn a new language and culture, or to be part of a community where they understand themselves better. The search for cultural diversity and different experiences can cause people to migrate.

Political events are another reason for migration. Regime changes, political instability, and ethnic discrimination can cause migration (Kutlu, 1992: 138). Political pressures on citizens, authoritarian regimes, the use of public resources only by those in power, the requirement to be a member of the political power holders, their relatives, or their supporters in order to become a public employee, the inability to express political opinions, etc. are among the political reasons for migration.

Natural disasters and climate change can significantly affect living conditions in some places. People may leave their homes and migrate to safer places due to natural disasters such as floods, hurricanes, and droughts. In addition, nuclear accidents, chemical waste from wars and conflicts, and

the problems caused by them can be counted among other natural causes of migration (Algan & Künçek, 1998: 97–99).

b. Effects of Labor Migration in Central Asia

Some of the positive aspects of labor migration among the peoples of Central Asia, in addition to foreign exchange inflows, are the use of remittances in areas such as infrastructure, health, and education, providing security for the country in times of crisis and against indebtedness, providing employment, and reducing income inequality. There are also benefits that are not limited to the remittances that migrants transfer to their home countries or bring back home. Migrants expand their vision by learning about the culture and civilization of the countries they settle in (Yılmaz, 2014: 1962).

Migrant workers in Central Asian countries, particularly in Russia, acquire qualification, production, and organisational skills while working abroad. This is crucial as a large part of the population is under-qualified. Migrants raise labor standards, general education, and cultural standards by working in countries with higher requirements. Migration is a multifaceted action involving economic and social changes, and labour migrants are an important source of foreign exchange. Remittances increase domestic demand, stimulate growth of production and employment, and contribute to the deepening and expansion of trade and economic relations with Russia and other countries. (Ergeshbaev, 2008: 118). According to World Bank research, as a share of the balance of payments, remittances from migrant workers account for up to 34% of GDP in Tajikistan and about 33% of GDP in Kyrgyzstan. In short, remittances account for one-third of national income in these countries. In 2022, the annual remittances sent by labor migrants to Kyrgyzstan amounted to USD 1 billion 727 million. In 2022, the annual remittances sent by labor migrants to Uzbekistan amounted to 7 billion 600 million US dollars.

Those who do not want to return home after their education is those who have better educational opportunities, especially in developed countries. This is because they want to live in countries that offer better job opportunities, career opportunities, high wages, and better living conditions. International migration may seem like a positive thing as it reduces the population of the source country. However, some migrants are qualified brain drains (Ünsal, 2019: 57). Since most of the migrants are of working age, cumulative migration flows cause a significant contraction in the labour force, which is one of the important elements of production and thus development (Brownbridge & Canagarajah, 2020: 16). In addition, population decline creates a perception of a more optimal sharing of resources, but this is the case for underdeveloped countries. For a country whose ultimate goal is to become one of the most developed countries, population decline should not be considered a positive development.

Moving to another country can inevitably be a serious psychological shock for the migrants themselves. The negative consequences can have long-term negative consequences not only for migrants but also for children who are left without support and separated from their families. In addition, migrants may face significant personal risks and problems. These include travel hazards, risks to physical and psychological health, the possibility of becoming victims of human traffickers or exploiters, and having to return to their home countries due to an economic crisis or deportation in the host country (Arslanov, 2014: 122–127). Thus, it is difficult to make a definitive judgment on whether international migration is positive or negative. However, it must be said that the import of highly skilled labor is a profitable economic process, while exports (brain drain) have an extremely negative impact on the national economy (Abdulmanapov, 2019: 56). However, as in the case of Turkey, the outgoing labor force becomes permanent in the destination country after one or two generations and thus no longer brings their savings back to their home country. This situation may result in both loss of human capital and loss of remittances after a period (Sugözü & Yaşar, 2021: 368).

4. Literature Review

Studies aiming to analyze the impact of remittances on economic growth in different countries present a variety of findings that emphasize different aspects depending on geography and circumstances. The first group of studies highlights studies that support the positive impact of remittances on economic growth. Using panel data from 1993 to 2013, Azam et al. (2016) conducted research on European and Central Asian countries using Panel Ordinary Least Squares, Fully Modified OLS, and Dynamic OLS techniques. The empirical findings show that throughout the research period, FDI inflows and remittances had a considerable beneficial impact on economic growth in the European and Central Asian Countries. Feeny et al. (2014) find a positive relationship between remittances and economic growth, especially in small island developing countries, and emphasize the importance of this source of financing for such economies. Çetintaş and Baigonushova (2018) emphasized that in 2016, Kyrgyzstan was the first country in the world to reach 34.5% of GDP in remittance transfers and investigated how remittances from Russia affect changes in the Kyrgyz economy. The results showed that these changes are particularly linked to the Russian economy. According to the findings of the study, there was a causality from remittances to Kyrgyzstan's GDP, and it was concluded that this effect was in the same direction. Another study presented by Engin and Konuk (2020) draws attention to the positive impact of remittances, especially in small island developing countries. Another study by Boubtane et al. (2014) examined the relationship between migration and economic growth in 22 OECD countries between 1986 and 2006. The effect of net migration, was measured on economic productivity using the GMM system with the Panel VAR method. According to the results, human capital positively affects economic growth. Moreover, the contribution of immigrants to human capital accumulation has a significant impact. It is concluded that the key to success depends on the policies of countries that have the ability to implement selective immigration policies.

These studies emphasize that remittances can be an important source of financing that contributes to economic growth. Also, Tariq et al. (2008) focus on the importance of international remittances for promoting economic growth in Pakistan. Bettin and Zazzaro (2011) investigate the relationship between the impact of remittances on economic growth and the level of development of the domestic financial sector. The study covers 66 developing countries between 1991 and 2005. OLS analysis was used in the study. According to the results, the impact of remittances on economic growth and local financial sector development is positive. Chen (2005) investigated the impact of international migration on the economic growth of the source country for the US and the Philippines using stochastic dynamic modeling. The study shows that international migration affects fertility decisions and education expenditures and is therefore associated with economic growth. It is concluded that restrictions on skilled labor migration are beneficial in the short run but may harm the economic growth of the source country in the long run. Morley (2006) measured the causal relationship between migration and economic growth using the ARDL bounds testing approach. The study used per capita migration intake and per capita income parameters for Australia, Canada, and the US countries for the period 1930–2002 on an annual basis. As a result, a unidirectional and long-run causality relationship was found from per capita gross domestic product to migration.

A second set of studies presents contradictory results. For example, Ay et al. (2017) find a negative and significant relationship between remittances and economic growth in African countries. Konte's (1998) study emphasizes that the impact of remittances may vary across economic regimes, being positive in one regime and insignificant in another.

The third group of studies focuses on the negative impact of remittances on economic growth. For example, Karadağ et al. (2020) find that remittances have a negative, significant impact on economic growth in transition countries, possibly related to certain aspects of economic change in these regions.

Moreover, Qutb (2021) emphasized the long-term negative impact of remittances on economic growth in Egypt and warned against the simultaneous perception of the positive aspects of such remittances. Sevinç et al. (2016) investigated the relationship between migration and economic growth in 18 developing countries for the period 1962–2012 using panel data methods. According to the findings of the study, the negative impact of migration on economic growth was found.

In addition, Gligoric & Jankovic's (2016) study and Rehman et al. (2017) research emphasizing the direction of the use of funds provide important perspectives by analyzing the impact of remittances on economic growth. These studies focus on how funds are used to understand the impact of remittances on economic growth. The contribution of remittances to economic growth is not only limited to its impact on production and human capital but has also been studied in depth on financial development and overall economic growth in various regions. In this context, the effective and efficient utilization of funds emerges as a critical factor for economic growth. Brownbridge and Canagarajah (2020) also conclude that the Kyrgyz Republic and Tajikistan, which are the largest recipients of remittances relative to GDP, are not doing well in terms of trade performance. Tajikistan's global market share of merchandise exports declined significantly, while the Kyrgyz Republic's global market share of merchandise exports increased only slightly and its share of services exports barely increased.

According to the results of the literature review, it can be concluded that the impact of remittances on economic growth in Central Asia and other regions is different and depends on various factors such as geographical characteristics, the level of development of the financial sector and the policies of countries. This study will make a significant contribution to the literature as it is a panel data analysis on the countries that receive the highest number of remittances in Central Asia based on recent data and aims to eliminate this complexity to some extent.

5. Econometric Methodology and Findings

In this study, the relationship between remittances and economic growth in four selected Central Asian republics has been analyzed using the panel data analysis method using individual transfers, gross domestic product, gross fixed capital formation, and foreign trade data. The variables analyzed in the model and information about these variables are given in Table 2.

Table 2. Variable definitions and data sources

Variable	Definition	Period Type Value	Source
GDP	Gross Domestic Product	Annual, USD, Nat. Logarithm	World Bank- World Development Indicators
RE	Remittances	Annual, USD, Nat. Logarithm	
GFCF	Gross Fixed Capital Formation	Annual, USD, Nat. Logarithm	
TRO	External Openness (Ratio of total imports and exports to GDP)	Foreign Trade to GDP Ratio, Nat. Logarithm	
Countries	Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan		

The relationship between remittances and economic growth is analyzed with annual data for the period 2005–2022. Due to the lack of data for Turkmenistan, four Central Asian countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Tajikistan) are included in the analysis.

Different statistical tests and methods were used to assess various features and dependencies in the data set. First, a cross-sectional dependence test was performed on the data to identify potential

dependencies. Then, a Hausman test was performed to assess the choice between fixed effects and random effects and to determine the validity of the model. The CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) unit root test, which is the second generation unit root test, is applied to detect autocorrelation, variance, and cross-sectional dependence in the data. The Driscoll-Kraay test is applied to identify and correct heteroskedasticity in the error terms in the regression model using fixed effects panel data analysis.

The Pesaran (2004) CD test was applied in order to determine the effect of an economic shock in one country on the other country included in the analysis by examining the dependencies between observations in panel data sets. The cross-sectional dependence test developed by Pesaran (2004) is explained as follows (Pesaran et al., 2008: 109):

$$CD_{LM3} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (1)$$

The hypotheses of the cross-sectional dependence test developed by Pesaran (2004) are as follows:

H_0 = There is no cross-sectional dependence.

H_1 = There is cross-sectional dependence.

The results of the cross-section dependence test are shown in Table 3.

Table 3. Cross-Section Dependence Test Results for Variables

Variable	GDP	RE	GFCF	TRO	Model
CD Test Statistic	9.701290	9.131870	9.349152	4.863001	-3.333024
Probability Value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0009
Decision	Rejected	Rejected	Rejected	Rejected	Rejected

In the results in Table 3, the rejection of the null hypothesis that there is no cross-sectional dependence of the variables necessitates the use of second generation tests.

Table 4. Cross-Section Dependence Test Results for the Model

Test	Test Statistic	Probability Value	Decision
Pesaran Scaled LM	1.952932	0.0508	Rejected

Table 4 shows the Pesaran Scaled LM cross-section dependence of the model. According to the results, it is determined that there is cross-sectional dependence among the countries in the panel.

Finding out if the slope coefficients are homogenous would enhance the analysis's outcomes after looking at the existence of cross-sectional dependency in panel data analysis. The panel data's slope homogeneity will be tested using the Pesaran and Yamagata (2008) model. The slope coefficients are homogeneous in H_0 , but they are heterogeneous in H_1 , the alternative hypothesis.

Table 5. Slope Homogeneity Test Results

	Delta	p-value
	6.801	0.000
adj.	8.003	0.000

According to the test results, since the p-values are zero, the null hypothesis is rejected and the alternative hypothesis is accepted. Therefore, it is concluded that there is heterogeneity within the slope in the model.

The unit root analysis among the variables was performed with the CADF test developed by Pesaran (2006). The CADF test is valid when the data set is both $N > T$ and $T > N$. The CADF test statistic is as follows:

$$y_{it} = (1 - \varphi_i)\mu_i + \varphi_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad (2)$$

$$i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T$$

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

In the equation, f_t represents the unobserved common effect, while ε_{it} is the individual error. Unit root hypotheses are formulated as suggested by Pesaran (2007: 268) as follows:

$$\Delta y_t = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ For all } i\text{'s (non-stationary)}$$

$$H_1: \beta < 0, i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_i = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \text{ (stable)}$$

The Cross-sectional Augmented Dickey Fuller (CADF) unit root test results for the model are presented in Table 5.

Table 6. CADF Unit Root Test Results

Variable	Level			Difference			
	Lag	Constant/ Trend	CIPS statistic	Lag	Constant/ Trend	CIPS statistic	
GDP	4	0	-1.238	3	0	-5.005***	
RE	2	0	-1.792	2	0	-3.780***	
GFCF	3	1	-2.184	3	1	-3.483***	
TRO	2	0	-1.330	2	0	-3.853***	
<i>Critical values of the means of the individual cross-sectional extended Dickey-Fuller distribution:</i>							
Constant (0)	1%	5%	10%	Trend (1)	1%	5%	10%
N: 4 T: 18	-2.60	-2.34	-2.21	N: 4 T: 18	-3.15	-2.88	-2.74

Note: Statistical values are determined according to the Akaike Information Criterion. The *** symbol indicates that the statistical value is significant at 1% and the variable is stationary.

Table 6 shows that all variables in the model are non-stationary at level but become stationary in first differences.

Within the scope of panel data analysis, the Hausman test is applied to choose between a fixed effects model and a random effects model. The chi-square distribution with K degrees of freedom forms the basis of this evaluation. It also evaluates whether the effects caused by the units are related to the independent variables in the model (Baltagi, 2001: 20). In the Hausman test, rejection of the null hypothesis H_0 , which states that the coefficients of the fixed effects model and the random effects model are the same, indicates that the fixed effects model is valid. The hypotheses for the Hausman Test are as follows:

H_0 : The difference between the coefficients is not systematic (Random Effects Model is valid).

H_1 : The difference between the coefficients is systematic (Fixed Effects Model is valid).

The Hausman test results for the model are presented in Table 6.

Table 7. Hausman Test Results

chi2(2)	(b-B)'[(V _b -V _B) ^{(-1)](b-B)}
	99.26
Prob>chi2	0.0000

When the results of the Hausman test are analyzed, the H_0 hypothesis is rejected and the H_1 hypothesis is accepted. Thus, the fixed effects model, which claims that the difference between the coefficients is systematic, is valid.

As the Hausman test reveals that the fixed effects model is valid, an autocorrelation test was applied to determine its compliance with econometric assumptions. For this purpose, the Durbin-Watson test developed by Bhargava, Franzini, and Narendranathan (1982) and the LBI test developed by Baltagi and Wu (1999) were used. These tests do not calculate probability values. However, if the test statistic results are less than 2, it is concluded that there is an autocorrelation. Table 7 shows the autocorrelation test results of the model.

Table 8. Autocorrelation Test Results

$H_0: \sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all i	
Prob > F	0.0000
Modified Bhargava et al. Durbin-Watson	0.72846593
Baltagi-Wu LBI	0.92425902

As seen in Table 8, as a result of the tests applied to test whether there is an autocorrelation problem in the model, the autocorrelation problem is detected in the model since the Durbin Watson and Baltagi-Wu Test results are less than the critical value of 2.

Since it is also important to determine whether the model has the problem of changing variance, the Wald test was examined. Table 8 shows the results of the constant variance test performed with the modified Wald test. The hypotheses for the Wald test are as follows:

H_0 : There is no variance.

H_1 : There is variable variance.

Table 9. Modified Wald Test Result

$H_0: \sigma(i)^2 = \sigma^2$ for all I	
chi2 (32)	9.03
Prob>chi2	0.0604

According to the Modified Wald test results in Table 9, the p-value (prob>chi2) is 0.0604. Therefore, the null hypothesis can be rejected, and it can be concluded that the variance is statistically significant.

As a result of the tests, the Driscoll-Kraay Test was designed to check for inter-series dependence in panel data sets. The reason for applying the Driscoll-Kraay Test, which is a robust estimator, is that it can be used in cases of both changing variance, autocorrelation, and cross-sectional dependence in the model. Table 9 presents the results of the Driscoll-Kraay test.

Table 10. Driscoll-Kraay Regression Test Result

Method: Fixed Effects Regression						
GDP	Coefficient	Driscoll/ Kraay Stand. Error	t value	P> t 	[95% Confidence Interval]	
RE	0.275800	0.054033	5.1	0.015	0.103841	0.447758
GFCF	0.375566	0.050119	7.49	0.005	0.216065	0.535067
TRO	-0.369841	0.049123	-7.53	0.005	-0.526175	-0.213507
_cons	9.501100	0.503467	18.87	0.000	7.89884	11.103360

As a result of the regression analysis with the Driscoll-Kraay estimator in Table 10, the coefficients of all variables are statistically significant and it is found that the increase in remittances has a positive effect on economic growth, while gross fixed capital formation, which is included in the analysis as a control variable, affects growth in the same direction. It is also found that trade openness has a negative effect on growth. In this case, according to the results of the relevant tests, the final model in the study will be as follows:

$$GDP = 9,501 + 0,275RE + 0,375GFCF - 0,369TRO$$

6. Conclusion

Unemployment, poverty, the multicultural and multiracial nature of the Central Asian region, and political instability are recognized as important factors promoting labor migration. These observations provide an important focal point for understanding and managing the socioeconomic dynamics of the region. In this case, the outcome of whether individual remittances, also known as remittances, cause economic growth will lead policymakers to implement different policies.

In this study, the relationship between remittances and economic growth is analyzed using the data of four Central Asian republics, consisting of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Tajikistan, for the period 2005–2022. Central Asia was chosen as the region because it is the region of the world where remittances to GDP ratio is the highest among middle- and lower-income countries. According to the results obtained, firstly, it is determined that the data of the countries have horizontal cross-sectional dependence, that is, the data are affected by each other. Then, the stationarity of the data was investigated, and it was concluded that the first-order differences were stationary. As a result of autocorrelation and variance tests, the appropriate regression analysis was selected, and the data were subjected to regression. In general, based on the outputs obtained, it is determined that the increase in remittances positively affects economic growth in Central Asia. On the other hand, it is found that trade openness, which is included in the analysis as the ratio of total foreign trade to national income, has a negative effect on growth. According to these results, remittances are of great importance in terms of their contribution to economic growth in Central Asian republics.

In the Central Asian Republics, where remittances are almost the backbone of the economy, it is expected that policymakers will strive to maintain this source. However, in countries around the world (see the case of Turkey), the impact of remittances on national income is not sustainable. Therefore,



due to its ability to help growth by eliminating current account deficits, it is recommended that efforts should be made not to lose the advantage of remittance income on the one hand, and on the other hand, as in the case of Kazakhstan, to focus on alternative sources of income for sustainable growth.

Competing Interest

The authors declare that they have no competing interests.

Fundings and Acknowledgments

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Author's Contributions

The authors contributed to the study nearly equally.

REFERENCES

- Abdulmanapov P.G. (2019). Factors and Consequences of International Population Migration. *УЭПС: управление, экономика, политика, социология*, 51-57. <https://doi.org/10.24411/2412-2025-2019-00007>
- Aksoy, Z. (2012). International Migration and Intercultural Communication. *Journal of International Social Research*, 5(20), 292-303.
- Algan, N., & Künçek, O. (1998). Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics. *The Turkish Yearbook of International Relation*, No: XXVIII.
- Arslanov, R. (2014). Курс истории России для иностранных граждан как инструмент евразийской интеграции [Russian history course for foreign citizens as a tool of Eurasian integration]. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения*, 4, 70–77.
- Ay, A., Kursunel, F., Baoua, M.M.A., & Ali, Y.S. (2017). Panel Data Analysis on The Relationship Between Remittances and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries. In V. Potocan & A. Vuletic (Eds.), *Economic and Social Development*, Varazdin, 100-112
- Azam, M., Shahbaz, M., Kyophilavong, P., & Abbas, Q. (2016). External Sources and Economic Growth-The Role of Foreign Remittances: Evidence from Europe and Central Asia. *The Journal of Developing Areas*, 50(2), 367–387. <http://www.jstor.org/stable/24737409>
- Baltagi, B. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*, 2nd Ed., UK: John Wiley & Sons Ltd.
- Baltagi, B.H., & Wu, P.X. (1999). Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances. *Econometric Theory* 15(6), 814-823.
- Bhargava, A., Franzini, L., & Narendranathan, W. (1982) Serial Correlation and the Fixed Effects Model. *The Review of Economic Studies*, 49, 533-549. <http://dx.doi.org/10.2307/2297285>
- Bartram, D., Poros, M.V., & Monforte, P. (2017). *Key Concepts in Immigration Issue*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781473921061>
- Bettin, G., & Zazzaro, A. (2011). Remittances and Financial Development: Substitutes or Complements in Economic Growth?. *Bulletin of Economic Research*, 64(4), 509–536. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8586.2011.00398.x>
- Boubtane E., Dumont J.C., & Rault C. (2014). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries: 1986-2006, *IZA Discussion Paper Series*, Working Paper, No: 8681
- Brownbridge, M., & Canagarajah, R.S. (2020). Migration and Remittances in the Former Soviet Union Countries of Central Asia and the South Caucasus: What are the Long-Term Macroeconomic Consequences?. *World Bank Policy Research*, Working Paper No. 9111, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3520277>
- Çetintaş, H., & Baigonushova, D. (2018). The Relationship Between Business Cycles and Remittances in Kyrgyzstan. *Turkish Studies*, 13(22), 193-210. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14086>
- Chang, Y. (2004). Bootstrap unit root tests in panels with cross-sectional dependency. *Journal of Econometrics*, 120: 263–293. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(03\)00214-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(03)00214-8)
- Chen, H. J. (2005). International migration and economic growth: a source country perspective. *Journal of Population Economics*, 19(4), 725–748. <https://doi.org/10.1007/s00148-005-0023-1>
- Dumitrescu, E.I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Emirmahmutoglu, F., & Kose, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>

Engin, C., & Konuk, T. (2020). The Effect of International Migration on Unemployment and Economic Growth in Turkey: An Econometric Analysis. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 103-123.

Ergeshbaev, U. (2008). Внешняя трудовая миграция населения стран Центральной Азии [External labor migration of the population of Central Asian countries]. *Россия и мусульманский мир*, 6, 111-120.

Feeny, S., Iamsiraroj, S., & McGillivray, M. (2014). Remittances and Economic Growth: Larger Impacts in Smaller Countries?. *The Journal of Development Studies*, 50(8), 1055–1066. <https://doi.org/10.1080/00220388.2014.895815>

Gligoric, M., & Jankovic, I. (2016). The Impact of Remittances on Economic Growth and Access to Finance. *13th International Scientific Conference on Economic and Social Development Book of Proceedings*. Edt. I. Vrankic, D. Tomic, Barcelona. 81-89.

Gündoğmuş, B., & Bayır, M. (2021). The Effect of International Migration on Unemployment: An Empirical Analysis on the European Countries. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2204-2217. <https://doi.org/10.33206/mjss.865460>

Güreşçi, E. (2010). Türkiye’de Kentten - Köye Göç Olgusu [The Phenomenon of The Urban - Rural Migration in Turkey]. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77-86.

IOM (2011). *Communicating Effectively about Migration*. *World Migration Report*. International Organization for Migration (IOM): Geneva, Switzerland. ISBN 978-92-9068-619-4

Karadağ, M., Önder, A.Ö., & Karymshakov, K. (2019). Remittances and Economic Growth in Transition Countries. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 9(2), 268–281. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3595938>

Konte, M. (2018). Do remittances not promote growth? A finite mixture-of-regressions approach. *Empirical Economics*, 54, 747–782. <https://doi.org/10.1007/s00181-016-1224-z>

Korobkov, A.V., & Zaionchkovskaia, Z.A. (2004). The changes in the migration patterns in the post-Soviet states: the first decade. *Communist and Post-Communist Studies*, 37(4), 481–508. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2004.09.004>

Kutlu, E. (1992). *Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye’den AT’ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi [Analysis of the Effects of Labor Migration from Turkey to the EC on the Turkish Economy within the Framework of the Theory of International Labor Movement]*. Anadolu University Publishing. 656. ISBN: 975-492-347-7

Morley, B. (2006). Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing Approach. *Economics Letters*, 90(1), 72–76. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2005.07.008>

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye [International Migration and Turkey]*. Çantay Bookstore, Istanbul.

Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma [The Impact of Macroeconomic Policies on the Agricultural Sector: A Comparison for Developed and Developing Countries]*, Unpublished Doctoral Thesis, Erciyes University, Institute of Social Sciences.

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence. *Econometrics Journal*, 11, 105–127.

Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *IZA Discussion Paper Series*, 1240, 1-39.

Pesaran, M.H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrics* 74: 967–1012. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2006.00692>

Pesaran, M.H. (2007) A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>

Petrov, V. (2009). Этнические Миграции в Современной России: Детерминанты и Типология [Ethnic Migrations in Modern Russia: Determinants and Typology], <http://srn.su/?p=1541>, Date of Access: 16.03.2024

Qutb, R. (2021). Migrants' remittances and economic growth in Egypt: an empirical analysis from 1980 to 2017. *Review of Economics and Political Science*, ahead-of-print (ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/reps-10-2018-0011>

Ratha, D., Plaza, S., Kim, E.J., Chandra, V., Kurasha, N., & Pradhan, B. (2023). Remittances Remain Resilient but Are Slowing. *Migration and Development Brief 38*. June. KNOMAD–World Bank, Washington, D.C.

Rehman, M.U., Shahzad, S.J.H., Kanwal, M., & Ali, S. (2017). Relationship Between Economic Growth, Financial Development and Worker's Remittances in South Asia. *Revista Evidenciação Contábil & Finanças*, 6(1), 132–144. <http://dx.doi.org/10.18405/recfin20180108>

Sevinç, H., Bozkurt, E., Künü, S., & Sevinç, D.E. (2016), Economic Growth-Migration Nexus: An Analysis Based on Developing Countries, *International Conference on Eurasian Economies*, August 29-31, Hungary.

Sugözü, İ.H., & Yaşar, S. (2021). Uluslararası Göç ve Ekonomi İlişkisi Bağlamında Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü [Labor Migration from Turkey to Europe in the Context of International Migration and Economy]. *Turkish Community Identity Cohesion and Participation in Europe in the 60th Anniversary of Immigration*, Ed. Bekir Gündoğmuş, Nobel Publishing House, Ankara. 345-371

Tariq, B., Shabbir, M., Ahmed, Z., Tahir, M., Ahmed, B., Saleem, Q., & Ahsan, M. (2018). Impact of International Remittances on Economic Growth: A Case Study of Pakistan (1975-2016). *Revista Inclusiones*, 16–37.

Taşçı, F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç [Migration as a Social Policy Problem]. *Kamu-İş Dergisi* 10(4), 177-204.

Tazhkuran, N. (2018). *Ortasya'da Yaşanan Göçler (1991-2016) [Migrations in Central Asia (1991-2016)]*. Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Eurasian Studies, Unpublished Master's Thesis, Istanbul.

Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z., Aksoy, M., Pehlivanlı, H., & Kökreç, Z. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları [Problems of Families Migrating from Eastern and Southeastern Anatolia due to Terrorism]*, Ankara: Prime Ministry Family Research Institute, 527. ISBN: 9751921392

Ünsal, A. (2019). Uluslararası Göç Kavramı ve Uluslararası Göçün Ülke Ekonomileri Üzerinde Muhtemel Etkileri [The Concept of International Migration and the Possible Effects of International Migration on Country Economies]. *Selcuk University Journal of Social and Technical Research* (18), 50-61.

Vestnik Evrazii (2008). Sciup.org. <https://sciup.org/14911649>, Date of Access: 20.03.2024

Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

World Bank – KNOMAD (2021). World Bank Bilateral Migration Matrix - 2021, <https://www.knomad.org/data/migration/emigration>, Date of Access: 15.04.2024

World Bank – KNOMAD (2023). Remittances Remain Resilient but Are Slowing, Migration and Development Brief 38, <https://www.knomad.org/publication/migration-and-development-brief-38>, Date of Access: 19.05.2024



İbrahim Halil SUGÖZÜ, Nuraiym TALANTBEKOVA
**Migration, Remittances, and Economic Growth: Evidence From Central Asian
Countries**

**Vol: 7 Issue: 3
Summer 2024**

Yılmaz, A. (2014). International Migration: Its Types, Causes and Effects. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6274>